

Jamoatchilik kengashi raisi:
Abdulla ORIPOV

Jamoatchilik kengashi:
Najmiddin Jiyanov
Abulqosim MAMARASULOV
Minhojiddin MIRZO
Feruza MUHAMMADJONOVA
Ahmad OTABOYEV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Ahmad USMONOV

Bosh muharrir:
Sobir O'NAR

Bosh muharrir o'rinbosari:
Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib:
Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:
Bobur ALIMOV
Iqbol MIRZO
Abduqayum YO'LDOSHEV
Abdusaid KO'CHIMOV
Sirojiddin SAYYID
Alisher NAZAR
O'rozboy ABDURAHMONOV

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA

Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahririyatining kompyuter markazida sahifalandi.

Manzilimiz:
Toshkent. sh.
O'zbekiston shohko'chasi, 16-"a" uy.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Yoshlik" № 11/12 (262) 2012-y.

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
"Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati muassisligidagi
yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali
1982-yildan chiqa boshlagan.

MUNDARIJA

TADQIQOT

Jamshid NORBOBOYEV. Ostonasi obod yurt. 2

ADIB XONADONIDA

Abdulla AHMAD. So'z yurakka muhrlanadi. 4

NASR

G'oz RAHMON. Shukuhli karvon. Qissa. 10

Abduqayum YO'LDOSH. Biz izlagan tilsim. Hikoyalar. 27

Husniya PARDAYEVA. Ikki hikoya. 36

NAZM

Sa'dulla HAKIM. Samolarda sayron-sayron uchdim manam. 7

Ikrom OTAMUROD. Ruhdan sizgan nur. Doston. 20

Oydina MUMTOZ. Siz yurgan yo'llardan kelmoqda o'tgim. 35

Munavvara QURBONBOYEVA. Sog'inch – payoni yo'q, dolg'ali ummon. ... 48

Jumanazar BEKNAZAR. Umr sarhadlari. 60

Yulduz ZOIROVA. Bolalik – hayotni bezar zar lavhang. 55

XOTIRA

Tursunboy ADASHBOYEV. Arralangan gilolar yoxud ustozning ko'z yoshlari. Esse. 20

AN'ANA

Marg'uba XUDOYNAZAROVA. Tarbiya ustuni. 34

SO'NMAS YULDUZLAR

Dildora TURDIYEVA. Lotin amerika dahosi. 43

BIRINCHI UCHRASHUV

Muborak RUSTAMOVA. Eh... bolalik. Hikoyalar. 50

Dilafro'z SHUHRATOVA. Ko'nglimga berdi hayot. 51

MUTOLAA

Turg'unoy KAZIYEVA. Shon haqida doston. 56

NEVARAKULCHA

Muhabbat HAMIDOVA. Hikoyalar. 46

Hidoyat OLIMOVA. Eskirmagan ertaklar. 62

JAHON HIKOYACHILIGI

Zu VINTER. Birinchi muhabbat. Hikoya. 58

YELPUG'UCH

Mirza AHAD. Shingil tabassumlar. 64

Bosishga 25. 12. 2012 yilda ruxsat berildi. Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyot hisob tobog'i 8,7. Indeks 822.
ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda Matbuot va Axborot agentligi tomonidan № 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Yoshlik"dan olindi" deb izohlanishi shart.
"O'qituvchi" NMIU bosmaxonasida chop etildi. Buyurtma № 292-12. Adadi 2000 dona.
Toshkent shahri, Yunusobod tumani, Yangishahar ko'chasi, 1-uy.

Жамшид НОРБОБОВ

ОСТОНАСИ ОБОД ЮРТ

Эсимда, бобом менга терак новдаларини тут-қазиб: – Бисмиллоҳ, – деб сўз бошлагач, Худо насиб этса, Яратган Эгам ўша кунларга етказса, иморатбоп бўлганда уларни йиқитиб сенга уй соламиз, деганлари. Ҳар гал қишлоққа борганимда нигоҳим энг аввал осмонга бўй чўзган тераклар билан учрашади. Бобом эккан тераклар узоқ хаёллар суришга, хотираларни эсга олишга ундайди.

Катта асфалт йўлдан чанг кўчаларга кириб борар эканман, бутун борлигимни қишлоғимнинг тафти, ҳарорати қамраб олади. Йўл-йўлакай тоғажиянлар, қўни-қўшнилари билан саломлашиб, ҳолаҳвол сўрашаман-да, уйга, бобом эккан тераклар ўсган ҳовлига шошиламан. Аввало онам бағри ва пешонамга илиқ тафти, сўнг отам кучоғи ва қовурғаларимнинг қирсиллаши, жигарларимнинг соғинч ила йўғрилган меҳри нигоҳлари мени кутиб олади. Қўлимга сув қуйишга шай турган жигарларимнинг жон томирлари, ота-онамнинг набираларини кўриб, кучимга куч, ғайратимга ғайрат қўшилади.

Отам ҳар доим дуони қисқа қилиб: “Дастурхонимиз тўкин, юртимиз тинч бўлсин, омин Аллоҳу Акбар”, – дея яқунлайди. Одатдагидек, келган кунимнинг кечки овқатини ош билан қарши оламан. Дастурхон атрофида катта бир оила жамулжам бўлади. Уйнинг тўрида ота-онам, ёнларида эркатой набиралари ва акалар қабатидан биз жой эгаллаймиз.

“Намунча, семириб кетмасанг, улим”, – дея кесатиб, ош устидаги гўштдор иликни менга илинади онам.

Қорақозоннинг ошини, қорақумғоннинг чойини ичиб, қишлоқ ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас оламан.

Қишлоқ тонгини қарши оламан. Отам кетмонни елкага олиб томорқага ўтади, онам кечки пайт тол

тагига қўйган икки пақир сутни олиб қувига солади, акамлар давлат ишига отланади, катта янгам сигир соғишга ошиқади, кичиги ҳовлига сув сепиб, супуришга тушади, мен эса гўё бу манзараларни суратда кўраётгандай бир зум термулиб қоламан. Таътил бўйи отамнинг кўмакчиси бўламан. Ерга икки кетмон урар-урмас ҳориб қоламан. Яна отамнинг меҳрибонлиги тутуди ва қўлимдан кетмонни олади.

– Мана бу ниҳолларни невараларим – Исломбек ва Асилбек учун экдим, – дейди отам ниҳоллар остини юмшатиб. – Шеър-пер ёзиб турибсанми? Нима бўлса ҳам улим, яхши ўқи, жамиятга фойданг тегсин.

Остонамни озроқ таъриф этсам. Қишлоғимиз ажиб бир кенгликда жойлашган. Бир ёғи Оқтовга туташи, иккинчи томони то Қорақалпоғистонгача ястаниб кетган. Айни Бахши қуйлаганидек:

*Масканим Нурота тоғлар ораси,
Отим Эргаш, Жуманбулбул боласи...*

Икки тоғ оралиғида ястаниб ётган лалмикор ерлар баҳор ва ёзда гавжум, куз ва қишда эса чўпон-чўлиқнинг елкасига офтоб тегишида беминнат хизматкордир. Қишлоқ аҳолиси чорвачилик билан шуғулланади. Эрта баҳордан то кеч кузга қадар чорвага ем-хашак тўплаш ғамида яшайди. Чорва орқасидан янги иморат солади, тўй қилади, олий ўқув юртида шартнома асосида ўқийдиган ўғли ёки қизининг шартнома пулини тўлайди. Меҳнати, пешона тери билан рўзғор тебратди. Хуллас, бир қишлоқдошимнинг ҳазил аралаш ҳақ гапи бор: “Биз мол билан одамиз”.

Танаси меҳнатда қотган қишлоқ болалари катта орзулар билан шаҳарга интилади. Илм истаб, касб-ҳунар ишқида Ватанимизнинг турли вилоятларида фаолият юритади. Қишлоғимиздан ҳали машҳурлар чиқмаган эса-да, олий маълумотли, зиёли инсонлар кўп. Бугунги кунда йигирмага яқин ўғил-қизлари олий ўқув юртлари талабаларидир. Улар қўлга киритган кичкина бир ютуқ, муваффақият қишлоқ аҳли учун катта байрам. Қисқаси, кўз очиб кўрганим, Ватаним остонаси, шоир айтганидек, кўнглимга орзулар солган шу мўъжаз замин – қишлоғим.

Иккинчи куни қишлоқни айланаман. Қариндошларнинг, мактабда дарс берган устозларимнинг

хонадонларини зиёрат қиламан. Бир пиёла чой устида ажойиб суҳбатлар кетади. Мен таълим олган 16-умумтаълим мактаби директори – амакимнинг хонадонига кираман. Соҳамиз бир бўлганлиги боис суҳбатимиз анча чўзилиб кетади. Ўзининг ўқувчилик, талабалик даврини хотирлайди. Бугунги ўқувчига яратиб берилган шароитни кўриб қалби қувончга тўлади. Чекка бир қишлоқ аҳолисининг фарзандлари замонавий типда қурилган мактабда таълим олишини давлатимизнинг келажакка бўлган эътиборидан, юртимиз тараққиётидан нишона, деб баҳолайди.

– Яқинда Тошкентда малака ошириб қайтдим. Тошкентнинг қиёфаси бутунлай ўзгариб кетибди. Ҳамма соҳа сингари бизнинг соҳамизда ҳам янгиликлар кўп экан. Ана шу янгиликларни ва малака ошириш институтида Республикаимизнинг турли вилоятларидан келган мактаб директорлари билан ўзаро алмашган тажрибаларимизни мактабда жорий қиляпман, – дейди раҳбарона оҳангда.

Қишлоқдаги ҳар бир куним мароқли кечади. Ўзинг тупроғини чангитиб ўсган кўча, биринчи муҳаббатингга сазовор бўлган қиз ҳовлиси, кенг дала томон кетган ёлғизоёқ йўл, хуллас, ҳамма-ҳаммаси узоқ хотираларни жонлантиради. Вақт бир зумга ортга қайтгандай туюлади.

Ҳар бир гап замирида бир маъно бор. Ҳар бир йил ўз номи билан аталиб келинмоқда. Мана, ўтаётган йилимиз “Мустаҳкам оила” йили эди. Унда жуда кўп ёшлар оила қуришди. Ундан олдинги йилдаги номлар ҳам халқимиз манфаатларидан келиб чиқиб қўйилган эди. Келаётган, 2013 йилни муҳтарам Президентимиз И. Каримов “Обод турмуш” йили, деб атагани ҳам бежиз эмас. Халқимиз болажон халқ.

Тошкентга йўл оламан. Туманимиз яқинида қурилаётган замонавий турар-жойларни кўриб ҳавасим келади. Юртим жамолига кўрк бўлиб қўшилаётган ҳар бир бинога “Эрк”, “Озодлик”, “Истиклол”, “Мустақиллик” деб ном бергим келади. Чунки бундай буюк ишларнинг замирида Ватан озодлиги ётади. Бобом эккан тераклар менга, набирасининг келажак учун аталганлиги аниқ. Ватан остонадан бошланади, дейдилар. Остонаси-да обод бўлаётган озод Ватаним ободлиги йўлида озгина бўлса-да ҳисса қўша олсам мендан бахтли фарзанд йўқ!

Абдулла АХМАД

СЎЗ ЮРАККА МУХУРЛАНАДИ

Менинг китобга, бадий ижодга меҳр қўйишимга раҳматли онам Баҳринисо сабабчи бўлганлар. Онаминг айтишича, ота томонидан беш авлоди Бухородаги Мир Араб мадрасасида таҳсил олган эканлар. Жумладан, онаминг бобоси Абдураҳим домла ва отаси Муҳаммадраҳим бобом ҳам шу мадрасада ўқишган. Катта бобом Абдураҳим домла мактабдор бўлганлар. Унинг хусусий мактабида ўғил болалар ҳам, қиз болалар ҳам таълим олишган. Ўғил болаларга эркак муаллимлар, қизларга отинойилар сабоқ беришган. Онам ҳам бобомнинг мактабида сабоқ олганлар.

Бобом Муҳаммадраҳим 1912 йилда мадрасани битириб қайтгач, отасининг мактабида ва Жиззахдаги Нуриддин хожи мадрасасида фикҳдан дарс беради. Айни пайтда Оғажон қишлоғида имомлик ҳам қилади. Бобом илм-маърифатли, бир сўзли одам эканлар. 1916 йилдаги мардикорликка олиш воқеасига у бефарқ қараб туrolмайди. Негаки, мардикорликка жўнатилган йигитларнинг ярмиси Россияга етиб бормасданоқ очлик ва қаровсизликдан йўлда жон таслим қилар, бунинг устига рус ўрмонлари хўрликка чидолмай жонига қасд қилганлар жасадига тўлиб кетганди.

Бунга чидолмаган халқ жабр-зулмга, ҳақсизлик ва адолатсизликка қарши исён кўтаради. Бунинг бошида ўз даврининг улкан уламози Назирхўжа эшон ва йигирма олти ёшли Муҳаммадраҳим бобом турган эканлар. Қўзғолон шафқатсизларча бостирилгач, маҳаллий ҳокимият (рус тўралари) кимки Назирхўжани ва Муҳаммадраҳимни тирик ёки ўлик ҳолда келтирса, беш кило тилло мукофот берилишини ваъда қилади. Лекин халқ ўз халоскорларини тутиб бермайди. Аксинча, уларни жон-жаҳди билан ҳимоя қилади.

Чор амалдорлари бобомни қўлга олишолмайди. Бироқ укаси Исақулни қамоққа олишади. Кейин Абдураҳим бобомни қийноққа солиб, уни қамашга ҳукм чиқаришади. Буни эшитган бобом ўз ихтиёри билан “қўлга тушади”. Қўлга тушганининг эртасига уни дорга осишади. Бечора онам ўла-ўлгунча шуларни эслаб, зор-зор йиғлаганча дунёдан ўтди.

Энди онамга келсак. Волидам араб тилини мукамал биларди. Ён-атрофга отинойи деб ном чиқарганди. Араб тилидаги китобларни бемалол ўқир, ўқиганда ҳам ҳар бир жумлани чертиб-чертиб, оҳангдор қилиб ўқирди. Кечки пайт уйимиз хотин-халажга тўлиб кетарди. Онам уларга китоб ўқиб берардилар. Унинг ўқиганлари ичида Алишер Навоий, Бедил ва Машрабнинг ғазаллари ҳам бўлар эди. Онам шу ғазалларни деярли кунига ё кунора ўқирди. Ўшанда мен тўққиз-ўн ёшларда бўлиб, онам ўқиган ҳар бир мисрани илғаб, эслаб қолишга интилардим. Ғазалларни ичимда такрорлардим.

Шу сабабми, шеърятга, умуман адабиётга меҳрим тушди. Юрсам ҳам, ўтирсам ҳам кўлимдан китоб тушмас, Ойбек, Ҳамид Олимжон, Миртемир шеърларини ёд олардим. Буни ўқитувчиларим сезишарди. Мактабдаги бирон тадбир менинг шеър ўқишимсиз ўтмасди. Бир кун адабиёт муаллимим Пўлат ака Туробов мени чақирди-да, бироз ўйланиб туриб: “Шу бугундан бошлаб, деворий газетага сен масъулсан”, деди. Газета тайёрлашга киришдим. Дилимда бир истак тинчлик бермасди: “Ўзим шеър ёзсам-у, уни деворий газетада чиқарсам”, дердим. Уч кун куймаланиб, “Дўстимга” деган шеър ёзиб, деворий газетанинг кўринарли жойига қўйдим. Лекин ичимда қаттиқ ҳадик бор эди: “Муаллим урушса-я, йиртиб ташласа-я”, деб ўйлардим. Бироқ ўқитувчим аксинча, буни кўриб хурсанд бўлди. Елкамдан кучиб, табриклади ҳам. Кўп ўтмай унинг раҳнамолигида, шоир Назиржон Баракаевнинг таҳрири билан “Ватан” деган шеърим туман газетасида босилди.

Ўша кунлар ҳеч ёдимдан чиқмайди. Мени “Шоир бўлибсан” деб табрикламаган синфдошларим қолмаганди. Дўконга бориб, газетанинг шеърим босилган сонидан бир йўла 10 та сотиб олдим. Менга қолса ҳамма газетани сотиб олгим келарди. Шеърим чиққан кун деярли ухламадим. Яна бир шеър ёзиб тонгни қаршиладим.

Мактабни битиргач, акам Қишлоқ хўжалик институтига кирасан деб туриб олди. Мен адаби-

ётчи бўламан дедим. Хуллас, ўз айтганимни қилиб, СамДУга икки йил ҳужжат топшириб киролмадим. Кейинчалик Тошкентдаги техникумлардан бирига ўқишга кирдим. Тошкентдаги уч йиллик давр мен учун адабиёт бўйича чинакам сабоқ йиллари бўлди. Бу ерда таниқли шоир Азиз Абдураззоқнинг адабиёт тўғарагига қатнашиб, кўп нарсалар ўргандим. Кейинчалик етук ижодкорлар бўлиб етишган Ҳожиакбар Шайхов, Рауф Толипов, Абдулхай Носиров, публицист Ҳабибулла Олимжоновлар шу тўғаракнинг қатнашчилари эди. Ҳар ойда бир марта Ёзувчилар уюшмасида бўладиган семинарга борар эдик. Семинарга Одил Ёқубов мутасадди бўлиб, машғулотларни Фафур Фулом, Асқад Мухтор, Пиримқул Қодиров, Миртемир ўтказишарди.

Бир воқеа эсимдан чиқмайди. Шоир Юсуф Шомансур шеър ўқиди. Шеърда “Аразлаган келин-куёвлар кароватни бошқа қўйиб ётмасин” деган сўзлар бор эди. Шунда Миртемир домла Юсуф Шомансурга ҳалимлик билан: “Укам, шу жойини тузатинг. Келин-куёвлар кароватни эмас, ёстиқни бошқа қўйиб ётмасин, деб ёзинг”, деди. Атоқли шоирларимиздан Абдулла Ориповнинг барчага манзур бўлган шеърларини, Эркин Воҳидовнинг “Палаткада ёзилган дoston”ини ҳам биз ҳаваскор қаламкашлар шу семинарларда эшитган эдик.

1989 йилнинг баҳори. Шоир Туроб Тўланинг ёрдами билан Дўрмонга бордим. Бу ерда биринчи танишган кишим Шукур Холмирзаев бўлди. Боғда айланиб юрсам, “Жигули”дан тушди-да, мен томон юрди.

- Танишиб қўяйлик, укам! Шоирмисиз, носирми?
- Журналистман.

Шу кундан икковимиз иноқлашиб кетдик. Шукур ака ортиқча мулозаматни хуш кўрмасди. Кўнглидаги гапни шартта-шартта айтарди. Танишганимизнинг эртаси куни: “Нималар ёзгансиз?”, деб сўради. Унинг сўзга талабчанлигини билганим учун: “Ҳозирча ҳеч нарса” дедим. Аслида юз бетлик қиссам тайёр бўлиб, Дўрмонда қайта кўз югуртироқчи эдим. Шукур ака билан адабиёт ҳақидаги суҳбатларимиздан сўнг уни йиртиб ташладим. Кейинчалик унинг ўрнида ўн тўрт бетлик ихчам асар юзага келди.

Бир куни кечки пайт Шукур ака хонамга кириб келди. Бир пиёладан чой ичилгач, “Укам, сизга топшириқ шундай: икки-уч кун ичида бир ҳикоя ўйланг. Мен ҳам ўйлай. Иккимиз бир-биримизга айтамыз. Маъқул

бўлса, маъқул дейман. Номмаъқул бўлса... уни ҳам кўрамиз” деди. Кетатуриб қўшиб қўйди: “Билиб қўйинг, зинҳор “Ленин, партия” деган сўзлар бўлмасин. Фақат дардингизни ёзинг. Ҳа, инсоний дард бўлсин!”

Кейин билсам, Шукур ака “Гулистон” журналида “Темур тузуклари” босилгани учун ишдан олинган экан. Лекин устоз ҳеч кимга бу ҳақда арзи ҳол қилмас эди. Ҳикоя ҳақида бош қотира бошладим. Менинг дардим ўзи нима? Тўрт марта олий ўқув юртига имтиҳон топшириб, киролмай, бешинчи сафар кирганимми? Колхознинг пахта экамиз деб боғларимизни яксон қилгани, ҳилвираб турган уйимизни ҳам буздиргач, қиш чилласида бошпана излаб юрганимизми? Онам бетоб ётганида, ўн уч ёшли акам ўрнига далага ишга чиқса, бригадир: “Сен тирранчага куним қолдими?” деб акамни от билан қувлаганими? Йўқ. Булар ҳам эмас. Менинг бирдан-бир армоним ва дардим отамнинг на ўзини, на суратини кўрганим эди. Отам Катта Фарғона канали курилишидан қайтганининг учинчи куни оламдан ўтган.

Ҳикояда мен тушимда отам билан учрашаман. У қабристондан чиқиб келган бўлиб, эгнида илвираган кафан. Отам мен билан хайрлаша туриб: “Кетар фурсатим етди. Кетмасдан иложим йўқ. Эҳ, на чора, ҳали ҳам золимнинг қўлидамыз, ўғлим! Золимнинг қўлида!” деб фарёд чекади. Шу ўринда рус босқинига ишора қилинган эди. Ҳикояни эшитиб, Шукур ака: “Яхши нарса топибсиз, аммо бироз қалтисроқ экан. Лекин кўрқманг, одамзоднинг юзта томири бўлади. Биттаси узилмасаям яшайди. Ёзишга киришинг, менга кўрсатасиз” деганди. Аммо уни ёзишим қийин бўлди. Кўз олдимдан устознинг синчков нигоҳи кетмас, ёмон ёзишдан кўрқардим. Аммо мен уни ниҳоясига етказдим. Ҳикоя республика газеталарида чиқди. Лекин ҳикоя чоп этилиш пайтида ўша “нозик” жой олиб ташланибди.

Биз Шукур ака билан ўшанда йигирма тўрт кун ҳамсуҳбат бўлдик. Устоз ўша кунлар “Обком секретарининг севги саргузаштлари” романининг қўлёзмаси устида ишларди. Бу асарнинг тақдири нима бўлди, билолганим йўқ. Шукур Холмирзаев билан учрашганимга қадар ўзимни ҳаваскор қаламкаш ҳис этиб, ижодий ишга қаттиқ киришмагандим. Бироқ устоз сабоқларидан сўнг адабиёт ҳақидаги ўй ва тасаввурларим бутунлай ўзгарди. Унча-мунча нарсани қаламга олмайдиган, аксинча мутолаага зўр берадиган бўлдим.

Шоирлар Тўлқин, Иброҳим Дониш ва ёзувчи Ўктам Жавлоновнинг далдаси билан “Ёш гвардия” нашриётига биринчи китобим – ҳикоялар тўпламимни топширдим. Бироқ китоб тайёр бўлиб, босилай деганда нашриётнинг номи ўзгариб, вақтинча “нафас ростлаш” бўлди. Тўплам Ёзувчилар уюшмасининг тавсияси билан Сирдарё босмахонасида чоп этилди. Биринчи китоб қўлга теккач, ҳам суюнганим, ҳам масъулият туйғусиданми, анчагача ҳеч нарса ёзолмай юрдим. Кейинчалик изга тушиб, яна ижодий жараёнга киришдим.

Мен табиатан ҳазил-мутойибага мойил эмасман. Лекин бир воқеа бўлди-ю, ҳажвия ёза бошладим. Шушу ҳажвчиликда ҳам қалам тебратадиган бўлдим. Қишлоғимизда бир киши бор. Кимни кўрса танбеҳ бериб, насиҳат қилади. Ўзини ўта диёнатли, доно санайди. Бир куни тунда ишдан қайтаётсам, икки бош эчкини боқиб ўтирибди. Эчкилар ён қўшнисининг дарахтини

кемиряпти. Шу кечасиёқ “Мирҳобид ёки ўқимишли одам” деган ҳажвия ёздим. Ҳажвия нишонга теккан экан. Қаҳрамоним “Нега менинг устимдан ёзасан?!” деб уйимга бостириб келди. Анча пайтгача иккимиз ўн-гу терс бўлиб юрдик.

Инсон камолоти, ундаги ўй-фикрлар, эзгу ниятлар ва дунёқарашнинг шаклланишида, жамият тараққиётида, бадиий адабиётнинг ўрни ниҳоятда юксак. Бошқа бирон соҳанинг таъсир кучи билан бадиий адабиётнинг кучини тенглаштириб бўлмайди. Адабиёт инсон ақлигагина эмас, унинг руҳиятига ҳам сингади. Зотан, бадиий сўз юракка муҳрланади. Тошга битилган ёзувдай асло ўчмайди. Бу муҳрни замонларнинг ибтидоси ҳам, интиҳоси ҳам ўчиролмайди. Инсоннинг инсонлиги ҳам, бошқа мавжудотлардан айричалиги ҳам сўз билан бўлгани каби, адабиётнинг бошқа тарбияловчи ва таъсир қилувчи воситалардан фарқи унинг сўз санъати эканлигидир.

Сўзни отиб ҳам, чопиб ҳам бўлмайди. Адабиёт орқали бир юракка синган сўз, минг юракда садо беради. Бу сўзда инсонга меҳр-шафқат, Ватанга садоқат барқ уриб туради.

Миллатнинг миллатлигини белгиловчи ва асровчи ҳам адабиётдир. Миллий тил бўлмаса, миллат ҳам битади. Фақат юксак бадиий асарларгина она тилимизни бойитиб, асраб-авайлаб авлоддан авлодга етказди. Ахир нима учун зулмкор тузумнинг биринчи ҳамласи Чўлпонга, Фитратга, Абдулла Қодирий ва Усмон Носирга қаратилди. Чунки уларнинг нажоткор ҳар бир

сўзи ўз халқи учун малҳам, мустабид тузумга отилган ўқ эди. Шунинг учун даврнинг улкан сўз усталари аёв-сиз маҳв этилди.

Адабиётнинг жамият тараққиётидаги юксак ўрни, халқ маънавиятидаги муҳим аҳамиятини англаган етук адиб ва шоирларимиз бугунги кунда ҳам самарали ижод қилмоқдалар. Истиқлол берган улкан имкониётлардан самарали фойдаланиб, халқнинг қувончи, орзу ва ташвишлари билан ҳамнафасликда баркамол асарлар яратилмоқда. Лекин шу асарлар билан бирга бадиийликдан йироқ, танланган жанр талабларига жавоб бермайдиган романлар, қиссалар ҳам босилиб турибди. Гоҳо ўшаларга кўз югуртириб (ўқишнинг ҳожати йўқ), наҳотки шу китобни сўз санъатидан хабардор киши ёзган ёки шу китобга ижод оламини тушунган киши муҳаррирлик қилган деб, ўйланиб қоласан киши.

Бир зарб билан ёзилган бундай китоблар қошки бир-иккита бўлса. Айрим “ҳозиржавоб” адибу шоирларимиз бир асарнинг сиёҳи қуримай туриб, иккинчисини “ёзиб” ташлашаёпти. Ижодий сермаҳсулликка ҳеч ким қарши эмас. Лекин китоб китобдай бўлсин-да! Дўкон пештахтасини безаб турган китобда бадиийликдан асар ҳам бўлмаса, китобхоннинг ҳафсаласи пир бўлмайдимми? Бундан адабиётнинг обрўси тўкилмай-димми?

Яқинда бир шеърый тўплам қўлимга тушди. Унга таниқли бир шоир сўз боши ёзибди. Бу ҳам етмагандай китобнинг орқа муқовасига шеърлар сўз боши ёзган шоир таҳрири остида босилганлиги қайд этилган. Тўпламдаги шеърларни атайин сабр билан ўқидим. Алмойи-жалмойи гаплар. Ахир шеър – санъат, ноёб бадиий кашфиёт-ку! Наҳотки, шу шеърларга сўз боши ёзган, таҳрир қилган киши буни ўйламаган. Сабаби нимада? Манфаатдорликми ёки шухратпарастлик? Англаб етолмадим.

Бу сўзларни айтишдан мурод шуки, эзгу ният билан қўлга қалам олган киши адабиётга хиёнат қилмаслиги керак. Чала-чулпа, саёз ёзилган асарларни улуғлаш, кўкка кўтариш, улар учун нашриёт эшикларини очиб беришни адабиётга хиёнат деб билмоқ жоиздир. Қолаверса, ҳар бир носир ёки шоир Абдулла Қаҳҳор таъбири билан айтганда “муқаддас қаламни” қўлида тутар экан, адабиёт қўядиган залворли юкниям мардлик билан елкасига ола билиши шарт.

АДИБ ҲАҚИДА

Абдулла Аҳмад – 1943 йилда Жиззах шаҳрида туғилган. Сирдарё Давлат педагогика институтининг филология факультетини битирган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси. Ҳозирги кунда “Жиззах ҳақиқати” газетасида адабий котиб бўлиб ишламоқда. Унинг “Мерган” (1992), “Олтин дарахт” (1993), “Элин севган минг яшар” (1993), “Маърифатга бахшида умр” (1998), “Зафарободнинг зумрад тонглари” (1999), “Юракдаги исм” (2004), “Нажот эшиги” (2005), “Дардисар” (2007), “Умид чироғи” (2008), “Олислаган соялар” (2008), “Энди кафил бўлмайман” (2010), “Сенга интиламан” (2011) сингари китоблари чоп этилган.

Саъдулла ҲАКИМ

Самоларда сайрон-сайрон учдим манам

НАВОИЙ ВА БОБУР

Она тили ори, гурури
Асрлардан садо беради.
Навоийдан сўз айта туриб,
Тилга Бобур келаверади.

Олти кунда яралмиш олам
Ва Одам ҳам. Шукрона айта
Биз февралнинг олти кунда
Тугиламиз ҳар йили қайта.

Ҳали борлиқ қиш уйқусида,
Ҳали кўзин очмайин бодом, –
Туркий замин кенгликларида
Чапараста гуллайди одам.

Сен, эй кўнгил, гар тиларсан хўб,
Сўз сеҳридан умрингга нажот, –
Мир Алишер этагини ўп,
Бориб Мирзо эшигида ёт...

Она тили ори, гурури
Асрлардан садо беради.
Навоийдан сўз айта туриб
Дилга Бобур келаверади!

ОДАМ АНАТОМИЯСИ

Олим айтар: «Одам зоти ҳам
Олам ичра ажиб иморат.
Саксон фоиз танаси сувдан
Ва қолгани «лой»дан иборат».

Оқил айтар: «Тўғри тушунинг,
Ҳар не келса келар кишидан.
Ёлғони кўп ростидан унинг,
Хатоси кўп тўғри ишидан».

Ошиқ айтар: «Чечак чаманда
Яшнар офтоб борлиги учун.
Ҳар инсон бус-бутун меҳр ва
Согинчдан иборат бус-бутун!».

СЎФИЁНА

Муҳаббатнинг шаробини ичдим манам,
Майкўзани жонон каби қучдим манам.

Учқур хаёл учогида ҳайрон-ҳайрон,
Самоларда сайрон-сайрон учдим манам.

Бу дунёнинг минг бир қуроқ матоҳидан
Ҳою ҳашам либосини бичдим манам.

Йўқ замонлар бобом ечган муаммони
Тўқ замонлар қайта бошдан ечдим манам.

Муҳаббатсиз кишилардан бир қуш каби
Оллоҳёрдан ибрат олиб қочдим манам.

Сенинг бўлдим – кимлигимни англадим, ёр,
Меним бўлдинг – ўзлигимдан кечдим манам.

Таърифингда сўзимга ранг, маъно кирди,
Сўз бозори ичра дўкон очдим манам.

*Машоқ териб улуг назм эллариди
Ҳар сўзимни бугдой каби сочдим манам.*

КЎЗИНГ ҚУЁШИ

*Кўзинг қуёшидан куйиб жингалак
Бўлмишидир сочларинг, қошларинг қаро.
Кўзинг қуёшидан бўлиб жизганақ
Менинг ҳам шайдойи юрагим яро.*

*Боқсам ёнди кўзим, қара чўгига,
Қуюқ қора тушиди қорачигига.
Ўчирмаса уни кўзим булоғи,
Билмадим, не бўлар эди буёғи?*

*Ўзинг айт, юрагим куйгани озми,
Кўзинг қуёшидан, қалбим суюғи.
Ахир, қора қилди қанча қозғозни
Ишқинг ўти ёққан сўзлар куюғи!*

БОШИ ТИК ОДАМ

*Юлдузларга туташ чўққида, қаранг,
Тоғлар салобати, кўрки мужассам.
Туз берган элига келтирар шараф
Чўққи каби юксак қалб соҳиби ҳам.*

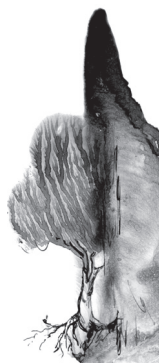
*Мағрур чорлаб турар, кундузми-кеча,
Ҳеч қачон урмагай ерга қадрини.
Бамисли қуёшга интилган чечак
Миллат унга қараб тиклар қаддини.*

*Юксаклик куйидан бошланар десам,
Балки жўн қарашдек туюлар бу ҳол.
Асли ўзи шундай, боши тик одам
Оёғи остини кўражаск яққол.*

ҚАЙҒУ ВА ҚУВОНЧ

*Тупроқдан яралдинг, эй одамизод,
Сўнг руҳдан таниннга жон бўлди ато.
Кўрганнинг аламу изтироб наҳот,
Асли яралмишида ўтганми хато?*

*Иблис алдовига учмаса магар
Момо Ҳаво йўлдан оздирмасайди,—
Балки рўй бермасди бу кўргуликлар,
Кезмасдинг ер узра қувғинди, дайди.*

*Мағрур бошинг баланд тутиб борасан
Ғам-ғусса тун каби ёпирилса ҳам.
Зулматни ёритиб кетиб борасан
Қувончни ой каби қучганча маҳкам!*

ОЛТМИШБОЙЛАРГА

*Гоҳ ўйлаб қоламан: олтмишга кириб,
Борми ҳали яна билмаганимиз?
Не-не юмушларга кўрдик қўл уриб,
Қолмади-ёв дейман қилмаганимиз.*

*Бу бари бор гаплар, ўтирик эмас,
Демаганимиз ҳам қолмади ҳисоб.
Гоҳида қанд едик, гоҳи панд... хуллас
Емаганимиз ҳам қолмади ҳисоб.*

*Умр йўлларида кездик қирма-қир,
Гоҳи яхши, гоҳи ёмони келди.
Бошдан ўтганини энди бирма-бир
Айтиб ҳузурланиш замони келди.*

*Бу ҳам бир бахт асли. Офтоб изидан
Осмонга юлдузлар сочилган сиёқ.
Дуру гавҳар томар кўнги кўзидан,
Ўчмас ёшлик руҳи, сўнмас иштиёқ.*

*Чуқур ўйлаб кўрсам, олтмишга кириб,
Билгандан кўп экан билмаганимиз.
Не-не юмушларга кўрдик қўл уриб,
Ҳали олдиндадир қилмаганимиз!*

УМР ҚЎШИҒИ

*Ҳаётнинг талх шаробин ича-ича,
Умр ўтар йилларни кеча-кеча.*

*Оппоқ офтоб қора тун ўгли бўлар,
Яшил дарахт қизи қизил олуца.*

*Ер кўпориб эр йигит боз яратар,
Гул туғади гул ҳидлаб гул бойбича.*

*Дили поклар йўли пок эл бўлажаск,
Шам каби порлаб ёнар то ўчғуча.*

*Вале нопок инсонлар охиратда
Қадр топмас Исонинг эшагича.*

*Чин ошиқлар айланар қатра дурга,
Тун ва кундек бир-бирин қуча-қуча.*

*Битар даврон котиби бир оятни:
“Отди тонг. Оғди кундуз. Оқди кеча”.*

ФАХРИЯ

*Ким Миллий боғ сари қўйса гар қадам
Юксалур Алишер Навоий қадар.
Ким кезса қўл бериб ҳазрат илкига,
Дунё айланажаск ўзбек мулкига!*

ОШИҚЛАР

*Ошиқлар сўз демас билса-билмаса,
Ҳар ишига қўл урмас бўлса-бўлмаса.
Чироқ симларига ўхшар ошиқлар,
Дил ёнмас, туташув – бўса бўлмаса.*

ДУР ҚАДРИ

*Бир дона марварид – момо мероси
Ётарди қутида чанг-губор босиб.
Неча дур бирлашиб таманно қилгач,
Ёр сулув бўйнига кўрди муносиб!*

ШОИРГА

*Белни маҳкам боғла, боғлама тилни,
Ва лекин унутма бир таомилни.
Оғзингдан киргани ўзингни боқар,
Оғзингдан чиққани боқади элни!*

АКАЛАР

(Маҳмуд ва Баҳриддин акамга)

*Акаларнинг елкасида
Катта бўлар ука зоти.
Ука юлдузни кўзласа
Ака бўлар кўкка шоти.*

*Ҳов укалар, ёнингизга
Олиб сулув бекангизни.
Қуллуқ қилиб янгангизга,
Йўқлаб туринг акангизни.*

*Гар аканинг кўкси баланд –
Ука дасти доим узун.
Офтобани беринг, акам
Қўлига сув қуяй ўзим!*

КЎРМАДИМ

*Кўрмадим ҳеч бир гўзалда кўрганимдек сенда ноз,
Кўрдиму уйғонди кўксим кўксида ёнгин овоз.*

*Қайга боқсанг ноз ила нозли чечаклар нозланур,
Кўзгалур сен юз ўгирган ҳар кўнгилда муз аёз.*

*Ғайри кўзларга назар бир бора солсанг мингчалик,
Мен сари минг боққанинг бир боққанингча дилга оз.*

*Ой сенинг чеҳрангдадур, офтоб сенинг кўксингдадур,
Чеҳранга юз ишқибоз, офтобинга минг ишқибоз.*

*Кел, баҳор янглиз, Саъдулло умрин обод айла, ёр,
Ҳам ҳофиз мадҳингни битсин, куйласин то қўлда соз.*

Ғози РАҲМОИ

ШИУКУҲЛИ КАРВОИ

Қисса

ХИЗР ЮРГАН ДАШТ...

Бундай барокатли дашт Амирлик ҳудудида танҳою ягона, десаям бўлаверади. Абдуллахон замонида За- рафшон суви қўл меҳнати билан Эски Анҳор кана- ли орқали шу кенг даштнинг ярмидан кўпини сероб қилганида Бухородан Қарши орқали Самарқанд сари йўл олган карвонлар, бу даштнинг нақ киндигини кесиб ўтган йўл ёқаларида мевазор боғлар бисёрлиги учун уларга интилмасин, зиёни тегмасин, дея туялар оғзига тўрхалта тутиб ўтишгани оғиздан-оғизга ўтиб келади. Шимол то- мони Галатепа-Жом қишлоғи, кун чиқиш тарафи Кеш воҳаси, қибла тарафи Бухорога, оёқ-адоғини Қарши та- рафга узатган бу даштга сув келтиришга бот-бот ури- нишлар кўп бўлган. Чашмиоб сой йўлига тошқалоқ банд қилдирган Араб қизи Жийдагули номи билан боғлиқ Араббанди селхонасига сув йиғилмай қолганидан бери ҳам беш-олти пушт одамлар ўтиб кетган...

Айни кўклам сой ёқаларида кўнғироқ бўлиб гул- лайдиган, бойчечак тусли, аммо кўм-кўк сиёҳ ранг Эрбахоси Чўлика телпак гуллар ям-яшил майсалар устига сиёҳ тўкилгандай сочилиб ётади. Қизалоқлар уни териб олиб, бошига чамбарак ясайдилар. Унинг ғоят шифобахшлигини билган аёллар сояда қурийтиб, ич оғриғига даво қиладилар. Эрбахоси бор жойда йигит ўлмас, дегани шундан қолган.

Боши Ургут тоғларига туташган, адоғи Жомда тўхтаган, Офтоб йўли тоғнинг адоқ тарафида худди шу тоққа монанд чўзилган, аммо ярмини бўйлайдиган Қорақия адирларида Бешчашма деган жилғали юрта, элсаройликларнинг қачон келганини ҳеч ким билмайди. Бу адирларнинг баҳори файзиёб. Ёз бўйи ҳам Бешчаш- мадаги зилол булоқлардан билақдай сув оқиб туради. Ҳамал тўлишган паллада сой ёқалари қип-қизил лола- га тўлиб кетади. Лолабулоқ қишлоғи ҳам шу юртада...

Жанубдан қишлаб қайтаётган булбуллар бу дашт- ни қўналға қилишмайди. Агар турналар қанотига кўниб қайтаётган бўлса ноилож. Чунки тождор турналарнинг қарийб юз суруви кўкламни шу даштда ўтказишади. Жав- зоғача сабр қилган булбуллар ўз эгаллаган жойини мезбон тўрғайларга қолдириб, тоғ ораларидаги дарахт- зор, бутазор юртларга йўл олади. У ёқда бола очгунча шундай сайроқи бўладики, боғ-роғлар кечаю кундуз қўшиққа тўлиб кетади. Бу ёқда Араббанди даштларида қишлоғига қоладиган тўрғайлар, “сўфитўрғай” деб атал- миш булбулдан биров катта дашт тўрғайлари субҳи содиқдан чулдираб-чулдираб, мудроқ даштни уйғотиб юборади. Айни чошгоҳда даштнинг ҳар ер -ҳар ерида бир-икки арғамчи бўйи баландликда ҳавода муаллақ туриб қоладиган тўрғайни кўрсангиз, фақат ерда юриш- га маҳкумлигингиз, қуш бўлиб туғилмаганингиз ёдга келиб, ҳафсалангиз пир бўлади. Салкам икки қулоч қаноти бор чўл бургутлари ҳам баднафс эмас, сабру қаноатда ҳар қандай қанотли жонзотга сабоқ беради.

Аслида ўн беш даҳага бўлинадиган, баъзида са- ноғидан адашиб кетиб, сонсиз сарой, деган атамага ҳам эгалик қилган бу элнинг минг йиллик макони бўлган Бешчашмага Хизр бобонинг назари тушган. Бирок адоқдаги даштда қудуқ қазувчилик ҳунари, новвой ёки қассобниқидан кам эмас. Қудуқчилар қудуқ атрофида- ги заранг ердан шундай ўхшатиб чим ўядики, гугурт

кути каби терилганда, бири бошқасидан сира фарқ қилмайди.

Араббандининг шундоққина елкасидан ўтадиган Кеш ва Бухоро, Самарқанд карвон йўли ёқасида от бозори бор. Бу бозор йилнинг тўққиз ойида гўшангага кирган куёвнавкарлар олдига тортиладиган тўққиз то- воқ каби ранг-баранг, назар-эйтиборли бўлади. Отбоз- лик, чавандозлик элсаройликларнинг ота-бобосидан қолган. От йигитнинг – муроди, деган нақл балки шу элдан тарқаган бўлса ажаб эмас. Бу элнинг бойлари яхши насллик отни қаердан бўлса топиб келтиради. Эрону Афғон, Туркману Қирғиз йўрға отларини ҳам шу бозорда учратса бўлади. Элсаройликлар уруғига чапишиб кетган найманлар (улар ўзларини қара най- ман деб аташади), қаерда донғи чиққан от бўлса, ўғирлаб бўлса ҳам келтиришни эплайди. Қара найман- лар ўзларидан чиққан чапдаст от ўғриларини йигит- нинг зўри, қахрамон сифатида эъзозлашади. Қадим кўнғиротларнинг Мавлеш деган тўфорида ҳам шундай- ларни учратса бўлади.

Бозор – эл кўрки. Эл ободлиги, ҳунармандлиги бо- зорда билинади. Араббанди бозорида тилло ёки қумуш безакли юган жиловни, дубулға дастали қамчин, узан- гию эгар-жабдуқни, тулпор отларни, бели биқинида тойчоғи тепиб турган сулув бияларни бир сафга тор- тилганча, қиблани кўзлаб турганини кўрганда, ишқибоз одамнинг боши айланиши турган гап. Айниқса, беш- чашмалик усталар томонидан қуйма, терма пўстлоқдан елимлаб ясалган, аждар бошли, қуйма карсонли эгар- ларнинг ҳар қайсисига икки панжи кўчқорнинг пулини берсанг ҳам, пулинг ўзинг билан кетади. Эгарсозлик – қадимги касб. Бу ҳунар Бешчашмада қондан-қонга, отадан ўғилга ўтиб келади. Бу элда ёрма жабдуқ, ўрама-бабр ясовчи усталар, ёпиғ гиламча тўқийдиган аёллар, чарм пишириб, унга анор пўстидан ранг бериб, айил, пуштан, чавандоз этик ясайдиган ноёб ҳунарли усталар ҳам борки, уларнинг таъриф-тавсифи амир- ликка бориб етган.

Гавжум расталарда бошдан-оёқ от анжомлари бисёрлиги учун анча арзонга тушириб олса бўлади. Юрган йўлида урчуқ кўтариб, жун йигирадиган момо- лар терма, араби, ғажари, патгиламларни қотириб тўқийди. Эркак – оила бошлиғи, от-эшагига чиройли хуржун ташлаб, бозорга боради. Бозор деворига қатор қилиб илиб қўйилган хуржунлар кўзига бегона қўл яқинлашмайди. Кўкламги ёмғир икки-уч марта зиёдроқ тушгани учун арпа-буғдой ҳосили мўл бўлади. Ками- да икки-уч ой сомон шувоқли охур-хаммада дам олиб етилган буғдой донаси лой сувоқдан куч олиб мағзи тўлади. Ҳар бири ўн-ўн беш қопдан дон йиққан деҳқон кеч куздан қиш бошланиб, то ёз оёқлагунча от-эшак, туяларда ғалла ортиб унлатиб келгани, тоғ орасидаги серсув қишлоқларга тегирмонга боради. Тоғ орасида нуқра тангадай сочилиб кетган Лангар ота, Тарағай, Тутли қишлоқларида катта-кичик сув тегирмонлари ке- чаю кундуз ишлайди. Ҳар бир бешчашмалик учун бу қишлоқларга юмуш билан ёки беюмуш келиб-кетиш саёҳат ёки зиёрат каби хуш ёқади. Ҳар қайсисида айни кўклам пайти тўлиб тошадиган дарёю дарёчалар, унинг қирғоқлари, ҳатто ўртасида ҳам қиқирлаб-биқирлаб оқиб ётадиган бесаноқ чашмалар сероблигидан чети уч пахса девор билан ўралган тоқзорлар, ҳар ҳовлида

кўм-кўк суви чайқалиб турадиган ҳовузлар, атрофи чинний райҳонлар ҳидини бир марта ҳидлаш, энг табаррук маскан Лангар Ота мачит-мадрасаси тупроғини "ялаш" ҳам кўпчилик ёшларнинг орзу-ҳаваси. Араббандининг катта бойларидан Жумағулбой ҳам ўша мадрасанинг тупроғини "ялаган". Лангар Ота мадрасасида диний билимлар қатори, дунёвий билимлар, сўз санъати, нотиклик санъати, фалсафадан ҳам сабоқ берилар, чинакамга илм қувганлар сабоқни Бухорода давом эттирар, баъзилар чекка қишлоқ овулларига имомлик, шариат илмини пишиқ ўзлаштирганлар эса қози калонлик қилиб кетарди.

Дунё яратилган куни Жумада таваллуд топган Жума ўғли, шевада Жумағулбой бир кун келиб минг қўйли машҳур бой бўлиши, унинг бир бошқа саховати билан бус-бутун тўфор бой эл, деб ном олишини, унинг шарофати билан неча қавму қариндош амирлик назарига тушгани, Бухоро ва Самарқандда таҳсил олгани, экин майдонлари кўз илғамас бўлиб кенгайиб кетишини қаердан билсин?

Ўшанда энди етти ёшга етиб, Наврўз куни бошлангандиган хат-савод мактабига бораман, деб шайланиб турганда отажони тўсатдан бандалик қилиб, ўқиши ҳам аро йўлда қолиб кетди. Шу-шу унга мактаб насиб қилмади. Икки акасининг қўй-эчкиларини боқадиган беминнат чўпон бўлиб қолди. 11-12 ёшларда эди. Даштда қўй боқиб юриб, ғафлат босди-да, ухлаб қолди. Уйғонса, сурув бўлиниб кетган, изиллаб йиғлаб, роса қидирди. Йўқ. Оз эмас, салкам қирқ жонлиқ изи-туби билан йўқ. Қош қорайганда судраниб уйга борди. Бўлган воқеани оқизмай-томизмай акалари Яхшибой ва Қўйлибойларга етказди. Яхшибойнинг сарғишдан келган қизил юзи бирданига ловуллаб кетди:

– Сен бола қачон бўлсаям бизни хонавайрон қиласан. Аввал ҳам бир марта шундай қилгандинг. Тун бўйи от миниб қидириб, тонготарда топган эдик. Бу сафар нима қилдинг? Тайин, ўлиқдай қотиб ухлаб қолгансан!..

Ака, уканинг қўлидан чўпон таёғини тортиб олиб, хайрият, бошига эмас белига, оёқларига қарсиллатиб ура кетди.

Жумағул айбдор, миқ этмай бош эгиб турди...

– Уйгинанг куйгур, сен курсоқ кенжатоини, бор жўғол, қаердан бўлса ҳам, осмоннинг устидан, жернинг остидан бўлса ҳам топиб кел! Қуруқ келсанг, ўлдираман!

Борлиқни зимистон ўз қаърига тортиб борарди. Қайдадир Ёсуман кампирнинг қаҳқаҳига ўхшатиб бойўғли қичиради.

Бу пайтда шўрлик эна ҳам уйдан чиқиб бўлган, кори-ҳолдан огоҳ бўлиб, оёқ-қўли қалтираб, тили калимага келмай Жумағул қошига етган, ҳадеб жаврарди.

– Жоман тиймадимми, болам, ҳақ қўллари синсина, Яхшибой бўлмай Жомонбой бўлдинг-а, болам! Мол топилади, одам топилмайди. Жур болам, иккимиз қидирамиз. Жаратган эгамдан жилаб сўраймиз. Барибир топамиз, топмай қўймаймиз, Худойимнинг ўзи жўлимизни жоритиб туради.

Болакай энаси пинжида анча дадилланди. Бирдан юзини қиблага қаратиб, илк бора дуога қўл очди:

– Э бор Худоё, меням, энамниям ноумид қилма! Йўғимизни бор қилгин. Ўзингдан сўрайман, Эгам!

Муштипар эна ҳам бу дуога қўшилди.

Эна-бола шошилганча қоронғулик қаърига сингиб кетдилар.

Эна олдинда илдам борарди. Ўғил кейинда, чор тарафга аланглаб энага базўр етиб боради. Мол қидирганда тусмол-таваккал қилиб қидириб бўлмайди. Мўлжал билан, сурувни тушлиқда ётқизган жойга етиб, кейин ўриш томон кетиш керак. Улар эски қўтонтепага етиб келганда, кун ботиш тараф, осмон гумбазининг бир четидан кемтиккина бўлиб ой чикди. Узоқ-яқин ёришиб кўрина бошлади. Тоғ тарафдаги сув ювиб кетган арна сойлар ичи, билтанглаб тоққа ўрмалаётган қора илон қаби ваҳимали кўринади.

Йўқолган қўйларни балки ўша қора илонлар ютиб юборгандир. Бундай тусмолни энага айтиб бўлмайди.

“Эна, қўйларимиз ҳув анави арна сойлар ичига кириб ўзини панага олгандир...”

“Ким билади, болам, қани ўша тарафга кириб қўрайлик-чи...” Улар яна йўлга тушишди.

Бир пайт Жумағул бехос ортига қараб, ҳайрон қолди. Улар изидан оппоққина бир ит эргашиб келарди.

“Эна, анави ит!”

“Ишинг бўлмасин, болам, ортингга қарама!”

Жумағул болалик қилиб қанча қизиқса ҳам, ортига қарашга ботинолмади. Ой ёруғида улкан чинор коваги қаби тоққа томон чўзилган арна сойлар сони учта эди. Эна-бола кўрқа-писа учала сойга ҳам бир-бир кириб чиқа бошлади. Сўнгги илинж билан учинчи сойга бурилишганда йўл бошида орқаларидан эргашган оқ ит лип этиб олдинга ўтиб сой ичига кириб кетди. Бўлиниб кетиб, кўздан йўқолган қўйлар кундузи боши оққан|томонда ўтлаб юриб, кечкурун нимадандир ҳайиқиб ўзини панага олган, сой тўрида бир-бировининг пинжиги кириб, ғужғон бўлган арилардек тўп бўлиб турарди. Эртага эрталаб яна офтоб балқиб чиқишидан хабар бериб субҳи козибда ярқираб чиққан Зухро юлдузи, Ҳисортоғ устига чиқиб кўриниш берганда, эна-бола бўлинган сурувни бутлаб, уйга киришди-да, тескари тўшалган пўстак устига чўзилишди. Барибир энанинг кўзига уйку келмади. У қаттиқ чарчаган, “ё тавба, ё тавба” деб пичирлагани-пичирлагани эди.

Офтоб ёйилганда икки катта ўғлини ҳам бирдай чақириб, кўкайидаги иддаони кўндаланг қўйди:

– Икковинг ўнг қулоғинг билан ҳам, чап қулоғинг билан ҳам эшит! Отангдан қолган бу сурув – бу қўйлар учаланг ўртангда ҳам теппа-тенг. Ҳатто менинг ҳам ўлимлигим учун бироз ҳаққим бор. Шу бугуннинг ўзидаёқ ўзларинг эп кўриб, Жумағулнинг ҳақини айириб беринглар-да, қўйларингни ўзларинг боқинглар. Меникни ҳам кенжамга беринглар. Бу кетишда мендан замон ўтса, ўлигимни ҳам зору сарсон қилмай Жумағулнинг ўзига ташланглар!

Укаси орқасидан ўзини бойвачча санаб юрган акалари, ноилож рози бўлишди. Ука улусини ажратиб бердилар. Қўйлар алмашиб кетишининг олдини олиб, Жумағулнинг қўйлари қулоғига қулоқча шаклида эн солишди. Бир кун келиб, икки ака ҳам шу кенжатоининг подасини боқиб, жон сақлашини ким хаёлига келтирибди дейсиз...

Энали етим гул, отали етим шўр етим деганларидек, Жумағул ўн олтига кирганда бўй-басти чўзилиб, овози бузилиб, қўй-эчкисига ҳам барака эниб, икки ака-

сининг кўйини кўшиб ҳисоблаганда ҳам улардан ошиб кетди. Ўртанча ака чўпонликни бўйнига олиб Жумағулга тегишли кўйларни ҳам кўшиб ҳайдай бошлади. Кенжатоё фаҳму фаросат соҳиби, акасининг чўпонлиги учун ҳақмадор ҳақини узмай бериб турди. Катта акани ҳам закотдан қуруқ кўймайди. Эна бундан рози бўлиб, яна бир ҳиммат қилди. Кенжасининг пешона юлдузи балқиб турганини сезибми, уни икки-уч тенгқурига кўшиб Лангар Ота мачит-мадрасасига ўқишга жўнатди. Отадан қолган ҳамёнга уч-тўртта тилло танга солишни ҳам унутмади.

Бешчашманинг Самарқанд билан чегарадош тоғ оралиғида жойлашган Лангар Ота қишлоғи олти қишлоқнинг қоқ ўртасида, мувозанат нуқтаси бўлиб қад ростлаган. Қишлоқ ўртасида жойлашган кўҳна, аммо ҳашаматли мачит айвони билан беш юз намозхонга мўлжалланган. Ярим ой шаклида қурилган гумбазли ҳужраларда талабалар ётиб ўқишади. Лангар Ота авлиёларига мўлжаллаб Аштархоний ҳукмдорлари томонидан кўтарилган баланд, маҳобатли хонақоҳларда муаззам руҳ ҳукмрон. Шаҳар қиёфасида гузарларга бўлинган қишлоқнинг ҳар бир гузариди алоҳида меҳмонхоналар ишлаб туради. Бу ўзига хос мусофирхоналар текин, бир бовур элнинг холис хизмати билан ишлайди. Ўшанда Жумағул ўқишга борганида қишлоқда қарийб йигирмадан зиёд уруғлар амирлик эътиборидаги эшонлар қаноти остида баҳамжиҳат яшаётганини кўриб ҳайрон қолганди. Маърифат кўрғони бўлган Мачит-мадраса ёнидаги баланд кунгурали мезанада муаззин беш вақт намоз олдидан азон айтар, қишлоқ аҳли ҳам, каттаю кичик талабалар ҳам намозга шошилар, бир бошқа файзу фаришта атрофда ҳукмронлик қиларди. Ҳужраларда талабала ёшига қараб жойлашар, домлалар ҳам ён ҳужраларда яшаб, диний ва дунёвий билимларини сингдиришдан чарчамас эди. Бўлғуси талабалар бу ўқув юртига ўз овули оқсоқоли ёки мулласининг тавсия-йўлланмаси билан келар, бу ерда уларнинг алоҳида иқтидори синаб кўрилар, ўзлаштириш даражасига қараб икки йилдан етти йилгача ўқишни давом эттириб, ҳар йили Бухорои шарифдан келиб имтиҳон оладиган нуфузли домлалар назаридан ўтгач, кимдир катта мадрасаларга, кимдир ўз қишлоқ-овулига домла-имомлик қилгани жўнаб кетарди. Мачит ва Мадраса таъминоти учун ҳукумат томонидан хатлаб берилган "Вақфия" ерларга экиладиган экинлар ҳосилидан ажратиб берилган, боз устига саховатпеша бойларнинг ёрдам кўмагидан баҳраманд эдилар. Жумағул зўр иштиёқ ва ихлос билан икки йил ўқиб домла-имомлик ҳужжатини олиб, Бухорои шарифга эмас, ўз қишлоғи Араббандига қайтди. Бош сабаб, энажони қариб қолганди. Жумағулнинг асл муддаоиси бойбадавлат бўлиб, толган-тутганига ишониб, керилиб юриш эмасди. Нияти Баҳовуддин Нақшбанд йўли- "Дил ба ёру даст ба қор" тарзида қалбни Аптоҳ билан маҳкам боғлаб, ҳалол меҳнат билан кун кечириб эди. У аввало лалмикор деҳқончилик сир-асрорини ўрганди. Ота мерос бир жуфт хўкиз, омоч, бўйинтуруқни ҳар йили икки-юз кўпайтириб 10 жуфтга етказди. Оби-тобида ер ҳайдаб, дона сочган деҳқоннинг косаси оқарди. Кигиз кимники – билан шуники, деганларидек, Жумағул шудгор пайтида сираям хизматкорларига қараб ўтирмай, бир ўзи навбатма-навбат икки жуфт хўкизни омочга

кўшиб, ўнг қўлда гаврон, чап қўли билан омоч тишини ерга маҳкам ботириб, майдон айланарди. Унинг бу хатти-ҳаракатидан улгу, завқ-шавқ олган ёлланма шудгорчилар ҳам хўжайиндан қолишмасликка интилиб, жон-дили билан меҳнат қилишарди. Унинг йилдан-йил кенгайиб борган даласида ҳеч ким, ҳатто хўкизлар ҳам фирромлик қилишга ботинолмасди. Бой бува ерни ҳам, ерга эгилган ҳар кимсанинг ҳам ҳақиға хиёнат қилмас, Худойим ҳалолидан берсин, деган жумлани бот-бот такрорлар эди. Буғдой ранг, хушрўй юзли, ҳар қандай эшиқдан эгилиб кирадиган полвон гавдали, бир оз қисик кўзлари билан тикилиб қараса ерни тешадиган бой ҳокисор, ҳалимликда ҳам олдинда бўлган. Ғалла ўроғи пайтида мана-ман, деган ўроқчидан кам ўрмас, янчиб совуришда "майда" кўшиғини овози борича айтиб, хуштак чалиб шамол чақиришда ҳам устаси фаранг эди. Жумағулбой ўттиздан ошиб қирққа яқинлашганида тўрт ўғил, тўрт қизнинг отаси бўлганидан ташқари, сурув-сурув кўй-эчкили, бияли, туяли заминдор бойга айланиб улгурди. Унинг даласида зиғиру кунжут яхши бўлади. От жувозлар кечаю кундуз ишлаб, бирданига косага солиб, нон ботириб еса бўладиган тотимли ёғ эл-элат, қавму қариндошдан ташқари атроф бозорларни ҳам обод қилишга яраб қолганди. Ўзбек бой бўлса, хотин устига хотин олади, деган гап Жумағулбойнинг шаъни-шавкатиға кўпам ярашмайди. Уст-устига туғиб, учта қорабош фарзандини ерга берган Зарбуви беморланиб, рўзғорга ярамай қолди. Ўзи рози бўлиб бегини уйланишга кўндирди. Кимдир айтганди: соғу сандал, егулик-ичкилиги кам бўлмаган эркак қирқдан ошгач, топилса, ёш қизга уйланиши керак.

Шунга амал қилибми ёки бошқа важданми Жумағулбой уйланди. Қайси тарафдан дейсизми? Айнан кун чиқиш тарафдан. Мойбалиқ дегани чашма кўзида бўлади. Агар чашма суви оқиб дарёга кўшилса, мойбалиқлар ҳам анҳор балиқларига кўшилиб-чатишиб мазали ширмой балиқлар дунёга келади. Ғилон пари қишлоқ. Унинг қизлари дарё сувига юзини чайса, оқаваси адоққа, Кеш водийсига оқиб тушади. Кешлик қизларнинг хушрўй, каклик кўз, шўх-шодон бўлиши балки шундандир. Кешлик келин Зарнигор, олам жаҳон ҳусни малохатдан ташқари, Араббанди воҳасига бир бошқа назокат, одобу икром, меҳмоннавозлик, фаҳму фаросат, файзу тароват ҳадя қилганини айтмасак бўлмас. Аввал бошдан Жумағулбойнинг мол-мулки учун вақтида закот бериши, олиқ-солиқ, хайру эҳсонни мунтазам адо этиши ҳақида ишорат қилгандик. Зарнигор суярча хотин бўлиб тушган йили қирқ қозонда ош дамлаб, шундай тўй бердики, тўйдаги беримнинг таърифи тилларда дoston бўлди. Бу тўйдаги кураш-кўпқарида нақ Чироқчи хонжони Азиз тўранинг ўзи кайвонилик қилди. Чопагонликда, бел олишда чуйит, қушчи полвонлари бир тараф, Кеш-Китоб полвонлари бир тараф олишиб, тақимлашдики, элсаройда бундайи бўлмаган эди. Той ёки байтал миниб, кўпқарига кириб томоша қилган ҳам, қўлига улоқнинг қили-да тегмаган отлик ҳам, курашса-курашмаса ечиниб, даврага чиққан ёш бола ҳам, кафтига туфлаб тенгқурига талаб солган қария борми, бирортаси ҳам совринсиз қолмади. Тўйга келиб бир кеча кўноқ бўлган меҳмонлар Араббандига сиғмай кетиб, ён-атроф хонадонларга бориб жойлашди. Энг қизиги, ўша оқшом меҳмон тушган хонадон

борки, ҳаммаси кўноқчилар баҳона қозони қайнади. Меҳмонжонлар орқасидан хонадон бола-чақаси ҳам шўрваю паловдан баҳраманд бўлди. Кўпда Хизр бор. Кўпнинг дуоси кўл. Кўпинча Ҳайит кунда ёрилиб ўладиган мечкайлар чидаб берганига қойил!..

АМИР МЕҲМОН БЎЛДИ, УНДАН АНТИҚА ГАП ҚОЛДИ

Бугун ҳам Араббанди даштини саҳархез тўрғайлар чулдираб уйғотди. Ҳали тўрғайлар уйғонмасдан бурун уйғонадиган Жумағулбойнинг ёдига лоп этиб кечаги кун тушиб, хушёр тортди. Кун кеча пайшанби, айна тушда Чироқчи хонжони қабулида бўлиб, изн сўрадида, анчадан бери кўнглида тугиб юрган муддаосини айтиб ёрилди:

– Жаноби бек, анчадан бери хаёлимни банд этиб келган бир хошиш-истагимни сизга баён этсам, ҳо ҳавасга йўйманг.

– Гапираверинг, сиз билан яқин биродармиз.

– Шу десангиз, Амиримиз сиз билан яқин қариндошлигидан фойдаланиб, ул зотни хонадонимизда бир кунга меҳмон қилиб, дуоларини олсам девдим.

– Билмасам, кучингиз етармикан? Айтмоқчи, Амиримиз аёнлари билан Араббанди бозорига от олгани келади. Уни худди шу жойда Шаҳрисабз беги ҳам кутиб олади. Унинг ҳам Амирни бир жойда меҳмон қилиш нияти бор. Ундан олдинроқ мен оғиз соламан. Йўқ демас. Бўлди, олиб борамиз. Жойни Қўштегирмон адоғидаги чорбоғингизда қилаверинг. Гужум садалар сояси энг мақбул жой. Ҳозироқ уйга қайтиб, тадорик кўраверинг.

Хўш, аввал бошига иккитагина туянинг бўз бола тайлоғини сўйиб, ҳалимга соласиз. Икки кўзи кўчқорни Амиримиз оёқлари тагига сўясиз. Оқ шўрва, оҳ-воҳ шўрва. Яхнаю тандир, Қалқаманинг ширмой балиғи, Каттақўрғон майизи, Чиялининг ёғли ҳалвоси, пашмак парвардаси, яхна гўштидан қилдиринг. Ор келса, отингни сот, деган гап бор. Шу баҳона бироз яйлов ҳам сўраб олмасиз. Тила тилагингни, деб қолса, яна бамаслаҳат иш қиламиз...

Бу гап ёдига тушган бойнинг юраклари ҳапқириб кетди. Хайриятки, кеча кечқурун чорбоққа бориб туяларини сўйдирган. Туя гўшти солинган ҳалим қозонга тушиб, билқ-билқ қайнаб тургандир.

Худоё, ўзинг шарманда қилма!..

Амир бозорга кирса, аввал қўй бозорини оралаб, кўчқорларни томоша қилади. Кўнглига ўтирса, бир-икки жуфт бурама шохли уришқоқ кўчқор олади. Кейин албатта от бозорига ўтади. Бугун эса Амир қўй бозорида тўхтамай, тўппа-тўғри от бозорига ўтди. Жумағулбой айна шуни кутганди. Той бозорида ўн беш чоғли тойни ўнглаб бир четда кутиб турганди.

Амир кўпам шохона кийинмаган, йўл уст-боши билан ҳам салобатли кўринар, бозорда гўё ундан бошқа бирорта харидор кўзга ташланмаётган эди.

– Ҳув анови қизил қашқа жийроннинг нархи қанча? Эгаси бўлса тортинмай айтаверсин.

Амирнинг сўрови такрор-такрор эшитилганда, Жумағулбой саман той ортидан чиқиб, жавоб қилди.

– Тақсир, баҳолаш сиздан.

– Айтаверинг, мол сизники!

– Амирим, тойнинг баҳоси йўқ. Бироқ сўрадингиз, айтийин. Қирқ тилло берсангиз бўлади.

Амир рози бўлиб хазиначисига имо қилди.

Жумағулбой шоша-пиша Амирга қуллук қилди.

– Тақсирим, шунча йўл юриб, босган изларингиздан айланай, шу ғунонга кўнглингиз кетибдими, биздан сизга арзимас ҳадя бўлсин. Ҳиммат қилиб қабул этсангиз, бошимиз этагингизда. Амрингизга кўра бозор қоидаси бўйича нархини айтган эдим. Хазиначи иримига икки тилло берса бўлди.

– Баҳай, баҳай, кўлингизни беринг, шунга розисиз?

– Мингдан минг розиман...

Жумағулбой эгилиб келиб, Амирнинг қўлини олди.

Ўпиб тавоф қиларкан, анча дадил овоз билан деди:

– Амирим, агар лозим кўрсангиз қадамларингизга ҳасанот, хонадонимиздан бир пиёла чой ичиб кетсангиз. Элсарой номидан айтишга жазм этдим.

– Ҳа, хонжон ҳам айтган эди. Энди бормасак бўлмас. Сизга рухсат, тадорик кўраверинг.

Жумағулбой қушдай енгил бўлиб, отига минди-да, қанот чиқариб чорбоғ томон шамолдай учди.

У чорбоғга етиб келганида чанг кўчаларга қалин сув сепилган, сада ва ўриклар соясидаги шохсупаларга жулҳирс, ғажари гиламлар тўшалган, пар ёстиқлар кўйилганини кўриб кўнгли хотиржам бўлди. Энг катта супадан бошланган поёндоз сифатидаги патли гиламлар бир хилда тўшалиб катта кўчагача олиб чиқилгани ярашиб турарди. Ичкарида эса кешлик келин барча егулик-ичкуликнинг тузини тотиб кўришдан бошлаб, чойнак-пиёла, чиннвор ювиб-артилгани, қайси дастурхоннинг қаерга мос келишини назоратга олиб, куйиб-пишмоқда. Унга томон юриб, яқин келган бойнинг суюкли хотинига тобора ҳурмати ортиб, тилига келгани шу бўлди:

– Бегойим, Амир келаяпти, шошилинглар, уялиб қолмайлик. Амир мамнун бўлиб кетса, сизга алоҳида тўхфамиз бор.

– Қуллук, қуллук, бегим.

– Ҳалим тайёр, совиб қолмасин-а. Шўрванинг оловини пасайтириб, шопириб турунлар! Мис офтобаларни йўлга чиқариб, ҳар бирига биттадан хушрўй йигитчаларни кийинтириб, қўл ювдиришга шайлаб кўйинлар. Ўзимизнинг ўғиллар ҳам шулар орасида бўлсин. Айтмоқчи, уларнинг ҳар бири қўлга сув қуяётганда "Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм, валака мислика золлика" дейишни унутмасин. Кешдан келган ошпазлар бедана, каклик, қирғовул гўштлирини пишириб, тайёрлаб кўйдими? Чиялининг яхна гўштидан икки карсон буюрган эдим. Касбидан келтирилган гулдор сопол лаганларга солдириб кўйсангиз.

– Бегим, ҳаммасига ўзим қараяпман. Амиримизнинг пой-қадамларидан айланай!

– Яна бир нарса ёдимдан кўтариллипти. Ҳув четдаги супада пешин намози учун патгиламлар устига жойнамоз тўшатиб кўйинлар. Балки овқатдан олдин пешин намозига ўтишар.

– Хўп, хўп бўлади, бегим...

Орадан тахминан бир ош пишгулик вақт ўтгач, кўча бошидан жарчининг овози эшитилди.

– Одамлару одамлар, эшитмадим деманглар, Элсаройга Бухоро Амيري ташриф буюрмоқда. Йўл бўшатилинглар!

Бундай хушхабар Араббанди водийсида илк бор янграмоқда эди. Ҳамма хушёр тортди. Қизиғи, итлар ҳурмай, товуклар қоқоғламай, эшаклар ҳанграмай, отлар кишнамай қўйди. Негадир гўдакларнинг ҳам овози ўчди.

Жумағулбой ёнидан носқовоғини олиб, тилининг тагига бир отим нос ташлади. Бой ота носнинг кайфи-ни олишга базўр улгурди. Кўча бошида қумғон ушлаган йигитлар бирваракайига "келаяпти" деб қолишди. Бой тили тагидаги носни бир четга туфлаб юбориб, йигитчаларга буюрди:

– Отларни ушланглар, сувлик юганни олиб, белини бўшатиб, якка михга тортиб, ҳар қайсисига бир боғдан кўк беда ташлаб қўйинглар.

Бой ҳовли олдида кутиб олишга сабри чидамай, кўча бошига чиқди. Амир аркони давлатининг қораси кўринганида, эгилиб таъзим қилиб турди. Аркони давлат қирқ кишидан кам эмас. Вазирлар, хазиначи, қозию қуззот, лашкарбошию ўн чоғли қуролланган сарбозлар, ҳатто бош Мадраса имом хатибигача ҳамроҳлик қилмоқда эди.

Бой аввало Амирнинг оти жиловидан тутди. Унинг отдан тушишига кўмаклашди. Эгасини авайлаб, мувозанат сақлаб ерга туширган ҳар бир от яна эгалик бўлди...

Амир беқасам тўнли йигитча қўлига қўйган сувдан баҳраманд бўлиб, унинг оғзидан чиққан "Валака мислика золика" дуосини эшитиб, хотиржам бўлди-да, Жумағулбойга юзланди:

– Бир четда таҳорат ушатиб, пешин намозига ўтсак.

– Мана бу четда, чорбоғ буржида ҳожатхонаю таҳоратхона, офтобалар бор. Марҳамат, Амирим.

Амир изидан ҳамма ўша томонга юрди. Имом хатиб хушовоз экан. Азонни шундай ўхшатиб айтдики, намозхонлар паст овозда жўр бўлиб турдилар. Намоз сўнггида имом дуойи хайр қилди. Унинг дуоларидан таъсирланган бой кўзларига ёш олди. Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар! Сендан улуг ким бор?...

Амир аввало бир қишлоқ бойининг дастурхонида нимаям бўларди, деб бироз менсимаган эди. Туя гўшти солинган ҳалим изидан оқ шўрва, лаззатли парранда гўшлари, Каттакўрғон майизи, Маймоноқ бодоми, Самарқанд нони – ҳамма-ҳаммаси иштаҳани қитиқлаб, томоқдан ўтгани ҳамано, ҳузурижон бўлиб сингиб кетарди.

Айниқса, кўзи гўшtidан бошқа ҳеч қандай масаллиқ солинмай пиширилган оқ шўрвани ҳамма бай-байлаб ичди. Оқ буғдой ундан қаймоқ суртиб тайёрланган патир оқ шўрвани янада хуштаъм қилиб юборди. Охирроғида ҳазми таом сифатида тортилган қатиқли гўжа жойига тушди. Яхшиям бу даштнинг ҳавоси енгил. Агар шу овқатни шаҳарда танаввул қилинса, ҳар қандай зўрни бўктириб қўйиши тайин. Хитойдан келтирилган қирмизи чойнакларда аччиққина қилиб дамланган чой нафс қутқуси билан ошқозонга тушган кетма-кет гўшту ёғни жигар устидан пуркалаётган зидди заҳар билан баб-баравар парчаламоқда эди. Тоғ оралиғидаги Қуруқсой қишлоғи тоқзорларида етишган қора лўнда узум сувидан ичи сирланган хумларда оби-тобига келтириб тайёрланган мусаллас ич-ичдан қиздира бошларди. Иштаҳа очилиши би-

лан бирга меҳмонларнинг қулфи-дилини очиб юборди. Жумағулбой, Амир унга зимдан бот-бот қараб қўяётганини сезиб қолди. Нигоҳлар учрашиб қолганда Жумағулбой бошини бурмасдан кўзини ё юқорига, ё пастга олар, ичимдаги дардимни Амир билармикан, Худованда, ўзинг Халлоқ, унга етказ, дея ич-ичдан илтижо қиларди. Амирнинг фаҳму фаросати эса бойнинг ўзига етарлича дарди борлигини бозордаёқ англаб етган, пайти келса гап очишни мўлжал қилиб турганди. Хайриятки, дастурхонга фотиҳа тортилди. Амирнинг хос муллеси хайру эҳсон зиёфат учун узундан-узун дуойи хайр қилди. Ҳамма унга қўшилди. Кўпнинг дуоси кўл. Амир мамнун жилмайганча Жумағулбойга қаради:

– Элсаройнинг ҳимматли оқсоқоли, зиёфат учун ташаккур! Биз энди кўзғалурмиз. Иншооллоҳ, бугун кеч Қарши бегининг меҳмони бўлурмиз. Бирор истагингиз бўлса, тортинманг...

– Амирим, ҳимматингизнинг чеки йўқ. Агар мумкин бўлса, анови Отқамар томондан бироз яйлов, лалми экин қилиш учун ер берсангиз... Элсаройда фаҳму фаросати ўзига етарли оқсоқол бўладиган йигитларимиз бор. Шулардан баъзи бировларини танлаб берсак, маҳкама хизматига олсангиз. Яна беш-тўртта муллавачча йигитларни шарият илмидан чуқурроқ сабоқ олишлари учун Бухоройи Шариф Олий мадрасаларида ўқиб, илм олишларига изн берсангиз. Охиргиси эса, ижозатингиз билан меҳмонларимизнинг табарруқ елкаларига биттадан тўн ёпишимизга розилик берсангиз...

– Баҳай, баҳай, давлатингиз бундан-да зиёда бўлсин! Малолли юмуш сўрамадингиз.

Кейин бош мирзога ўгирилиб деди:

– Жумағулбойга сўраган ерларини аниқлаб, ҳозирнинг ўзида "вақф" ёзиб беринг. Толиби илмларни бемалол Бухорога жўнатаверинг. Ҳалиги бўлармон йигитлар билан Чироқчи хонжони шуғулланади. Бошқа гап-сўзингиз йўқми?

– Жўқ, жўқ, э, йўқ, тақсирим! Умрингиз узоқ, ризқингиз фориг, сояи давлатингиз бундан-да зиёда бўлсин! Олий ҳимматингизга тасанно!

Амирга зар қўшиб тикилган Кеш дўпписи, Бухорий зардўзи тўн, каштали камар-пўта, қолганларнинг ҳар қайсисига симобий беқасам адрас, кимхоб тўнлар ёпилди. Меҳмонлар кўзғолдилар. Ўрнидан тураётган вазирлардан бири қўполроқ ҳазил гап қилди:

– Элсаройлик бойнинг ҳаммаёғига жир битиб, қўтонигача ёғ босган экан. Қўтонбой десаям бўлаверади. Туф, туфай, илоё кўз тегмасин! Амир ҳам ҳазил аралаш мамнуният билан айтилган жайдари гапга бош ирғаб, кулиб қўйди. Олий зотнинг самимий кулгуси унинг ҳам эътирофи сифатида қабул қилиниб, орадаги ноқулайликни кўтарди.

Жумағулбойнинг ўзи бу гапни мақтаниб ҳеч кимга айтмаса ҳам, чор атрофга тез тарқалди. Бойнинг уруғ-аймоғи эса сўраб-суриштирганга бу гапни кимсан Амир айтган, деб оғзини тўлдириб мақтанадиган бўлди:

“Асли бойликни Бой Отамизга Худонинг ўзи берган. Ҳаммаям Қўтонбой бўлавермайди-да. Ана Барот тўқсоба бизнинг тўфордан чиққан, ерларимизнинг поёни йўқ.

Бухоройи шарифни битирган муллаларимиз, берилиб азон айтса, овози Маккага етади.

Томиримиз жантоқнинг томиридай сувга етган...”

Тўфтор аҳлининг мақтанганича бор эди. Жумагулбойнинг шарофати барокатга айланди.

Яйловларнинг кенг-мўллиги деҳқончилик ва чорвага барака киритиб, мағзи тўқ, ўқимишли илму одоб соҳиблари эса эл-улуснинг бошқарувига яраб қолганидан бисёр хотиржам яшаб келгани бор гап.

Жумагулбой давру давронини шуйтиб ўтказди. Ундан нима қолди? Бироз кўполгина Қўтанбой деган ному, ҳалолу поклик, элим-элим, деб эмранмоғу бир чимдим орийат қолди. Саксондан сакраб ўтишу Иймом, Уроз, Ирза, Маҳкамбой деган ўғиллари қолди. Улар отасидай ном чиқарган бой бўлмаса ҳам, яхши зуваладан тўкилган урвоқ каби ўз бошича тотимли зурёд бўлди. Бундай зурёдниг ҳеч бўлмагани увол-савобни биладиган, шайтоний, раҳмоний туйғуни дарров ажратадиган, икковнинг ўртасига кирса, оғзига қаратадиган, озгина қийшайганки бор, эпга соладиган одамшаванда бўлгани ҳаммасидан аъло. Билъакс ҳар тўқисда бир айб, дейдилар. Улар орасида бехос бировга яхшилик қиламан деб, ўзига гуноҳ орттириб, минг пушаймон еб, дунёдан ўтганлариям бор. Иккинчи қисм шу ҳақда...

МАҲКАМБОЙНИНГ ТАВБАСИ...

Отани кўрган ўқ йўнар, онани кўрган тўн бичар. Отасиз ўғилнинг ўмгани, онасиз ўсган қизнинг кўкраги катта. Кимгаки, отали, онали бўлиб вояга етиш насиб этса, бу – беармон тақдир тўхфаси. Кимгаки туғилган тупроғида яйраб-яшамоқ, қариб-қартаймоқ насиб этса, бу ҳам беармон толе. Кимники пешонасига бола-чақа битиб, изида қолса, буям армонли дунёнинг таскину юпанчи...

Араббандилик Маҳкамбой, кимсан донғи кетган Жумагулбойнинг кенжа ўғли, танглайи илик мойи билан кўтарилган, киндиги остонага кўмилган. Ҳар кун тонгда адашмай чиқадиган офтоб нурига чўмилиб, хулқу одобдан ками йўқ, бола-чақасидан бошқа ғами йўқ бўлиб, қирчиллама ёшида билиб-билмай хато қилиб, умр сўнггида минг пушаймон қилиб турган жойини кўринг...

Ул зотнинг пушти камаридан бўлган Нарзилла бой айтарди:

– Отамиз раҳматли саксондан учтагина ошиб, қазо қилдилар. Бобомиз ҳам шу ёшда қазо қилган. Отанинг ёши бир марра-да, болам. Куни битиб ризку насибаси тугаб бораётганини олдиндан сезган шекилли, мени ёнларидан сира жилдирмади. Ҳар сафар бироз ўзига келганида, улгуриб қолайин, деб шаҳодат калимасини такрорлар, бироз нафасини ростлагач, ичидан чиқаётган ҳасратидан тутун кўкка ўрлар, хўнг-хўнг йиғлар, тутила-тутила тилига келгани шу бўларди:

– Астағфуруллоҳ, астағфуруллоҳ, тавба қилдим, тавба қилдим, Эгам! Ўзинга сиғинаман. Ўзинг кечир! Мени кечирармисан? Агар кечирмасанг, чин дунё – жаннатинг менга насиб қилмайди. Ахир, билиб-билмай қилган гуноҳим учун кўрган азобим дўзах азобидан кам бўлмади. Шўримни қаранги, оз эмас, никоҳли бўлиб, жамисидан ўн саккиз фарзанд кўриб, ўн бештасини кўшқўллаб тупроққа бердим-а. Кўрган-билганим шу учтагина ўғилга овуниб, суяниб турибман. Астағфуруллоҳ, шунисига ҳам шукр! Тирноққа зор қилиб қўйса, қаёққа борардим. Уччовгиналаринг бир бўлиб, Нарзулла, сен

бош бўлиб, тепкилаб-тепкилаб кўминглар. Қолдирадиган мерос-насиҳатимга амал қилинглар. Бола-чақаларинг қулоғига маҳкам қуйинглар!

Ёлғону ўтриқдан от миниб қочинглар. Зинҳор ва зинҳор қасам ичманглар! Ҳеч қачон ёлғон гувоҳлик берманглар! Икки нафсини тийганга Оллоҳ ўзи барака ато этади. Даври қиёматда ҳақ азобидан кўрқинглар!

Отам дунёдан ўтгач, ул зотнинг тириклигида қандай кабир гуноҳи бўлганини сўраб-суриштирдим. Кўпчилик елка қисди. Бироз англаганим шуки, отам тириклигида билиб-билмай қилган гуноҳларини эсга олиб, тавбага чоғланган. Отамизнинг гуноҳларини Ўзинг мағфират қил! Ҳозир бир учини чиқарай, эринмай эшитсангиз, сизгаям ибрат бўлар...

Буруннинг бир топишмоғи бўларди: Соё-соё қамиш – соё қамиш, сайланиб турган бир қамиш. Жавобини оқсоқол, кайвони, марқа, бек ёки хон деб айтилса, тўғри бўлади.

Жумагулбойдан сўрашди: “Бойбува, ўзингиз олий-ҳиммат, яхши одамсиз. Шоли курмаксиз бўлмаганидек, элимизда онда-сонда чиқиб турадиган ёмонларнинг ҳам тарафини оласиз. Ёмон бўлса, қилмишига яраша жазосини олсин-да...”

“Кўй бўрисиз, эл ўғрисиз бўлмас. Яхши ҳам, ёмон ҳам менинг ўзимдан. Шоир айтади: Орқаси бор орқасини мақтар мудом. Орқаси йўқ марқасини мақтар мудом. Ўша ёмон менинг ёмоним. Ёмон кунимга ярайди, ҳали ҳеч ким шаҳардан тобуткаш ёллаб кетмаган...”

ДЕВОНА КЎНГИЛ...

Ишқу муҳаббат ҳаммадан кўра Тангри Таолода бисёр, мўл-кўл. Раҳиму Раҳмонни кўринг. Ўзидан эп кўриб, бир чимдим меҳр заррасини шу Заминга, борлиқ хилқату жонзотга берган. Одам Ато, Момо Ҳавога берган.

Инчунун одамзод зурёди Ишқи Аллоҳдан бенасиб эмас. Дарё тўла сув, ит дегани тили билан ичади деганларидек, меҳру муҳаббат туйғуси ҳам бировда кўп, бировда оз. Бировда ботиний, бировда зоҳиран.

Кўтонбой тўфоридан Тошбой дўмбирачиники, анча-мунча ошкор бўлганидан ташқари серғалвалиги ҳам бор. Тошбой тўрт қиздан кейин пайтини топиб туғилиб, суйгумчик, эрқароқ бўлиб ўсди. Мўйлаби сабза уриб, овози дўриллаб қолганида ҳовлисидан икки уй нарида, елкасига ип солиб қудуқдан қовға тортаётган қизни кўриб қолди. Тўғриси, Тошбой бу қизни аввал ҳам бирда- ярим кўрганди. Эътибор қилмаган экан. Э, бу Каримқул қудуқчининг от чоптириб юрадиган қизи Мисқол-ку. Каттариб қопти. Сахти-сумбати бўлиққина, ранги сариқ ҳам, оқ ҳам эмас, раъно гулига монанд, ўсма-сурма кўрмаган қош-кўзлари ўйнаб турибди. Офтобда қизғиш, сояда қоровут кўринадиган майда ўрим кокиллари ироқи дўпписию ғижим рўмолидан пастга осилиб туради.

Ҳали охурлар тўлишига анча бор. Қизнинг нозик елкаларини арқон қийиб қизартирган шекилли, тишини тишига қўйиб ихраб-ихраб қўяди. Айтмоқчи, қудуқ бошида ҳам кимдир бор. Яна бир қиз, синглиси шекилли, тўлиб чиққан қовгани охурга ағдармоқда. Шу туришида Мисқолни бошқа бир бўйдоқ йигит кўриб қолса унчалик ошиқ бўлмас. Бироқ Тошбой негадир дадил бўлиб гап қотди:

– Мисқол, кел, бироз ёрдам берай!
Мисқол ёнига кимдир келаётганини сезса ҳам, ким-лигига эътибор қилмаган эди, бехос бурилиб қаради.
– Тошбой ака, сизмисиз. Жўғай, ўзим эплайман.
Ҳар кунги ишим-да.
– Бер, берақол, қара, нозик елкаларингни арқон қийиб кетипти. От-уловларинг жўқми?
– Жувош байтални отам қаққадир миниб кетган. Бойловдаги отни қудуққа қўшиб бўлмайди. Яхшиси ўзим..
– Бер энди, сенга раҳмим келди.
Мисқол қизариб-бўзариб арқонни берди. Тошбой қўлига туфлаб, арқонни оларкан, қизга деди:
– Сен энди кетиб қолма, худди шу ерда, шунда тур. Сув тортиш баҳонасида сени бир кўриб олай.
Қиз индамай ерга қаради.
Ер ҳайдамоқ – бормоқ, келмоқ, дегандай қудуқдан сув тортмоқ ҳам боришли-келишли.
Мисқол қудуқ бошидан ўттиз қадам берида турибди. Тошбой – бўз йигит. Икки-уч челақ сув сиғадиган қовғани тўлдириб тортар, қудуқ бошидаги қизгина сув тўла қовғани базўр охурга ағдарар, унинг қийналаётгани Тошбойнинг хаёлига ҳам келмас, елкадаги юкли арқонни писанд қилмай Мисқол сари интилар, етганда қизга бошдан-адоқ тикилиб тўймас, агар панароқ бўлса, борасолиб кучоқлаб ўпишдан ҳам тоймас эди.
Чамаси ўнинчи боришда охур липиллаб сувга тўлди.
Йигит юрак ютиб, қизга гап қотди:
– Мисқол, менга жоғиб қолдинг! Қош қорайганда шу қудуқ жонига келасанми?
– Билмасам, иложи бўлармикан?
– Бирор баҳона топарсан, майлими?
Ўша куни қош қораймоғини интизор кутган ҳамма эмас, икки ёш бўлди, десак чиппа-чин бўлар. Тошбой ҳам, Мисқол ҳам илк учрашувда айтмоқчи сўзларини тинмай такрорлар, юраклар дупуридан танада сезгин қалтироқ ҳукмрон эди. Бу ёғига "тавба," деса бўлади.
Қишлоқдаги девор-дармиёнсиз ҳовлиларнинг ҳар бирида биттадан ит бор. Ит бўлгандаям нақ бўрибосар. Чақириб келганнинг ҳар бири қўлида узун арқон ёки таёқ бўлмаса, қирқ йил олдин ўлиб кетган момосини кўради.
Хонадон аъзоларидан бирови безовтароқ бўлса яхши ит ҳаммадан бурун сезади. Ҳавога отилган кесак кўринмай қоладиган бўлганда, Тошбой қийшайиб уйдан чиқди. Йигит беҳабар, Бўйноқ изидан индамай эргашди. Қудуққа яқин келганда Мисқолнинг қораси кўринди. Хайрият. Бироқ қиз изидан ҳидини олиб келаётган яхши ит Тўрткўзни ҳеч ким сезмади. Ими-жи-мида титроқ қўллар бир-бирига чирмашганда, икки яхши ит бир-бирига ташланиб, ғириллашиб қолса бўладими? Буни ҳеч кутмаган ошиқлар бараварига овоз чиқарди:
– Бўйноқ, Тўрткўз, кўзинг кўрми, мен ўзим..
Таажжубки, итлар овози бирдан ўчди. Бир-бировини ҳидлаб-ҳидлаб нари кетди. Ана бу бошқа гап. Титроқ қўллар яна чирмашди. Ҳеч гап-сўзсиз йигит қизни бағрига олди. Балоғат ҳидлари туташди. Илк бўса таъмидан қўш юрак аввал жўр бўлиб, дукиллади. Қўш бадандаги титроқ бирдан босилди. Такрор-такрор бўса хуружидан ловуллаб ёнган ўнг ёноқ, чап ёноқ

ҳоври босилди. Лаблар лабларга интилаётганда, қиз йигитни тўхтатди:
– Тош ака, бугунга етади. Ҳаддингиздан ошманг.
– Пари қиз, эртага ҳам келасизми?
– Эртага қўзи-улоқларни ҳайдаб Узунжар тарафга чиқаман.
– Эртагача барибир соғиниб қоламан. Тушларингга кирсам майлими?
Улар ноилож, бироқ мастона ажралдилар.
Ўзаро ҳид алмашган итлар ҳам мамнун, лўкиллаб, эгалари изидан эргашди.
Ошиқлар пинҳона кунда, кунора учрашиб юрдилар. Ўзларича аҳду паймон қилишди. Бироқ "насиб"ни айтишмаган экан..
Йигит ҳаяллатмай совчи қўйди. Бирдан рад жавобини олди. Қудуқчи қизини Чоркўсалик касбдош ош-насининг ўғлига ваъда қилиб қўйган экан, бермади. Тошбойнинг отаси ўртага оқсоқолни аралаштирди. Барибир бермади. Қудуқчи ошнасига хабар қилди. У ёқдан тўй тезлашиб кетди. Мисқол зор-зор ялинди. Буёқда суйганим бор, деб айтолмади. Кўзда шашқатор ёш билан эллик чақирим нарига келин бўлиб кетди. Куёвга кўнгилсиз, шўр пешона, шўр тақдир..
Бундайин кўз ёшли чимилдиқ ҳеч жойда бўлмади. Мисқол пари қақшаб қон бўлди. Куёв ҳайрон, лол бўлди. Чилла дегани завол бўлди.
Энди гапни буёқда қолган Тошбойдан эшитинг. Тошдай оғир, босиқ йигит ўз-ўзидан енгил табиат бўлди.
Аввал ўзига-ўзи гапирадиган Мажнунга ука тунди. Кейин қўшиқ айтди. Қайдандир дўмбира топиб келиб, устоз кўрмай чалиб ётди. Маймоноқдаги Хўжамуродбахши Отани қирқ кун тунаб қайтди. Хуй-хуйлаб, буй-буйлаб айтадиган бахши бўлди. Бундайроқ бахшидан яхши бўлди. Аввал "Тоҳир-Зухро" ни, кейин, "Вомиқ Узро"ни айтди. Азага борган дардини айтиб йиғлайди. Қай тараф тўйга борса, айланиб айтгани – Мисқол, Мисқолой бўлди..
Маҳкамбой кенжа ўғил бўлгани учун Бой ота меросидан олгани бир чимдим зиёд бўлди. Ҳаммадан олдин ўзини тутди, ёмон кунни унутди. Ўғил отадан бир баҳя кам бўлади дегани рост шекилли, унчаям ошиб-тошиб кетмади. Жумағулбойга қиёс қилганда, Амир тугул, хонжонни ҳам уйига таклиф қилганини ҳеч ким эшитмади. Бироқ Авазбек деган ошналарига қўшилиб, анчайин шариятбоз бўлганини эл билади. (Бу жумланинг қисқа шарҳи шуки, ўша даврнинг шарият қонун-қоидаларига қаттиқ амал қилувчи, талаб қилувчи қозиларга яқинлик) Икки нафсини тийгандан балойи бад ҳазар қилади. Ризку рўзини ердан топадиган одамзод ер учун талашиб-тортишмаган куни борми? Қўтонбойлар уруғига бироз наридан туташадиган Карчин (Буям бир сарой уруғининг тўфори) тўфори ҳосилдоргина 100 таноблик ер устида талашиб-тортишиб келади. Жумағулбой даврида бу жойга Қўтонбойлар эгалик қилгани тайин. Катта бойнинг замонида Карчинлар тилини тишлаб юрарди. Энди улар ғимирлаб қолишган. Миш-миш тарқалди. Карчинлар сотиб-совуниб, одам йўллаб, Амир даргоҳига бош суқиб шу ерга "васиқа" олишибди. Кузги шудгор ол-дидан йиғилиб шу "васиқа"ни эълон қилармиш. Бу гап-сўз ҳаммадан кўра Маҳкамбойга ёқмади.
Маслаҳат қилгани уста Дангал билан Авазбой ёнига борди. Улар гапни бир жойга қўйишди. Карчин-

лар Дўнгтепа устига жамланган куни Маҳкамбой ҳам беш-олти оғайниси билан жийин (йиғин)га борди. Маҳкамбой ширин гап-сўз, устакорлик билан Карчинлар оқсоқолига деди:

– Биродар, моли-мўмин жони-мўмин, ери мўмин-хуни мўмин, деганлар. Яхши кору хайрга қўл уриб-сизлар. Энди орамизда ҳеч қандай низо бўлмади. Васиқа-хукми Амир. Оқсоқол, ўша "васиқа"ни буёққа беринг-чи, бир ўқиб кўрайлик. Табаррук хатни кўзга сурмоқ керак-да. Мана шариатбоз Уста Дангал, Авазбеклар ҳам ўқисин, буёғи хотиржамлик бўлади. Оқсоқол ийиб кетиб, Маҳкамбой томон таъзим қилди-да, "Хат"ни унга берди. Самарқанд қоғози пишиқ қоғоз. Хуснихатни мирзо ёзган. Аммо муҳрида озгина хилофи бор. Буни икки шариатбоз ҳам, Маҳкамбой ҳам сезди. Маҳкамбой қўлидаги хат аввал бироз титради, кейин бирдан қўл билан болаликдан оғайни бўлган оғизга равона бўлди. Бакуват тишлар орасида чайналиб, ютилиб кетди. Хуллас Маҳкамбой "васиқа хат"ни ҳеч нарса кўрмагандай осонгина ютиб юборди. Биров билди, биров билмай қолди. Қўли қуруқ қолган, бор илинжидан айрилган Карчинлар оқсоқолининг "э,э" дейишдан ўзга холи қолмади.

Маҳкамбойнинг охириги гапи ўлганнинг устига тепган бўлди.

– Оғайнилар, бу ернинг "васиқа" си Жумағулбой билан бирга кетган. Бойнинг танаси чириб кетгандир. Лекин эринмай қидирсак, уни албатта топамиз. Гап тамом-вассалом. Уй-уйга тарқаламиз!...

Орадан олти ойу олти кун ўтди. Тошбой бахши Мисқол парига етаман, деб кўкрагини захга бериб, ётгани йўқ. Дарду дилини ҳар жойда, ҳар кимга айта-айта "уйтиб-буйтиб" ўзини юпатиб юрди...

"Ёзи билан Зебо" изини қидириб Майманоққа борди. Қовчинда "Тоҳир Зухро"нинг тиканли мозорини тавоф қилди.

*Ай ёронлар айтайина, айтайин,
Яхшини топиб, ёмондан қайтайин
Қиз боланинг баданида оловча бор,
Қўй гўшти, куйруқ ёғи паловча бор.
Аҳайласанг, қўй қўшилмас подага
Рўмолингни ёниб илгин ходага.
Мисқол пари, қоматингдан айланай
Бўйларингга бори умрим садага.
Дардим ёмон, рангим сомон, отим ориқ,
Ишқу дардим азобидан қулар осмон.
Толемдан висол эмас, минг пушаймон
Қўшиғим қўшиқ, томоғим тешиқ
Бир бурда нон берсанг, айтаман қўшиқ.
Мисқолойни бир кўрсам ҳам, бас эди
Ҳеч кўрмасам тупроқ, хору хас эдим...*

Ғиж-ғиж юлдузли осмон эди. Кимгадир висол, кимгадир армон эди. Чоркўса овулида аломат тўй бўлаётган эди. Меҳмонлар қўноқ жойдан чиқиб, тўйхонага тўп-тўп бўлиб йиғилаётган жойи эди. Давра ўртасида тараша ўтиндан ёқилиб, унга кимдир ермойи сепиб турганди. Мардон бахши зардоли дўмбирасини қўлга олиб, тўйга муносиб куй изидан бўтадай бўзлади. Гўрўғлидан бошлаб Авазхондан қайтди. Ўхшатиб айтди, қақшатиб айтди. Ўртада ёзилган белбоғ, қоғоз пул,

пошшойи тангага тўлиб кетди. Навбат Тошбой бахшига келганда қиз-жувонлар орасидан кимдир "вой" деб юборди. Бу овоз ёш бахшининг қулоғига ҳаммадан бурун етди. Бахши энтика-энтика шундай жўшиб айтдики, эшитган қулоққа мойдай ёқди. Ахир дунёнинг энг толмас қанотли қўшиғи Ишқ қўшиғи-да. Ва лекин Тошбой бахши ўхшатди. Ошиқлик термалари орасига асталик-усталик билан кўнгил дардини қориб-қориб пуркаб юборди. Дилнома айнан Мисқолга, Мисқолойга қаратилган эди.

– Мисқолим, жоним, жаҳоним, сенсиз дилим вайрон, умрим хазон. Ҳозирнинг ўзида мен билан кетасанми? Хув нарида, тўйхона ортида Жийрон қашқа отим гижинглаб турибди. Чиқсанг бас, иккимиз қанот чиқариб учамиз, висол қучамиз. Нарёғи Худо пошшо!!!

Устоз бахши барибир зўр-да. Ундан бошқа ҳеч ким Тошбойнинг ишоратини сезмади. Мардон бахши қўлини кўтарди. Тошбой тўхтади. Навбат Лўли шоирга берилди. Қаршилиқ Лўли шоир кўхна айтишувни бошлаганида, Тошбой секин кўзғалди. Қўлида зомбирча дўмбира билан оти томон юрди.

ЭЙ ОШИҚЛАР ПИРИ, ЎЗИНГ МАДАДҚОР БЎЛ!

Ё Худойимай, ана омад, мана омад, Мисқолой паранжига ўралиб, беллари буралиб, кўзи ёниб, минг бора қувониб, Тошбой отининг ёлларини силаб турибди.

– Мисқолой, жоним, ўзингмисан. Хайрият, тушунбсан.

– Тош ака, кетдик, кетайлик!

– Мисқол, сен олдинга ўтир, яхши бошқарсан. Мен кейинда, кучоқлаб кетаман.

– Тош ака, менга ит теккан, яна юзимга солмай-сизми?

– Ҳали ит экан, чўчка бўлса ҳам, сен менга ҳалолсан, Мисқол!

Ҳар қандай яхши от эгаси кўнглини дарров сезади. Ризқ берган хонадонга тинмай интилиш эса ҳар қайси жониворнинг суюкли одати.

Жийрон қашқа кун ботиш тарафни кўзлаб, ўқдай учиб кетди. Туёғидан ўт чақнаб, қулоқлари орасидан жаннат шамоли эсиб, ғайрати жўшиб кетди. Ҳадемай манзилга етиб боради. Отнинг нақ калласидай келади-ган юраги, устидаги қўш юрак билан жўровоз тепаётган, тўрт оёғи ҳам уларга жўр бўлиб чопаётган эди.

Эрта тонгдан Чоркўсада дув-дув гап тарқалди. Фалончининг келини фалон билан қочипти. Вой шарманда, асли бузуқ экан-да.

Эр бўлмиш тўрт-беш йигит билан дов тўкиб Тошбойниқига борди. Бахши кўриниш бермади. Мисқолойнинг ўзи чиқиб рад жавобини берди:

– Сен менга эр бўлмадинг, қаро жер бўлдинг. Дарров талоғимни бер! Мард бўлсанг аяма! Бер, берақол, ялиниб айтаман. Мен энди Тошбойниқига бўлдим. Шунча хўрланганим етар.

Эр бўлмиш ори келдими, узангига оёқ тираб, уч талоқ, минг талоқ, осмондаги юлдузча талоқ, деб охирида тилга олиб бўлмас сўз билан сўкиб юборди...

– Эна талоқ, ҳароми Тошбойингга айт! Мен уни уруғ-аймоғи билан зиндонда чиритаман!

– Билганингни қил. Ҳезалақ, ҳезалақсан!

Ҳар қандай балойи бадга олдиндан рози бўлган бахши Мисқолойни ҳаяллатмай никоҳига олди. Чимилдиқ, ирим-сирими эса ҳовлидан ташқарида қолди.

Эндиги гапни Чорқўсадан эшитинг. Сонсиз саройнинг ҳар тўфорида ўзича орият, ул нари, биз бери деган гап бор. Тошбой кўшиқ (унинг шундай номи ҳам бўлган) билиб-билмай бир тўфорнинг қилдай нозик ориятига тегиб кетди. Бундай пайтда ким ҳам қолади. Беш-ўн кайвони жам бўлиб, шариат қозикалонини қидириб кетди. Арзномага жами эркагу аёлнинг бармоғи ранглаб босилган эди. Қуруқ қошиқ оғиз йиртади. Нафс қозонига бир бўлак думба ёғ тушиб, жази эриган қозикалон маҳқама миршабу мирғазабларини олиб, айнан Тошбой кўшиқнинг овулига кўшин ташлади. Энг аввал Тошбой кўшиқнинг тўфори Беклибой уруғининг ўн чоғли оқсоқолини айбдорга кўшиб, бўйнига арқон солиб, ертўлага қамаб ташлади. Бош айбдор, ёки айбига иқрор келиндан бир оғиз сўраш ҳеч кимнинг хаёлига келмади. Аввал бизга таниш уч шариатбоз Уста Дангал, Авазбек, Маҳкамбой яна иш берадиган бўлди. "Учлик" дегани узоқ талашиб-тортишди. Хайриятки, тўртинчи одам йўқ. Тепада Аллоҳни аралаштириб, режа тузишди. Яна олдинга Маҳкамбой кўкрак кериб чикди. Ахир битта ёмон деб шунча гуноҳсиз оқсоқол зиндонда ётадимми? Қолаверса, ўша ёмон ҳам ўзимизнинг ёмонимиз. Бахташ таваккал.

Маҳкамбой кўчма қозихона олдида тиз чўкиб, шаҳодат калимасини айтиб гувоҳлик берди:

– Қозикалон жаноби олийлари, шариат ҳукми-олий ҳукм. Ҳақ таоло олдида гувоҳлик бериб айтаманки, бу ўринда эл оқсоқолларида зарра гуноҳ йўқ. Бу аёлни ҳам ҳеч ким ўша ёқдан олиб қочиб келгани йўқ. Ўзи, ўз оёғи билан ота-энасини кўргани келган, шу ерда Тошбой би-

лан топишиб аҳду паймон қилган. Аёлнинг ўзи аввалги эридан талоқ олиб, бахшининг никоҳига кирган. Ишон-масангиз, ўша номард келиннинг ўзини чақириб сўранг. Маҳкамбой Жумағулбой ўғли номим билан айтаманки, Тошбойда ҳам, эл оқсоқолларида ҳам гуноҳ йўқ. У ёғи ўзингизга ҳавола.

Қози катта китобини узоқ варақлаб, бир тўхтама келди. Бир гап бўлмаса, шундай баобрў бой ўзини тика тутиб, гувоҳлик берармиди?

Қозикалон ишорат қилди. Бўйнига сиртмоқ солинган оқсоқоллар қозикалонга ҳам, Маҳкамбойга ҳам тасанно ўқишди. Маҳкамбойнинг гувоҳлиги бироз ўтрикка қорилган бўлса ҳам, уни фош этишга ҳеч ким журъат тополмади. Аслида Маҳкамбойнинг сохта гувоҳлиги Тошбой ва Мисқолга қайишгани, тўфорига қайишгани эди. Яна тепадаги катта Қозидан бошқа ким билади дейсиз?

Ҳамманиям Худо яратган. Ўша пайтда боши эгилиб қолган эр бўлмиш тарафдан қарғанмаган одам қолмаган экан. Мен қиламан тўққиз, Худо қилади ўттиз. Ҳеч бир тўққиз ўттизга тенг келармиди?

Маҳкамбойнинг бир чимдимгина имони борлиги учун умрининг сўнгги чорагида тиллари тавбадан тушмади. Ўлими олдида ўғли Нарзуллабойга мерос сифатида тайин қилгани ҳам ўша тавбаларининг шарҳи-ашъори эди. Ота ўғил, падар ўғитига, тавбасига, иқрору ибратига амал қилиб яшади. Бола-чақаларини ҳам шунга ўргатди. Орадан уч-тўрт пушт ўтсаямки, зурёдлар боболарининг ўша тавбасини, иқрорини сира унутишмайди. А, буям бир эски ривоят-да, деб қўл силтаб кетишмайди. Барақасини берсин!

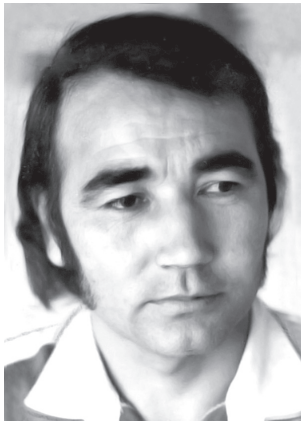
– Ўтганларни Ўзинг мағфират қил, Эгам!

Араббанди, 2012 йил, мезон...

Икром ОТАМУРОД

Рухдан сизган нур

Достон

*Рух ягона, тан эса юз мингадир.
Жалолиддин РУМИЙ.*

* * *

*...Тонг аввали.
Ёйиб чодирин қуюқ
кетгиси келмас туннинг...*

* * *

*Ўтар кимларгадир бўйсуниб замон,
замонга бўйсуниб ўтар кимлардир.
Кимларнидир челлиб ташлагай замон,
челлиб ташлагай замонни кимлардир.*

*Кимлардир доим ўстириб келади,
мавжсудким,
замоннинг имконларини.
Бод лўкиллаб чор тарафга елади,
қовоқ уйиб,
солус тўкар гумонларини.*

*Кимлардир енгади,
дуч келиб бирдай
қатор-қатор замон тўсиқларини.
Йилларни
йилларга боғлаб чингирдай
давом эттиради йўл йўсиқларини.*

*Компаслардан чиқиб кетган улуғлар
дилида Шарқу Фарб муштарак макон.
Кундуз байзо ҳувуридай тўлуғлар,
шабда қамар сиймосидай нурафшон.*

*Кенгайтиб гардуннинг бағрин тобора,
арз сийратини яшнатиб дам-дам,
баланд ва қуйининг макони аро
тикади қатимлар қатини маҳкам.*

*Ботиннинг зимнидан боқиб нигоҳи,
манзарини англаб етгай зоҳирнинг.
Қалбига жо этиб замоннинг оҳин,
улуғлар порлатар нури моҳирни.*

*Дунёни галвирда элар аёвсиз,
замон гоҳ ёндошиб,
гоҳ эса зойи.*

*Келаяпти замон занжирига бовсиз,
руҳин иншосини битиб Навоий.*

* * *

*Қалб вуслатида ўтди,
Тааммул тобин тутди –
Ул зот.*

*Меҳрнинг туфрогидир,
Мурувват булогидир –
Ул зот.*

*Ҳайрат водийсин тайри,
Фикрат богин пир – дайри –
Ул зот.*

*Ириод лавҳига зуҳр,
Жон сувратига муҳр –
Ул зот.*

*Дард маскунин асрори,
Субутнинг собит ёри –
Ул зот.*

Тажарруднинг тугидир,
Сабрнинг қоқ чўғидир –
Ул зот.

Иноят тақдир тарий
Сафо этган Муштарий –
Ул зот.

Иймоннинг соф манзили,
Сўзидурким, шиқ тили –
Ул зот.

Рухни руҳ айлаган хур,
Ўзи – руҳдан сизган нур –
Ул зот.

* * *

Бағринга нигоҳим қададим мазҳар –
синоатин кўрмоқ учун оламнинг.
Бағриндан топмоқни истадим мазҳар –
софлигин
қуроқлар чандган оламни.

Бағринни интизор қўмсадим мазҳар –
оламни руҳимга этмоқ бўлиб нақш.
Бағрингда яшадим,
яшадим мазҳар –
оламга руҳимни айлай дея бахи...

“...Мазҳари хусну жамол
ўлди юзинг андоғким,
Шод этиб олам элин,
лек мени маҳзун қилди...”

...Интиқ талпинади ҳажр йўллари,
висол манзиллари қақраб –
хўрсинар.
Музтар –
битмай бузилган бино хиллари,
очилмай,
ёпилган эшиклар синар.

Суманбар саболар ёзда жисиллаб –
узатар қалбларга муруватларин.
Изгирин изларин излар изиллаб,
мазҳарнинг тўзгитиб суруватларин.

Зимистон ситилиб...
... Бир чимдим нурда
доғларин унутиб туради мазҳар.
Ёнлик бўлмаса қалбимдаги қўрда,
мазҳарга ҳамдамлик қилармидим, гар?

Қурбни қувватга эндиради тайин,
қайсики,
қалб тубида бўй тортган сукут.
Ва, туфроқда унган тўқ уруғдайин
руҳ – қалб ила мазҳарни этолгайдир бут...

“... Барча жаҳон аҳлига зоти ниҳон,
Мазҳари асмоу сифоти жаҳон...”

... О, мусаффо тонг,
о, мусаффо тонг,
олам осмонини мунаввар айлар,
сирар не гардларни,
ҳолин этиб танг,
туманлар гайбуриин турса-да қайраб.

Найсон ришталарин улар –
дайрога тикиб,
дайро бағрин бериб оқар оқсолар аро.
Ўзвийлик топишса –
бир-бирига интиқиб:
чодираси кенг дунё,
мавжлари тўлгин дайро...

“... Эрур ҳақ сифоти ададдин барий,
Булар ҳар бири бир сифот мазҳари...”

... Ҳақиқат –
мазҳарнинг томири берк дарахти,
мазҳарнинг қалбга қадалган туғи –
ҳақиқат.

Ҳақиқатда юксалгайдир мазҳарнинг рахти,
мазҳарнинг тус қаватида ҳақиқат қат-қат.

Нақл борким:
“Ҳақиқат ердан ҳам кенгроқ”.

Қўзигулми,
чинорми ернинг бўйидир.
Борлиқнинг бориға қаралса бундоқ,
ҳақиқат,
аслида,
қалбнинг рўйидир.

Баъзан кўзни қамаштиради жило,
тўзон кўзни хира торттирган тахлит.
Ҳақиқат мустаҳкам тутганча,
илло,
қалбнинг мазҳарини қилгайдир яхлит.

Ҳақиқат истайди:
юлдуздай ёниб,
ойдайн порлашни
имкон бўлса, гар.
Қуёш ҳароратига бойланиб жони:
ҳақиқат – шуъладир,
ҳақиқат – мазҳар.

Ҳақиқат маскани маконлар эмас,
шамол ҳам эмасдир сарсиган сар-сар.
Ҳақиқат маскани – сира ўзгармас
руҳнинг ботинида жойлашган мазҳар.

* * *

Руҳдан сизган нур – ҲУР.
Ҳурдан сизган нур – РУҲ.

Руҳ бергайдир борин ҳур борлигига,
Ҳур бергайдир борин руҳ борлигига.

Руҳ аритгай маҳзун ҳур қайғусини,
Ҳур аритгай маҳзун руҳ қайғусини.

Руҳ туфроғдир эзгу ҳур томирига,
Ҳур туфроғдир эзгу руҳ томирига.

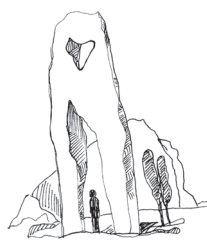
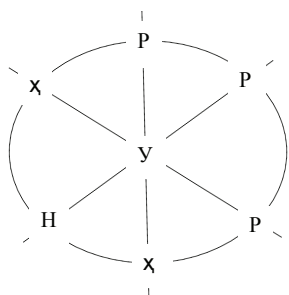
Руҳ гуллатгай ҳақир ҳур мўғжасини,
Ҳур гуллатгай ҳақир руҳ мўғжасини.

Руҳ ҳамдамлик қилгай ҳур сукутига,
Ҳур ҳамдамлик қилгай руҳ сукутига.

Руҳ жовиддир сезиб ҳур сезимини,
Ҳур жовиддир сезиб руҳ сезимини.

Руҳ чарогон бўлур ҳур шамъи ила,
Ҳур чарогон бўлур руҳ шамъи ила...

.....Руҳ + нур = ҳур
.....Ҳур + руҳ = нур
.....Нур + ҳур = руҳ

* * *

Умр – лаҳза,
умр – дақиқ.
Руҳга эш бўлса тарзи,
Ҳақ дилга дилдош ҳақиқ.

Умр – томчи,
умр – найсон.
Даҳрга оҳин санчиб,
бахрда йўртар ҳар ён.

Умр – қатим,
умр – чигин.
Кундуз ризоси татим,
лайл тийраси нигун.

Умр – гард,
умр – ларзон.
Маконда қовжироқ дард,
замонга тобе ярзон.

Умр – қадам,
умр – марра.
Ерга тўш уриб дам-дам,
кўкдан узилган зарра

Умр – учқун,
умр – олов.
Ботинда хўрсинган ун,
зоҳирда товсиз жилов.

Умр – кўзгу,
умр – парда.
Ўзга солгайдир ўзгу,
ўзга тош отар зарда.

Умр – ёзиқ,
умр – тарам.
Қувончга бўлиб ҳозиқ,
синиб, чўзилгайдир гам.

* * *

“... Навоий, чорадин кўп дема сўзким,
Ғаминга чорасизлиг чора бўлмиш...”

...Бул қалбимда армон-армон
бўлиб-бўлиб ётар гам.
Бул қалбимда хирмон-хирмон
тўлиб-тўлиб ётар гам.

Бул қалбимда дайро-дайро
оқиб-оқиб ётар ғам.
Бул қалбимда айро-айро
боқиб-боқиб ётар ғам.
Бул қалбимда тоғлар-тоғлар
чўкиб-чўкиб ётар ғам.
Бул қалбимда оғлар-оғлар
тўкиб-тўкиб ётар ғам.

Бул қалбимда томир-томир
отиб-отиб ётар ғам.
Бул қалбимда замир-замир
ботиб-ботиб ётар ғам.

Бул қалбимда йўлин-йўлин
чўзиб-чўзиб ётар ғам.
Бул қалбимда бўлин-бўлин
тўзиб-тўзиб ётар ғам.

Бул қалбимда уммон-уммон
қалқиб-қалқиб ётар ғам.
Бул қалбимда тумон-тумон
ҳалқиб-ҳалқиб ётар ғам.

Бул қалбимда бино-бино
қуриб-қуриб ётар ғам.
Бул қалбимда гино-гино
сўриб-сўриб ётар ғам.

Бул қалбимда узун-узун
боглаб-боглаб ётар ғам.
Бул қалбимда ўзин-ўзин
доглаб-доглаб ётар ғам.

Б.....
У.....
Л.....
.....Қ
.....А
.....Л
.....Б
.....И
.....М
.....Д
.....А

Шамс.
Йироқ кетмагин.
Яқин ҳам келма.
Масофанг тақсимин асра мўътадил.
Қишига нуқул сарсар,
изгирин илма,
фарт этибон,
ёзни қовжиратмагил.

Иқлимнинг тақалли ямогин енгиб,
ўзингни бирдайин тутолсанг вазмин:
новдалар таркига сифотинг сингиб,
боради улгайиб дарахтлар азми.

Саҳрода от қўйиб,
чўпчиган самум,
нурларинг қоқилаб,
чақиб,
чангитиб,
тақир тақронига қорганча тамум
янтоқлар нишига илади титиб.

Шамс.
ҳароратингдан унган ҳарорат
куннинг умидларин порлатсин,
бале.
Кўксинг тирнаса-да ўтрук зарорат,
фуругинг қалбларга айлагин толе.

Фақат,
ҳароратинг сояларга эндирма,
соялар солусга тилмоч қатма-қат.
Шамс.
Сенга неки илҳақ,
зор қилма,
ҳароратинг-ла илҳақликка бер тоқат.

Шамс.
Зинҳор-зинҳор этмайин канда,
хос борлиққа ҳароратинг улантир.
Қалблардаки,
ҳароратга айланда,
қалбларни-ки,
ҳароратга айлантир.

...Тонг охири.
Очиб бағрини интиқ
келгиси келар куннинг...

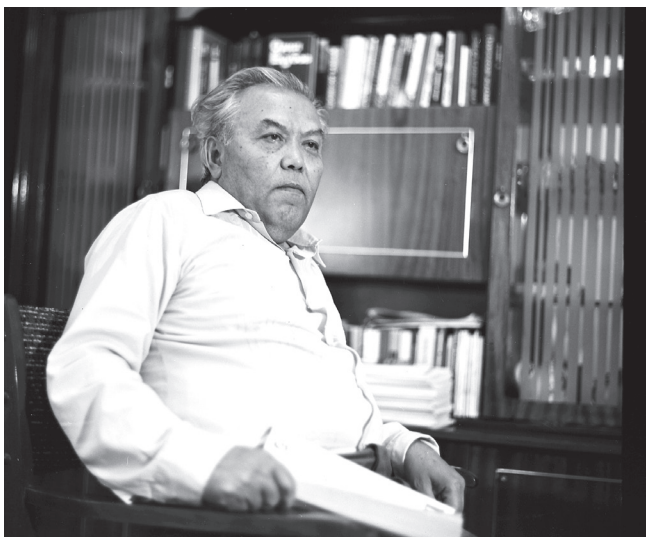

Турсунбой АДАШБОВ

АРРАЛАНГАН ГИЛОСЛАР

ёхуд устознинг кўз ёшлари

Эссе

Минг тўққиз юз олтмиш саккизинчи йилнинг апрел ойи эди. Ўш вилоят газетасида хизмат қилардим. Одатдаги иш кунларининг бирида муҳарриримиз каминани йўқлатиб қолди. Хонага кирсам, диванда Одил ака ўтирарди. Унга қадар устознинг қатор ҳикояларини ўқиган, Тошкентда бир неча марта кўрган бўлишимга қарамай, шахсан таниш эмасдим. Ҳалимжон ака Ҳамиджонов мен ҳақимда меҳмонга қисқача маълумот бергач, муддаога кўчди:

– Одилжон “Литературная газета”нинг топшириғи билан келибди. Шаҳар билан таништириб, кўмаклашинг. Машина хизматларингда бўлади.

Ташқарига чиққанимиздан кейин, Одил ака: – Наримонов номли мактаб яқинми? – деб сўраб қолди.

– Шаҳардан бироз ташқарида, Қорасув туманига қарайди.

– Ана шу мактабнинг ўқитувчиларидан икки-учтаси “хўжалар билан қорачалар” ўртасидаги келишмовчиликлар ҳақида, куда-андачилик тўғрисида газетага муаммоли мақола ёзишибди. Шуни текшириб, масалага аниқлик киритишим керак.

Устоз билан маслаҳатга маҳси кийдириб, дастлаб туман халқ таълими бўлимнинг мудури билан биргаликда Одил ака мақола муаллифлари билан учрашиб, масалага нуқта қўйиб, томонларни муросага келтирди. Учинчи куни машҳур геолог олим Иброҳим Ҳамробоевнинг киндик қони тўкилган Ўзган шаҳрини томоша қилдик.

Халқимизнинг улуғ ёзувчиси Одил Ёқубов билан дастлабки танишувим шундай кечган эди. Устоз билан иккинчи мулоқотимиз у киши Ғафур Фулом номидаги нашриётда наср бўлимини бошқараётган пайтда юз берди. Таржима бўлимнинг мудури Ҳасан Тўрабеков:

– Сизни устоз йўқляпти, менимча, “Синган қилич” бўйича баъзи мулоҳазалари борга ўхшайди, – деб қолди.

Одил ака билан йўлакда учрашдик.

– Турсунбой, бормисан, юр, хонага кирайлик. Тўлаганнинг китобини русча вариантда ўқиганман, таржима қилаётганингни эшитиб қувондим. Бу – масаланинг бир томони. Асар яхши, аммо Қўқон хонлиги ҳақида Қосимбековдан анча аввал ёзилган китоблардаги эски гапларни Тўлаган ҳам қайтариб, айрим ўринларни суюлтириб юборган. Айниқса “қорачопонлар”га ошиқча бўёқ ва урғу берган. Бу эса масаланинг муҳим томони. Шуни ҳисобга ол. Муаллиф билан учрашиб, қисқарадиган қисмлари бўйича ундан ёзма тилхат олиб Ҳасанга топшириб қўй. Омад тилайман.

Устознинг хонасидан чиқиб, Ҳасан ака билан китобдаги такрор ва ошиқча ўринларни аниқлаб олдик. Орадан кўп ўтмай Т.Қосимбековнинг тилхатини Ҳасан акага топшириб, таржимани Дўрмонда давом эттирдим.

Бир йил ўтиб, “Синган қилич” романи катта нусхада чоп этилди. Асарга акс-садо яхши бўлди. Таниқли олимлар Ҳайдарбек Бобобеков ва Мухтор Жўраевлар ижобий тақризлар ёзишди. Ўзбекистон

халқ шоири Хуршид Даврон “Синган қилич”ни ўқиб... деб номланган шеър бағишлади. Таржиманинг босилиши муносабати билан (Пушкин боғида) ҳозирги Абдулла Қодирий номидаги боғнинг чойхонасида шинам дастурхон ёздим. Ўша куни оқшом Одил аканинг уйида кўноқда бўлдим. Шу тарзда устоз билан суҳбатларимиз қовушиб, борди-келди одат тусига кирди.

Бу орада мени “Чўлпон” нашриётига хизматга қақриб қолишди. Сўзида собит таниқли адиб дўстимиз Зоҳир Аълам хизмат ўрнини каминага бўшатиб берди. Одил ака Ёзувчилар уюшмасини бошқараётган кезлар эди. Кунларнинг бирида устознинг ҳузурига бордим. Қабулхонада патаки-пайтава бўлаётганлар кўп бўлишига қарамай, котиба менинг киришимга изн берди.

– Кел-кел, бормисан, – деб Одил ака ўтиришга таклиф қилди ва ҳол-аҳволимни сўради. – Хабарим бор. Кечикиб бўлса ҳам Тошкентга келганинг яхши бўпти. Энди адабий давранинг марказидасан. Айрим дўстларингни ҳам синовдан ўтказиб оласан. Хизматда холис бўл, турли тоифа-гурӯҳлардан олисроқ юр. Тарафқашлик ҳам ўта зарарли иллат. Ҳай, майли, прописка масаласи нима бўлди?

– Маҳмуджон Сатторов деган олим дўстимиз кўмаклашди...

– Маданият институтидаги йигитми?

– Ҳа, ўша оғайнимиз.

– У диёнатли олимларимиздан. Уюшма билан боғлиқ муаммолар бўлса, тортинма. Айтгандай, эртага улкан инсон Иброҳим Ҳамробоевнинг туғилган куни, соат олтиларда келсанг, кутлаб қайтамыз.

Одил аканинг ҳузуридан худди парвозга шайланган кушдай хурсанд чиқдим. Сўнгра дўстим Сафар Барноев билан тушликка отландик.

1990 йилнинг саратонида Ўш ва Ўзганда юз берган фожиали кунларда вилоят ҳокимининг ўринбосари, марҳум Санобар Ваҳобова, журналист Ёқубжон Хўжамбердиев билан биргаликда шаҳар аэропортида Чингиз Айтматов, Одил Ёқубов ва Пиримкул Қодировларни кутиб олдик. Кун тартибида белгиланганидек, дастлаб вилоят касалхонасида даволанаётган ярадорларнинг аҳволи билан танишдик. Кейин Модди қишлоғи билан Ўш шаҳрини боғлаб турган, қабоҳатли кунларда жиддий зарар кўрган Фурқат маҳалласидаги хонадонларни кўздан кечирдик. Асаблар таранг. Ортиқча гап кўнгилга сиғмайди. Одил ака ҳам кўз ёшларини тиёлмади. Ҳовлидаги гуллар пайҳон қилинган, идиш-товоқлар синдирилган, гиламлар болталаб ташланган. Июнь, авжи пишиқчилик бўлганлиги боис каллакесарлар фарқ пишган гилосларнинг мевали шохларини арралаб, мевасини ўртага қўйиб еган, Қуръони Каримнинг варақларига қўлларини артган. Шу маҳал Худо раҳмат қилгур Пиримкул Қодиров:

– Одил, бу нимаси? Дарахтга нарвонни суяб гилосни териб еса бўлмасмиди? – деб қолди.

Одил ака одатдагидай кескин, лўнда жавоб қайтарди.

– Пиримкул, менталитет деганлари шу бўлади.

Чингиз ака сўқинди. Санобар Ваҳобова йиғларди. Ўша оқшом Ўш телевидениеси орқали Ч. Айтматов томонидан олойлик қотилларга нисбатан айтилган кескин сўзлар ҳамон кўпчиликнинг ёдида. Президентимизнинг удабурунлиги ва ташаббуси туфайли, Чингиз оға етакчилик қилган устозларнинг амалий кўмаги билан қонли фожиаларга барҳам берилди.

1994 йилнинг апрелида туркистонлик шоир Эр-назар Рўзमतовнинг юбилеи муносабати билан йўлга отландик. Одил ака ҳар галгидай гуруҳимиз бошлиғи. Чимкентдан Туркистон шаҳрига қадар катта трассанинг икки тарафи қалин ихотазор. Бироқ ям-яшил дарахтларнинг орасидаги баъзи қуриб қолганлари тенг ярмисидан арраланган атласга шолчадан ямоқ солингандек беўхшов кўринарди.

– Шуни тагидан арралаб, ўтин қилса баракали бўларди, – дедим.

Одил ака мийиғида кулиб:

– Турсунбой укам, бу қозоқча менталитет. Аррақаш ўзини ортиқча ташвишга қўйиб ўтирармиди?..

Шу маҳал Ўшнинг Фурқат маҳалласидаги гилослар хаёлимдан ўтди. Қисқаси, Одил ака, Носир Фозилов оғаларим етакчилигидаги навбатдаги сафаримиз ҳам мазмунли бўлди. Устознинг жалолободлик китобхоналари билан муносабатлари ҳавас қилгулик эди. 1998 йилнинг баҳорида тадбиркор дўстимиз Қодиржон маҳаллий йигит-қизларнинг келажagini ўйлаб, университет қуриб, мазкур олийдаргоҳнинг очилишига Одил Ёқубов бошчилигида бир неча киши меҳмонга боргандик. Расмий тадбирлардан сўнг, Арслонбобда дам олдик. Бу гўзал гўшада икки улуғ инсон – Одил ака билан космонавт Солижон Шариповнинг учрашувлари байрамга айланиб кетди. С.Шарипов устознинг “Улуғбек хазинаси” асарини рус тилидаги таржимасини аслият билан қиёслаб ўқиб чиққани учун суҳбат ўта завқли бўлди. Атоқли адиб ўз навбатида фазогирга яхши фикр ва мулоҳазалари учун раҳмат айтиб, омадлар тилади.

1997 йилнинг 14 апрелида Бишкекдаги Т.Сотилғанов номидаги театрда таниқли қозоқ шоири Мухтор Шохонов билан Чингиз Айтматов ҳамкорликда ёзган драманинг кўригига боришимизга тўғри келди. Одил ака билан Т.Қайипбергенов бир ҳафта аввал жўнаб кетишди. Асар премьерасига бир кун қолганда Ёқубжон Хўжамбердиев иккимиз етиб бордик. Устозлар Чингиз оғанинг дала ҳовлисида экан. Одил аканинг шашти пастроқ эди.

– Валинеъматларим, бормисизлар? – деди бизни бағрига босаркан.

– Зерикмадинларми? – сўради Ёқубжон.

– Йўқ, фақат бу атрофдаги дўконларда бизнинг валютага шароб сотмас экан-да, – деди Тўлепбергенов ака ўпкалаб.

– Қирғизча русумга кўра, Чингиз оғага айтмадинларми? – дедим.

– Тортиндик...

Икки элнинг улкан адиблари арзимаган нарсани Чингиз Айтматовдан сўрай олмаганлиги ўзбекона ийманишдан бўлса керак. Устозларнинг кўнглини овлаш ниятида дастурхонни бутладик.

1997 йилнинг охирларида ижодкор укаларим Набижон Боқий ва Ёкубжон Хўжамбердиевлар Чингиз оға билан М.Шохоновнинг қаламига мансуб “Чўққида қолган овчининг оху-зори” деб номланган кенг кўламли публицистик асарнинг таржимасини поёнига етказгач, “Шарқ” нашриёти мазкур китобга муҳаррирликни каминага топширди. Мухтор дўстимизнинг илтимосига биноан унга кирган шеърларни аслиятга чоғиштириб чиқишимга тўғри келди. Ушбу асар 1998 йилда нашр этилиб, тез орада тугаб кетди.

Одил ака туғма табиатига кўра, гапнинг индаллосини айтиш бўйича феъли-амолига бир умр собит қолди. Бироқ бачкана ҳазилларни унча хуш кўрмаган бўлишига қарамай, вақти келганда устоз Саид Аҳмадни ҳам, Носир Фозиловни ҳам кутилмаган лутфлар билан мот қилганлигининг гувоҳи бўлганман. Қардош Қирғизистоннинг пойтахти Бишкекда рўй берган қуйидаги воқеа фикримнинг исботидир. Қирғиз адибларининг анжуманидан сўнг, республика давлат кутубхонасининг очилиши муносабати билан ўтган йиғиндан кейин, давра суҳбатида Сотқин Сассиқбоев деган ўртамиёна публицист Ҳ.Ҳ.Ниёзий тўғрисида қуюшқонга сиғмаган фикрни айтиб қолди. Менинг ғашим келиб, мезбонга жавоб қайтармоқчи бўлганимни сезиб қолган Одил ака елкамга қўлини қўйиб, ўзига хос оҳангда:

– Турсунбой, хафа бўлма, бу дўстимизнинг исми-жисмига монанд Сотқин, фамилияси Сассиқбоев бўлгач, ундан ширин гап чиқармиди... – деди.

Устознинг топиб айтган гапидан изза бўлган мезбон узр-маъзур сўрай бошлади. Қирғиз адабиётининг Суюнбой Эралиев билан Совранбой Жасуевдай оқсоқоллари эса Сотқиндан “ўсолнинг қадоғи неча пул бўлди?” деб сўраб, даврага завқ-шавқ улашди.

1998 йилнинг 26 майида Чингиз Айтматовнинг 70 ёшга тўлганлиги ҳар жиҳатдан юксак даража-

да нишонланди. 29 майда ортимизга қайтиб, йўл-йўлакай қадим Авлиёотани, ҳозирги Тароз шаҳрини томоша қилдик. Чимкентни ортда қолдириб, Фишт-кўприқда бир ярим соатча туриб қолдик. Машинадан тушиб турнақатор навбатда турганларга қулоққоқти қилдим. Тошкентга киришимиз учун ҳар биримиз минг сўмдан постда турган азаматларга беришимиз шарт экан. Бўлган гапни Одил акага айтдим. Устознинг қошлари чимирилди:

– Қани юр-чи, бошлиғига кирайлик-чи...

Қабулхонадаги малласоч қиз:

– Бошлиқ зарур ишлар билан банд, – деди.

Одил ака котибани рус тилида нордон сўзлар билан сийлаб, рўпарадаги ҳашаматли хонага кириб борди. Бошлиқ ором-курсиди қаҳва ичиб ўтирган экан. Устоз ўзини таништириб, нима сабабдан унинг хузурига кирганлигимизни айтиб, чапарастасига тузлай кетди. У сўрашмоқчи бўлиб қўл узатганида, Одил ака силтаб ташлади. Ташқарига чиққач бутунлай бошқача манзаранинг гувоҳи бўлдик. Қўшимча йўлақлар очилиб, йўловчилар эмин-эркин чегарадан ўтишарди...

* * *

Ёшинг бир жойга етган сари оқибатли дўстингни, дилга яқин суҳбатдошингни кўмсаб қолар экансан. Охириги ўн йиллар давомида Одил ака Қозоқбой Йўлдошев иккимизни йўқлаб, “Ҳой қирғиз укам, эртага Қозоқбой биродаринг билан келинлар, янгаларинг хамир солади” деб телефон қилиши одатга айланганди. Беихтиёр хаёлга толаман. Одил Ёкубовдай улкан адибга бирор нафим тегмаган бўлса... Шундай улуғ инсоннинг назарига тушганимнинг сабабларини излайман... Саволимга жавоб топмай, каминадан тез-тез ҳол-аҳвол сўраб турадиган Носир оға Фозилов, Тоҳир Малик, Эркин Малик, Омон Мухтор, Анвар Обиджон, Йўлдош Солижонов, Собиржон Отажонов каби оқибатли кадрдонларимни, ўнлаб шогирдларимни эслаб, шукрона қиламан. Одил акадай туғма, беназир адиб яна адабиётимизнинг пешонасига битармикин, деб Тангридан тилайман.

Абдуқаном ЙЎЛДОШ

БИЗ ИЗЛАГАН ТИЛСИМ

Ҳикоялар

ҚАЙДАСАН, МЎЪЖИЗА...

Ўзбековуллик Тиркаш чўпоннинг кенжа ўғли Дамин кутилмаганда машҳур бўлиб кетди. Болалар у ҳақида тўлиб-тошиб гапиришарди.

Аммо катталар ишонқирамай бош чайқашди. Заҳаргина тили билан овулда танилган Беркин муаллим эса очикдан-очиқ истехзога ўтди.

– Қарқуноқдан булбул чиқмайди, биродарлар, – деди.

Айтишларида Тиркаш чўпоннинг кенжа ўғли Дамин, ана шу озгингина, қилтириқлиги боис ёшига нисбатан кичикроқ кўринадиган, айтайлик, ташқи кўриниши нари борса ўн олти-ўн етти яшар ўсмирни эслатадиган Дамин алламбало мўъжиза кўрсатиб, ҳамманинг оғзини очириб юрган эмиш. Яъни, қоронғу тушиб, овул зимистон оғушига кўмилган маҳал болалар йиғилишиб чўпоннинг уйи ёнига боришаркан. Улар ярим соат-бир соат кутиб тургандан сўнг ахийри эски, ён томонга оғиб қолган дарвозанинг бир тавақаси ғийқиллаб очиларкан ва қоронғуликда пайдо бўлган Дамин нималарнидир пичирлаб-шивирлаб ўқиғач, кетмон дастадай узун ва ориқ қўлларини болалар томон чўзаркан. Ана шунда... ана шунда яланғоч қўлларда олов пайдо бўларкан. Ҳақиқий олов. Бир неча лаҳзадан сўнг эса олов қандай пайдо бўлса шундай ўчаркан-қоларкан. Шундан кейингина Дамин дарвоза тепасига ўрнатилган чироқни ёқаркан-да, бир туки ҳам куймаган қўлларини болаларга намоиш қиларкан...

Албатта, бу гапга катталар мутлақо ишонишмади. Оловни эса оддий кўзбойлоғичлик деган хулосага келишди.

Балки мана шу кўзбойлоғичликнинг ўзига ҳам тан берса арзирди. Аммо кутилмаганда кимё ўқитувчиси Алибой аканинг изоҳи бу борадаги сўнгги иккиланишларга ҳам барҳам берди ва натижада:

– Чўпоннинг кенжа ули ёш болаларни алдаб юрган экан-да, – деган узил-кесил хулосага келинди.

Муаллим эса шартта:

– Дамин қилган ишни мен ҳам қила оламан, – деди бир даврада. – Биламан, у бола шу йўл билан пул ишламоқчи. Лекин мен бу ишни текинга қиламан.

Ўтирганлардан айримлари бунга шубҳа билдиришди. Шунда қони қайнаб кетган муаллим бас бойлашишга киришиб кетди. Зерикиб ўтирганларга бу яхши эрмак бўлди. Хуллас, бир яшик ароқдан гаров ўйналди.

Шундан кейин ютиб олинадиган бир яшик ароқни ўйлаб терисига сиғмай қувонаётган Алибой ака бир қўлини пақирдаги сувга ботириб, жиққа хўл қилгач, камзулининг хўл энги устидан бензин куйди-да, шартта гугурт чақди.

Камзул энги ловуллаган олов ичида қолди. Олов бир неча лаҳза ловуллаб ёниб турди. Сўнг муаллим қўлини яна пақирдаги сувга тиқиб оловни ўчирди-да, қўлини тортиб олди.

Даврада ўтирганлар гуриллаб муаллимни олқишлашди. Табиийки, бунақа пайтда олов хўл энгни қуритгунча анча вақт ўтишини ҳар қандай ақли қосир одам ҳам билиб туради.

Хуллас, чўпоннинг ўғли мана шундай оддий кўзбойлоғичлик қилапти, деган қарорга келинди.

Тўғри, ютқазган томон:

– Дамин қўлини сувга тиқмас экан... Даминнинг қўли яланғоч бўлар экан... – дея эътироз билдиришга уриниб кўрди.

Лекин кўпчиликни ташкил этадиган ғолиб томоннинг бақир-чақирлари бу ожиз эътирозларни босиб кетди ва ноилож қолган мағлуб томон ўша зорманда бир яшик ароқни насияга бўлса ҳам олиб келишга мажбур бўлди.

Ушбу даврада мен ҳам бор эдим. Мўйловимни хўллаб ароқ ичдим. Кейин эса... ўйланиб қолдим.

Ким билади, балки болалар рост гапираётгандир.

Бу дунёда нималар бўлмайди дейсиз. Балки мўъжиза деганлари чиндан ҳам учрар. Бунинг устига, яқиндагина вилоят газетасида иш бошлаганман. Ким

билади, балки шов-шувга арзирли мақола ёзарман... Тўғри, мен кўнглимнинг туб-тубида Алибой ака рост гапирганини эътироф этиб турардим. Дамин эса... пул ишлашнинг шунақа йўлини топгандир-да. Иссиқ демай, совуқ демай акалари, отаси билан қирма-қир, сурув ортидан улоқиб юргандан кўра, иссиққина уйда ўтириб пул топишни орзу қилиб қолгандир...

Даврадан сирғалиб чиқиб, Тиркаш чўпоннинг қишлоқ чеккасида жойлашган уйига йўл олдим.

Борсам, томоша энди тугаб, болалар уй-уйларига тарқалишаётган экан. Улар орасида жияним Нодирни кўриб қолиб:

– Хўш, қандай бўлди? – деб сўрадим.

Нодир кўрсаткич бармоғини кўкка бигиз қилди:

– Зўр бўлди!

– Томошага пул йиғмаяпсизларми ҳали?

Нодир менга ажабланиб тикилди.

– Қанақа пул?

– Томоша учун-да.

– Йўқ.

Мен беписанд кулдим:

– Унда яқин-орада бошлайсизлар...

Гапимни унча англамаган жиянимни ҳайратда қолдириб, чўпоннинг уйи томон юрдим.

Дамин дарвозага суяниб турган экан. Қўлларини кўкрагига қовуштирган.

– Салом, – дедим тўғри йигитчанинг олдига бориб. – Мен вилоят газетасиданман.

– Ассалому алайкум, – деди бирдан жонланиб қолган Дамин мен томон иккала қўлини чўзиб. – Мен сизни танийман.

Дарвоза тепасидаги чироқ ёниб турарди. Мана шу ёруғликда йигитнинг қўлларига, билакларига синчиклаб разм солишга уриндим. Йўқ, ҳаммаси жойида. Ҳеч қанақанги куйиш аломати йўқ. Ҳа, афтидан, Алибой аканинг гапи чинга ўхшайди. Йигитча болаларни лақиллатиб юрибди-ёв...

Шундай бўлса-да, чиқмаган жондан умид қабилди-да сўрадим:

– Ўзи сенга нима бўлган?

Дамин шоша-пиша, ҳовлиқиб сўради:

– Газитга ёзасизми?

Бу сафар Алибой аканинг гапи мутлақо тўғрилигига тўла ишонч ҳосил қилдим. Бу шуҳратпараст бир йигитча экан асли... Шу сабабли дудмалроқ жавоб қилдим:

– Буни... кўрамиз. Агар ўқувчига қизиқ бўлса...

– Юринг, юринг, уйга кирайлик.

Йигитчанинг бу мулозамати негадир ғашимни келтирди. “Уйга опкириб, бир пиёла чой берадим-йўқми, кейин катта зиёфат берган одамдай мақола қачон чиқишини сўрайвериш бошимни қотиради”, деган уйда кескин бош чайқадим:

– Шу ер яхши экан. Тоза ҳаво.

– Майли, – дарҳол рози бўла қолди Дамин. Сўнг очикўнгиллилик билан илжайди: – Сўранг.

Очиғи, болакайнинг бу илтифоти ҳам мени ранжитиб, энсамни қотирди. Шу сабабли сал зардали оҳангда сўрадим:

– Сенга нима бўлган ўзи?

Мен узоқ давом этадиган жавобни кутгандим. Яъни, болалиқда содир бўлган қандайдир ғалати во-

қеалар, қанақадир имо-ишоралар... Хуллас, довди-раш-алжирашда-ей...

Аммо кутилмаганда Дамин илжайиб, елка қисди ва оддийгина қилиб:

– Билмасам, – деди. Кейин, менинг ажабланиб тикилиб қолганимни сезди шекилли, ўзича изоҳ берган бўлди: – Лекин мен ўзимни ёқа оламан... Бунинг қандай бўлишини ўзим билсам ўлай агар. Ўйганиб туриб, қўлимга қараб тураверсам, ўт ёнади. Ўт ёнса, кейин анча енгил тортаман...

– ...

Йигитчага анграйиб қараб туравердим. Дамин бўлса ҳамма гапни айтиб бўлган интервью берувчидай мулойимгина илжайиб турибди.

Ниҳоят сўрадим:

– Қанақасига ёқа оласан?

Дамин яна бир бор елка қисди-да:

– Билмадим, – деди. Сўнг яланғоч қўлларини мен томон чўзди: – Ёққим келса ёқавераман...

Ана шунда... менинг кўз олдимда, шундоққина бурнимнинг тагида турган яланғоч қўлларда аввал сариқ бир шарпа пайдо бўлгандай туюлди ва мен ҳали ҳайратланиб улгурмасимдан иккала қўлда гуриллаган олов пайдо бўлди.

Бу ҳақиқий олов эди!

Азбаройи карахт аҳволга тушганимдан мен ҳатто ўзимни четга ололмай қолдим.

Олов эса, қандай пайдо бўлган бўлса, шундай ўчди-қолди...

Мен тамомила эсанкираб Даминнинг қўлларига қарадим. Олов асорати мутлақо йўқ эди уларда...

Мастманми, деб ўйласам, бор-йўғи икки пиёла ичганман, холос. Ҳушёрман, десам...

Нима бўлганда ҳам, бир нарса аниқ эди: бу ерда Алибой муаллимнинг назарияси ўтмайди. Йўқ, бошқа гап бор бу ерда. Лекин... нима гап?

Ўзимга келиб олишим керак эди. Шу сабабли йигитча билан шоша-пиша хайрлашарканман:

– Шанба куни фотоаппарат билан келаман, – дея ваъда бериб юбордим.

Уйга келдим-у, кўрганларимни мулоҳаза қилиш ўрнига ўзимни ўринга ташлаб, донг қотиб ухладим...

* * *

Тонг палласи онам уйғотди. Балки ўрнимдан турмасдим ҳам, аммо у кишининг:

– Сени ташқарида Тиркаш чўпон кутиб турибди, – деган гапини эшитгач, кечаги воқеалар ёдимга келди-ю, ўрнимдан учиб турдим.

Биз подага мол қўшмасдик. Шу сабабли чўпоннинг ташрифи ўғли билан боғлиқлигини сезиб турардим.

Ўйлаганимдай, қуюқ салом-алигу қишлоқча узоқ ҳол сўрашишлардан кейин Тиркаш ака бир йўталиб олди ва асл муддаога ўтди:

– Кеча уйга ўтган экансиз...

– Ҳа, Дамин билан кўришган эдим. Дарвоза олдида. Кеч бўлиб қолганди. Шунга уйга кириб ўтирмадим. Тинчликми?

Чўпон яна бир йўталиб олди:

– Айтмоқчи бўлганим шуки, ука, яна бизнинг бола-ни газит-пазитга ёзиб юрманг.

Мен ҳайрон қолдим:

– Нега энди?

Тиркаш ака сал ўнғайсизланди:

– Ўзи шусиз ҳам хеш-уруғлардан барисининг мазахига қолган. Энди газитда ёзсангиз, касаллиги рост экан, деб ўйлашади-да...

– Дамин касалми?

– Энди... билмайман, негадир шу кенжамиз сал нимжонроқ ўсди. Қолган барисининг илиги тўқ. Ўзиям бир эмас, икки марта сариқ бўлди. Рангини қаранг, сарғайиб кетган. Авайлаганимиз сайин... Энди бунақа қилиб... Бутун қишлоққа шарманда бўлиб...

– Ҳай, ҳай, Тиркаш ака, Дамин шарманда бўлгани йўқ, томоша кўрсатапти...

Баногоҳ бўғриқиб кетган чўпон гапимни шартта бўлди:

– Менга масхарабоз керак эмас!

Гапим оғзимда қолди.

Тиркаш ака қовоғини солди:

– Газит-пазитга ёзсангиз, бола ростданам шунақа одамман, деб ҳаволаниб кетмасин яна... Бизнинг шарманда бўлганимиз қолади орада... Ўзи қанчаси мазах қилиб юрибди... Кеча роса таъзирини берганман... Одамларга ўхшаб яша, дедим... Ўзи тўртта молни эплаб боқолмайди-да, томоша кўрсатганига ўлайми...

Қарасам, чўпоннинг қарори қатъий. Шу боис у кишини хотиржам қилишга уриндим:

– Ёзмайман, Тиркаш ака, ёзмайман.

Чўпон ёйилиб илжайди:

– Шарманда бўлмайлик дейман-да, ука.

– Шарманда бўлмайсиз, ака.

Тиркаш ака белкурақдек келадиган кафтини менга кўз-кўзлади:

– Мен ҳозир бориб уни бир тавбасига таяй...

Негадир юрагим шув этиб кетди.

– Шу... керакмикан, ака, – дедим иккиланиб.

Чўпон ишонч билан бош ирғади:

– Керак, ука, керак... Бу боланинг бир кўзини кўр-қитиб қўймасам тоза ўзидан кетаяпти...

Тиркаш ака кетди.

Кўнглимни босиб келаётган хавотир ҳисларидан қутулиш мақсадида шоша-пиша нонушта қилдим-да, ишга жўнадим.

Бахтимга, вилоят марказида каттагина бир кутубхона бор.

Газетада ишим камроқ эди. Шу сабабли тўғри кутубхонага йўл олдим ва меҳрибон кутубхоначи Холида опадан инсонларнинг ўзларини ўзлари ёндира олишлари ҳақида адабиётлар бор-йўқлигини сўрадим.

Опа ўнтача қалин-қалин китобларни олиб чиқиб берди.

Ижарада турадиган уйимга бориб, стулга яхшилаб ўрнашиб олдим-да, китобларни ўқишга тушдим.

Мутулаа тонгга қадар давом этди.

Мен энди баъзи нарсаларни билиб олгандим... Тўғри, улар денгиздан томчи эди. Шунга қарамай...

Хуллас, ўзларини ўзлари ёқишга қодир одамлар кўп ўтган экан. Уларнинг энг машҳури XVII асрда Америкада яшаган Сузанна Сэвелл исмли аёл экан. Ҳар кеч томоша залида ўз истагига кўра кучли олов ичида қолган бу аёлнинг бир тола сочи ҳам қуймаган! Фақат

каретаси дарёга ағдарилиб кетганидан кейингина бу ғаройиб хоним ўз салоҳиятидан айрилиб қолган.

Италиялик Анна Монаро, америкалик Жек Анжел, Жонатан Каррер, туркиялик бева аёл... Ва ҳоказо ва ҳоказо...

* * *

Бу сешанба кунги гап эди.

Жума куни кечга яқин қишлоққа қайтдим.

Энди хувиллаб ётган чойхона ёнидан ўтаётганим маҳал шу томонга шошиб келаётган Тиркаш акани кўриб қолдим.

Югуриб бориб чўпон билан кўришдим. Даминни сўрадим. Тиркаш ака илжайди:

– Уғлимни одам қилаяпман...

Бу жавобдаги қандайдир тантанавор оҳанг кўнглимга ўтиришмагани боис дарҳол ўқиганларимни тўкиб солишга тушдим.

Тиркаш ака гапларимни қандайдир фаромушхотирлик билан, ҳаттоки, назаримда, безътибор эшитди. Бу менинг иззат-нафсимга тегди ҳар қалай.

Аммо мен миссис Сэвелл ҳақида гапириб, сувга тушиб кетгандан кейин унинг ноёб истеъдоди барҳам топганини гапирганимда чўпон сал жонланди. Кейин, бу воқеани илтимосига кўра яна бир марта айтиб берганимдан сўнг ингичка мўйловининг бурама учини тишлаганча ўйланиб қолди-да:

– Қайиш билан урдим... – деди. – Оч қўйдим...

Аммо сувга пишмабман-да...

– Ҳали шунақа қилиб Даминни одам қилаяпсизми? – дея сўрадим ғашим келиб.

– Энди, ука, бола меники, – деди чўпон насиҳат оҳангида. – Нима қилсам ихтиёримда. Ҳали ўзинг бола кўр, катта қил, ана ўшанда биласан... Кейин, мен нима қилсам, ёмон бўл деб қилмадим, яхши бўл, эл қатори бўл деб қилдим...

– Балки Даминда ноёб қобилият бордир...

Тиркаш ака кескин оҳангда гапимни бўлди:

– Менга бола керак, дедим-ку, масхарабоз эмас!

Очиғи, кўнглимнинг туб-тубида бир яширинроқ ният пайдо бўлгандики, Дамин ҳақида мақола ёзсам, уни Тошкентда эълон қилдирсам, кейин бунақа истеъдодли бола билан бутун республикани айланиб чиқсак, томошалар кўрсатсак... Пулга, албатта... Бундай ўйлаб кўрсанг, бунинг масхарабозликдан ҳеч фарқи йўқ...

Ҳа, нодонмиз, нодонмиз. Бировнинг дардидан ҳам пул ишлашга қизиқамиз. Пул ўлсин-а, пул ўлсин...

Англадимки, бунақа ўжар ота билан тадбиркорлик режамни амалга оширишим қийин. Шу сабабли ётиғи билан гапиришга уриндим:

– Одам қилиб нима қиласиз?

– Уйлантираман! – шартта оғзимга урди Тиркаш ака.

– Уйлантираман? Дамин ҳали бола-ку!

Чўпон менга ўқрайиб қаради:

– Болалиги қолдими? Йигирмага кираяпти! Келин ҳам топиб қўйдик. Чилласидан кейин далага олиб чиқиб кетаман. Чўпонликнинг нони қаттиқ бўлади, лекин ширин бўлади.

– Лекин Дамин...

Тиркаш ака қўлини кескин силтади:

– Бутун аждодимиз чўпон ўтган. Худого шуқр, оч қолмаганмиз. Қорнимиз доим тўқ. Одамга бундан ортиқ нима керак? Ана, Даминга деб участка олиб қўйганман. Эртага тош тўкаман. Кейинги ҳафта фундамент қуяман. Бир ойда уйни қуриб ташлаймиз. Кузда тўй...

Чўпон мен билан хайрлашмасдан ҳам жўнаб қоларкан:

– Сув учун раҳмат, – деб қўйди минғирлаб.

Мен тушунмадим. Тиркаш ака қанақа сувни гапираяпти?

Тушунганимда эса... кеч бўлганди...

* * *

Ҳа, кеч бўлганди.

Шундагина мен нима қилиб қўйганимни англадим. Мен ўзимни қотилнинг қўлига қурол тутқазиб, уни жиноятга йўллаган одамдай ҳис қила бошладим...

Аммо бу туйғу тез орада ўтиб кетди.

Бу шундай жиноятки, уни бирор тирик жон исботлай олмайди. Бу шундай жиноятки, ҳатто бирон кишининг хаёлига ҳам келмайди. Инчунун, бирон киши менга бармоғини бигиз қилиб ҳам кўрсатолмайди...

Хуллас... Биров бошқасини “қотил” деёлмайди. Аслида эса биз ҳаммамиз қотилдаймиз...

Ҳали айтганимдай, Дамин ўзи нимжонгина йигит эди. Ахир, икки марта сариқ касали билан оғришнинг ўзи бўладими...

Шу ҳолига, айниқса, отаси кечалари уйга қамаб, дарвозага, томошаталаб болалар олдига чиқармай қўйгандан кейин баттар қийналиб, касалланиб қолган. Айтишларича, Даминнинг иссиғи қирқдан ошган, кечалари алаҳлаб чиқа бошлаган... Аммо ғазабкор ота шифокор чақиришни хаёлига ҳам келтирмаган. Чўпон нуқул “Уйланмайман” деяётган ўғлини сўккан, қарғаган, жаҳли чиққан кезлари урган ҳам.

Ахийри... мена керакли йўл-йўриқ олган ота... кечаси титраб-қақшаб ётган ўғлини сойга судраб чиқиб, қайта-қайта сувга пишган... Шу билан касаллиги тарқалиб кетади, деган ўйга борган-да.

Дамин мана шу ҳолида, титраб-қақшаб, совуқдан тишлари тақиллаб, сувга бўкиб уйига қайтиб келган ва кийимини алмаштиришга ҳам мадори етмасдан ухлаб қолган.

Эртаси куни Тиркаш ака янги ҳовли қуриш учун деб олинган майдонга икки машина шағал тўктирган ва Даминга шағални ичкарига ташиб қўйишни буюрган.

Дамин итоаткорона бош эгиб, айтилган жойга борган ва иккита катта-катта пақир ёрдамида икки машина шағални кун бўйи ичкарига ташиган...

Икки машина шағал...

Заиф буйрак бундай оғир ишга чидамаган...

Кечга яқин навбатдаги зилдай оғир пақирларни кўтаришга уринаётгани маҳал Дамин беихтиёр додлаб юборган ва тош устига йиқилиб тушган...

Дамин уч кундан сўнг туман шифохонасида вафот этди...

Тиркаш ака бўкириб йиғлади...

Орадан кунлар, кунлар кетидан ҳафталар ўтди.

Жума, намозшом маҳал вилоят марказидан қишлоғимиз бекатигача автобусда келиб, буёғига пиёда қайтарканман, беихтиёр оёқларим Тиркаш чўпоннинг уйи томон бошлаб кетаётганини ҳис қилдим.

Чўпон фарзандлари билан тоғда.

Зимистон уй.

Не кўз билан кўрайки, мана шу зимистон уй ёнида бир неча бола – улар орасида жияним Нодир ҳам бор эди – дарвозага кўз тикиб ўтиришарди.

Беихтиёр титраб кетдим.

Назаримда ҳозир дарвоза ғийқиллаб очилади-ю, ичкаридан чиқиб келган Даминнинг яланғоч қўлларида олов пайдо бўлади... Болалар буни ҳайрат билан, нафасларини ичларига ютиб кузатиб туришади.

Оддийгина, зерикарли кечаётган ҳаётимизда биргина ўзгариш пайдо бўлганди. Уни ҳам кўп кўрдик.

Қайдасан, мўъжиза...

Юрагим симиллаб оғриб кетди.

Бу уйдан узоқлашишга ошиқдим...

ОТАСИНING ҚИЗИ

Тўрт ўғилдан сўнг туғилган қизалоқнинг ўрни бошқача бўларкан. Бунинг устига, қорачадан келган, киприклари узун-узун, кўзлари чақнаб турадиган Мадина гўдаклигидан отасига меҳрибон бўлиб ўсди. Қизалоқ икки яшарлигидаёқ онасини шоша-пиша эмар, сўнг эмаклаб бўлса ҳам отасининг бағрига етиб оларди. Ишдан ҳар қанча чарчаб келган бўлмасин, Мадинанинг қиқир-қиқир қулишини эшитса бас, Садриддин барча чарчоқларидан фориғ бўлар, беихтиёр илжая бошларди.

Мадина боғчага қатнаганида ҳам, мактаб ўқувчиси бўлганида ҳам отасининг эркатой қизи бўлиб қолаверди. Садриддин эринмас, ҳар куни кечқурун қизалоғига ҳеч бўлмаса бир дона шоколадми, сақичми олиб келишни қанда қилмасди. Муқофот олган пайтлари-ку, меҳрибон падар биринчи ўринда хоти-

нига ёки ўғилларига эмас, қизчасига совға излаб қоларди. Бунақа маҳаллари хотини уни гап билан чимдиб оларди:

– Ҳа, энди, Мадинани ўзингиз туққансиз, ўзингиз эмизиб катта қилгансиз. Шундай бўлгандан кейин уни ер-кўкка ишонмайсиз-да...

Мадина ширингина қизалоқ бўлиб ўсди. Унинг тили чиққан маҳаллари чуғурлашларини, билса-билмаса шеър ўқишга тушиб кетишларини, ёинки телевизорда мусиқа садоси эшитилса бас, ғалати муқомлар қилиб ўйинга тушиб кетишларини кўрганида Садриддин кўзларидан ёш чиққудай даражада севинарди.

Садриддин қачонлардир бир шоирнинг “Қизим – ортимдан қолар изим”, деган мисрасини эшитган ва кўнглининг тубига жойлаб қўйган эди. Шу шоирнинг “Биз ҳали ҳаммадан ўзамиз, қизим” деган сатри ҳам

унинг юрагига муҳрланиб қолган ва Садриддин уларни такрорлаб чарчамасди. Ваҳоланки, ота изини ўғил босар, деган ақида унга яхши таниш эди. Аммо... аммо барибир Садриддин қизалоғини жонидан ортиқ яхши кўрарди. Уйда биров Мадинани хафа қилиб қўйгудек бўлса, у барча ишини йиғиштириб қўйиб ҳам ўша одам билан эринмай жиқиллашар ва охир-оқибат Мадинадан кечирим сўрашга мажбур этар эди.

Умр – оқар дарё деганлари чин экан. Назарида, Садриддин ҳали кўз очиб-юмишга улгурмади, бир пайт қарасаки, ёлғизгина, суюкли қизалоғининг бўйи етиб турибди-да.

Ота ўз кўзларига ишонмади, аммо совчилар эшик турумини буза бошлаганлари чин эди.

Садриддин бу ҳақда суюнчи сўраб келиб турган хотинига қаттиқроқ гапириб юборди:

– Эсинг жойидами, Мадина ҳали бола-ку!

Бироқ Наргиза бўш келмади:

– Вой, эркатойингизнинг болалиги қолдими? Мактабни битирди, коллежни битирди. Ўн тўққизга кирди. Бу ёшимда қорнимда тўнғичим бор эди.

Бу залворли дастакка жавобан нима дейишни билмай қолган Садриддин тўнғиллади:

– У замонлар бошқа эди...

Хотин бир гапдан қолмади:

– Замон бу масалада ҳамisha бир хил бўлиб келган...

Бу эътироз отанинг дилини оғритгандай бўлди. Ҳар қалай, Мадина – суюкли фарзандлари. Шундай экан, Наргизанинг ҳам унга жони ачиши, уни аяши лозим эмасми...

Эрининг кўнглидан ўтган гапларни илғадими, хотин ётиги билан гапиришга уринди:

– Дадаси, қизини эрга бераётган бир сиз эмас. Ўзингиз биласиз, қиз бола бировнинг ҳасми бўлади, вақти-соати етганда албатта ота-онасининг уйини тарк этади. Қиз бола – палахмон тоши, борган жойида қолади. Қизингизни бир умр бағрингизга босиб ўтиролмайсиз-ку, ахир.

Тўғри, буларнинг бари рост гаплар эди. Бироқ шунга қарамасдан Садриддиннинг юрак-юрагида бошқа бир сезги, эътирозми, норозиликками ўхшаш бир ҳиссиёт бор эдики, бунинг нималигини унинг ўзи ҳам на тушунар, на тузук-қуруқ ифодалаб бера оларди. Хуллас, Садриддиннинг назарида унинг эркатойи Мадинага муносиб куёв... жуда бошқача йигит бўлиши керак. Майли, эртақлардагидек шаҳзодаликни талаб қилиб бўлмас, аммо ҳар томонлама мукамал, серфазилят, бир сўз билан айтганда комил инсон бўлмоғи шарт.

Садриддин ўша мақталган, осмонга олиб чиқиб қўйилган йигитларни орқаваротдан суриштириб кўрди. Йўқ, бўлмайди.

Нахотки эркатой қизчаси, Мадинаси, ҳали гўдак Мадинаси шундай... ҳали она сути оғзидан кетмаган, қўлидан бир иш келмайдиган, ота-онасининг эркатойи бўлган, нари борса институт ёинки университетда таълим олаётган йигитчаларнинг ёри бўлса? Ахир эр хотин учун суюнч тоғи бўлиши лозим эмасми? Бу болаларнинг эса ўзлари суюнчга зорга ўхшайди...

Садриддин бирини “ўпоқ”, деди, бошқасини “сўпоқ” деди, ишқилиб, куёвликка номзодларга рад жа-

вобини беравериб чарчади, аммо совчилар оқими сира сусаймади.

Бу орада Наргиза норозилигини очикдан-очик изҳор қилиб, тўнғиллашга ўтиб олди:

– Осмондаги ойни қидираяпсизми, нима бало?! Бу кетишингизда шу боланинг бахтини қора қиласиз, кейин тинчийсиз. Ахир не-не одамларнинг болалари қизингизнинг қўлини сўраб турибди. Тезроқ танламайсизми бировини?! Эрта-бир кун остонангизни ҳеч ким ҳатламай қўйса, пешонангиз деворга урилардику-я. Лекин кимда кеч бўлади-да... Анави Илҳом аканинг боласи кимдан кам?

– Қайси Илҳом акан? – деб сўради сал ғаши келиб Садриддин. Зеро, Наргиза бу исми бундан аввал ҳам икки-уч марта қандайдир ғалати тарзда эшилиб, чуқур ҳурмат билан айтгани ёдига тушганди.

– Танийсиз, дадаси, танийсиз. Бу атрофда Илҳом акани танимайдиган одамнинг ўзи йўқ. Уч марта одам юборди бечора. Ўзи беш йилдан бери солиқнинг бошлиғи бўлиб ишлайди. Бир марта укам бозорда сомса сотиб юриб солиқчилар қўлига тушиб қолганида, у кишининг бир оғиз гапи билан қўйиб юборишган, жаримаям тўлаттиришмаган... Ўғли юридиканинг иккинчи курсида ўқиркан. Бирам одобли, бирам мўмин-қобил дейишадики...

Садриддин асабийлашди:

– Мўмин-қобил бўлса юридикага киролармиди? Бир балоси борки... У ёғини сўрасанг, ўшанингиям суриштирганман... орқаваротдан. Мактабда отасининг кучи билан ўқиган экан.

– Э, дадаси, ичи қора одамлар гапираверади-да. Айби – амалдорнинг боласи бўлганими? Мен ўзим ўқитганман у болани, ўзим яхши биламан. Бирам тиришқоқ, меҳнатсевар, кунт билан ўқийдиган бола. Агар ҳаммадан айб қидираверсангиз, дадаси, топасиз-да. Ойдаям доғ бор, ахир. Сал кўнглингизни кенг қилинг. Бу дунёда эртақдаги шаҳзодаларни топиб бўлмайди...

Асли она тили ва адабиёти бўйича мутахассис бўлган Наргиза чиройли гапларни қалаштириб ташлаб узоқ гапирди. Бир гапирди, икки гапирди, уч гапирди... Ахийри кўрдикки, эр одатдагидай саркашлик билан эмас, бошини ирғаб, ўйчан тарзда тингламоқда унинг гапларини. Демак, муз ўрнидан кўчган.

– Сен онасан-ку, – деб гап ташлаб қолди бир куни Садриддин. – Кириб, секин қизингизнинг кўнглига қўл солиб кўр-чи, биронтаси билан ваъдалашгандир; бундай бўлиши-ку, гумон, аммо эҳтимол биронтаси кўнглига ўтиришгандир... Уялмасин, айтаверсин, буни умр савдоси дейдилар.

Хотин эрига ажабланиб қаради:

– Қизингиз сиз билан кўпроқ сирдош эди, шекилли.

– Бор, бор, деб, Садриддин бесабр қўл силтади. – Сен айтган ишни қил. Қайси ота қизига бунақа савол беради?

Наргиза норози тарзда қошини чимирганча чиқиб кетди.

Бирон соатлардан сўнг Наргиза яйраб, қошларини ғалати сузиб чиқиб келди ичкари хонадан. Хотинининг ўзини бундай туттиши ёқмаган Садриддин ўқрайди:

– Хўш?

– Бор экан, дадаси, бор экан. Бор бўлганда ҳам йигитларнинг султони экан.

– Ким экан у? – пўнгиллади Садриддин.

– Шуҳратжон, дадажониси, Шуҳратжон.

– Қайси Шуҳратжон?

Наргиза яна қош учирди:

– Илҳом аканинг ўғли, дадаси, бу ўша юридикада ўқийдиган бола...

Садриддин бирдан бўшашиб қолди. Унинг назарида, бундай бўлмаслиги керак эди, Мадинадай оқила, эсли-хушли қиз ўзининг шахзодаси сифатида бу болани кўрмаслиги керак эди...

Садриддин шубҳаланиб, қошларини чимирди:

– Рост айтяпсанми ё... сомсапаз укангни ўйлаясанми?

Наргиза хафа бўлган одамдай терс ўгирилиб олди:

– Сиз айтдингиз, мен бориб сўрадим. Ишонмасангиз, марҳамат, Мадинани чақириб беришим мумкин. Эркатойингиз билан бемалол сирлашингиз мумкин...

– Бўлмаса... – деди бўғиқ овозда Садриддин, – бўлмаса... яна ўша ёқдан одамлар келишса... ўйлаб кўрайлик, деб тур-чи...

– Э, яшанг дадаси! – деди яшнаб кетган Наргиза беихтиёр чапак чалиб юбораркан. – Бу ёғини менга қўйиб беринг, боплайман.

Дарҳақиқат, эридан рўйхўшлик олган хотин бу томонини бошлади. Наргиза нима қилди, нима қўйди – билиш мушкул, аммо орадан икки ҳафта ўтар-ўтмас нон синдирилди.

Каттагина тўй бўлди.

Садриддин базм маҳали тўкин дастурхон атрофида ўтирган маст-аласт меҳмонлардан кўра узоқдан бўлса ҳам кўпроқ қизига синчковлик билан қараб-қараб юрди. Назарида, келинчакнинг ҳарир либосига чулғаниб, янада чиройли бўлиб кетган, уялинқираб, бош эгибгина ўтирган Мадина ўзи кутган даражада хурсанд эмасдек эди. Аммо ота буни қизининг ибосига йўйди.

Шундай бўлса-да, қизига оқ фотиҳа тилаб, пешонасидан ўпаётган маҳал Садриддин қуйилиб келган кўз ёшларини тиёлмай қолди. Унинг назарида, Мадинанинг пиқ-пиқ йиғисиди алам бордек эди...

Мадина кетди.

Ҳовли отанинг кўнгли мисоли ҳувиллаб қолди.

Садриддин уч-тўрт кунгача ўзини қўярга жой тополмай юрди.

Яхшиям бировлар “куёв чақирди”, бошқалар “чарлар” деб атайдиган русум бор экан.

Садриддин елиб-югуриб иккита хонага дастурхон тузади, ширинликларни уйиб ташлади. Унинг хаёлида, дастурхонга қанча кўп ширинлик қўйса, қизининг ҳаёти шунчалик ширин ўтадигандек эди. Тўрт хил овқат, шунга яраша газак...

Ишқилиб, кичкинагина бир тўйча бўлди-да.

Тўй куни улкан чироқлар ёғдусида юзи ялтираб тургани боисми, Садриддин куёвиги яхшилаб разм сополмаганди. Чақирди маҳали кўрдикки, тузуккина йигитга ўхшайди. Чўзинчоқ юзи оқиш, қалин қошлари туташ, иягининг сап туртиб чиққаними, кўзларининг чақнаб туришими уни мард ва жасур йигитга ўхшатарди.

Ота ич-ичидан ризолик туйди. “Қизим бежиз рози бўлмагандир”, деган, безовта кўнглига тасалли бе-

радиган ўйларга берилди. Шу боис елиб-югуриб хизмат қилди, чарчаш нималигини билмади. Куёви ёнида келган беш-олтита йигитчаларнинг юз грамм ичиб олгандан сўнг кучаниб суюқроқ латифа айтишга уринишларига ҳам эътибор бермади. Муҳими, Шуҳрат ичмади. Машина ҳайдаб келган экан. Буни эшитиб ота яна бир бор ич-ичидан мамнуният туйди. Ҳар қалай, унинг эркатой қизалоғи, Мадинаси у ер-бу ерга борганда одам тиқилинч автобусларда эзилиб, қийналиб, ёинки бегона машиналарга қўл кўтариб юрмайди. Шунисига ҳам шукр...

Шуҳрат артилган чиннидай топ-тоза машинани ҳайдашни яхши кўради шекилли, бир жўраси билан шамоллашга чиққан маҳал “Нексия”сига диққат билан қаради-да, сўнг чўнтагидан рўмолчасини чиқариб, машинанинг олд ойнасини артиб қўйди.

Фақат... ким билади, балки Садриддинга шундай туюлгандир, ишқилиб, чақирди тугаб, дастурхонга фотиҳа ўқилган, ҳамма ўрнидан туриб ҳовлига чиққан ва хайр-хўшлашиш анчагина чўзилиб кетган маҳал ичкаридан шошиб чиқиб келаётган ота ҳовли четида, меҳмонлар орасида қизи ўзига мўлтираб тикилиб турганини кўрди-ю, юраги жизиллаб кетди. У беихтиёр Мадина томон юрди ва худди шу маҳал куёвининг қизига қараб:

– Машинага чиқ! – деганини эшитди.

Отанинг юраги музлаб кетди. Зеро, Шуҳрат, ҳозиргина кўзига ўтдай кўриниб турган куёви қизига, унинг суюкли Мадинасига қараб ўшқириброқ гапиргандай бўлганди.

Садриддин бир амаллаб ўзини қўлга олди. “Менга шундай туюлгандир”, деб ўзини ўзи ишонтиришга уринди. Аммо қизининг нечукдир мунғайиб қолганини, машина тарафга истар-истамас юрганини кўрганида юраги баттар эзилди...

Меҳмонлар кетишди.

Садриддиннинг кўнгли эса негадир безовта...

Кичик чилласи чиққандан сўнг уйга бирров келиб-кетган Мадинанинг кўзлари йиғидан қизаргандай туюлди. Ваҳоланки, Мадина отаси билан икки оғиз ҳолаҳвол сўрашган маҳал ердан кўз узмай турганди.

Ахийри бир куни тонг саҳарда Садриддин хотинига бир оғиз айтиб ҳам ўтирмасдан қизининг уйига жўнади. Йўл-йўлакай бозорга кириб, у-бу ширинлик харид қилди.

Ҳашаматли икки қаватли ҳовлининг эшиги қия очик экан. Садриддин эшикни тақиллатиб ўтирмасдан ичкарига кирди.

Болохона ёнида ўша кун Шуҳрат миниб борган оппоқ машина ярақлаб турарди.

Отанинг кўнгли бежиз ғаш бўлмаган экан.

Шуҳрат энгашиб, камоли диққат билан машинанинг орт ойнасини назардан ўтказмоқда эди.

Ота тўхтади, йўталиб қўймоқчи ҳам бўлди, зеро орадаги масофа ўн-ўн беш қадам келарди. Аммо улгурмади...

Тўсатдан куёв бақириб юборди:

– Мадин!

Ичкаридан шошилинч қадам товушлари эшитилди ва бир лаҳза ўтар-ўтмас оёғига эски калиш илиб олган Мадина чопқиллаб чиқиб келди:

– Лаббай?

Шухрат хотинига чакчайиб қаради-да, сўнг кўрсаткич бармоғини ойнага бигиз қилганча ўшқирди:

– Ҳўл латта билан ювгандан кейин устидан қуруқ латта билан артиб чиқ дегандим-ку!

Мадина қунишиб, айбдорона оҳангда ўзини оқлашга уринди:

– Айтганингиздай қилгандим...

Шухрат тутақиб кетиб, ойнадаги тангадай катталикдаги, билинар-билинимас доғга ишора қилди:

– Унда манави нима?

Садриддин донг қотиб қолди. Унинг суюкли қизчаси, Мадинасига бақиршмоқда эди! Ўз уйида бўлганда-ку, бу маҳмадонанинг тилини суғуриб олган бўларди-я! Аммо не қилсинки, энди Мадинажони шу хонадоннинг аъзоси, манави ҳафтафаҳм тўнканинг умр йўлдоши...

– Кўрмай қолибман... Ҳозир...

Бу Мадинанинг изтиробли товуши эди.

Эр норози тарзда тўнғиллади:

– Кўрмай қолганмиш... Бор, ишингни қилавер. Ўзим...

Шухрат чўнтагидан эринмасдан, айтиш мумкинки, ҳафсала билан рўмолчасини чиқарди ва мана шундай эринмасдан, камоли диққат билан ойнадаги доғни артгач, рўмолчасини хотини томон отиб юборди:

– Буни ювиб қўй. Бошқасини опчиқ.

Ҳамон бош эгиб, мутеларча, айбдор сингари турган Мадина зипиллаб келиб ерда ётган рўмолчани олди ва мана шундай шошқин тарзда ичкарига кириб кетди.

Ота бир лаган лойдай бўшашиб, оёғини базўр кўтариб босган қўйи бир амаллаб ортга қайтди.

Кечга бориб отанинг иссиғи қирққа чиқиб кетди. У энди алаҳлай бошлаганди:

– Қизимга тик боқма... Сен ким бўпсан унинг олдида... Аблаҳ... Қизгинам... Нега сен... Қизалоғим...

Қўрқиб кетган Наргиза дўхтир чақирди. Тез етиб келган “Тез ёрдам” машинаси отани туман марказидаги шифохонага олиб кетди...

Эртаси куни отани кўришга узун-қисқа бўлиб Шухрат билан Мадина кириб келишди.

Елкасига оқ халат ташлаб олган Шухрат гердайиб, лекин хушчақчақ оҳангда:

– Бурга тепдими, ота? – дея гапни ҳазилдан бошлашга уринди.

Бироқ Садриддин энсаси қотиб юзини ўгиргани боис палатага ноқулай жимлик чўқди.

Отанинг назарида куёвининг туришида, гапиришида, ўзини тутишида недир бир носамимият бордай эди. Илгари пайқамаганини...

Садриддин кескин ўгирилиб, куёвиге синчковлик билан тикилди-да, негадир:

– Раҳмат, – деб қўйгач, истиҳола қилиб ҳам ўтирмасдан деди: – Қизим билан озроқ гаплашиб олсам, дегандим...

Энди ўзига ўтиришга жой қидираётган Шухрат қайнотасига ажабланиб қараб қўйгач, ноилож қўлидаги халтани Мадинага тутди ва:

– Майли, – деганча хонадан чиқиб кетди.

– Ўтир, қизим, – деди Садриддин паст, дардли овозда.

Озиб кетган, кўзлари киртайиб қолган Мадина ўтирди.

Дўхтирлар кўп гаплашишга рухсат бермагани боис вақт зиклигини англаб турган ота гапни айлантириб ўтирмай, тилининг учида турган саволни берди:

– Турмушинг қалай, қизим?

Мадина “ялт” этиб отасига қаради, сўнг шу заҳоти бошини қуйи эгиб оларкан:

– Шукр, ёмонмас, – деди пичирлаб.

Мана шу армонли пичирлашнинг ўзиёқ кўп нарсадан шоҳидлик бериб турарди.

Садриддин хўрсинди.

– Мен сенинг турмушинг “ёмонмас” эмас, зўр бўлишини истовдим, қизим... Авзойингга қарасам, унақага ўхшамайди...

Мадина отасига мўлтираб қаради:

– Сиз... билмасмидингиз буларнинг қанақа одамлар эканлигини...

– Мен сенга ишонгандим, қизим... Бекорга танламагандирсан деб армонда қолдим...

Мадина ҳайрон бўлди:

– Ахир... ахир сиз ўзингиз... сиз ўзингиз танладингиз-ку... Ойимга айтипсиз... “Шундан бошқаси бўлмайди”, депсиз... Мен сизга ишониб...

Бу гаплар маъноси онгига етиб борган Садриддин бошини чангаллаб қолди. Сўнг:

– Наргиза! – деб бўқирди.

Аммо Наргиза болалардан хабар олиш учун уйга кетган экан...

Отасининг авзойини кўрибоқ барисини тушунган Мадина пиқиллаб йиғлаб юборди...

Наргиза эрининг қаҳрли қиёфасини кўрибоқ гап нимадалигини тушунди. Лекин у айбини инкор этиб туриб олди, Садриддиннинг бақир-чақирларига жавобан эса:

– Мен қизимизга яхшилик тилаганман. Худога шукр, Мадина кўплар ҳавас қиладиган оилага келин бўлиб тушди, – деб такрорлайверди.

Бир ҳафтадан кейин Садриддинга жавоб беришди.

Шўрлик ота бетини сидириб ташлаб, қизига ишончли воситачи орқали хабар юборди:

– Аҳмоқ отангни кечир, қизим... Кўнглинг бўлмаса, шу уйда тур деб зўрламайман... Қайтиб келсанг, бирга яшайверамиз...

Ўзи зўрға чидаб турган эканми, Мадина шу куниёқ этагини силкиб эрининг уйдан чиққан-у, отасининг уйига келиб олган.

Кейинги бир-икки ой жанжал-суронларда ўтди. Илҳом солиқчи хотини, ўғли билан уч маротаба келишди, уларга Наргиза ҳам қўшилди. Аммо ота ва қиз ўз аҳдидан қайтишмади. Қарғанавериб ҳаммани безор қилиб юборган онасига эса Мадина тик боқиб шундай деди:

– Ўша уйни елкаминг чуқури кўрсин. Менга битта нинаси ҳам керакмас. Мени тинч қўйишса бас...

Наргиза яна авж қилаётган эди, орага Садриддин қўшилди:

– Мадинага яна бир оғиз гап гапирсанг – ажрашамиз.

Наргиза дод солди:

– Сизнинг каллангиз айниб қопти ўзи, дадаси?! Эрдан қайтган қизингизга ўзингиз истаган шахзодани қаердан топасиз?

Бу даъвога нисбатан Садриддиннинг жавоби битта бўлди:

– Уч талоқсан!

Наргиза эрини мияси айниб қолган деб айюҳаннос солди, дўхтирларга чопди, милицияга югурди, ишқилиб ҳовлини ўзида олиб қолди. Садриддин суюкли қизи Мадина билан бир хонали уйда ижарада яшай бошлади.

Кўни-кўшниларнинг айтишларича, бир-бирига бу қадар меҳрибон ота-болани улар умрлари бино бўлиб кўришмаган экан.

Наргиза эса энг шимариб, навбатдаги жангга тайёргарлик кўриб юрибди. У дўхтирлар билан гаплашиб, эрининг... мияси шамоллаганлиги ҳақидаги маълумотномани олибди. Энди суд Садриддинни ота-

лик ҳуқуқидан маҳрум этса бас экан, ана ўшанда Мадинани унинг кўлидан қонун йўли билан тортиб олса бўларкан...

Ана ундан кейин...

Баъзи гап-сўзларга қараганда, Наргиза қудалари билан яширинча музокаралар олиб бориб юрган эмиш. Бошқа гап-сўзларга қараганда эса, Наргиза Мадинани аввал қонуний ажратиб олиб, сўнг хотини ўлган бир бойвачча савдогарга энг ичида, ими-жимидида узатиб юбориш ташвишида...

Ҳозирча эса, ҳозирча эса бир-бирларига фавқуллода меҳрибон ота ва қиз хотиржам, осуда, бахтиёр умр кечиришмоқда... Ҳозирча...

АНЪАНА

*Марғуба ХУДОЙНАЗАРОВА,
Санъат ва маданият институти
магистранти*

ТАРБИЯ УСТУНИ

Қадрият атамаси асли арабча “қадр” сўзидан олинган бўлиб, “қимматли”, “фойдали” деган маъноларни англатади.

Инсоният шаклланиб борар экан, унинг ҳаёти давомида турли ҳолатдаги, турли кўринишдаги воқеа-ҳодисалар, нарса-буюмлар унинг учун қадрли бўлиб бораверади. Биз бугунги кунда мамлакатимизда янги ҳаёт, янги жамият яратар эканмиз, авваламбор халқимиз ҳаётининг муҳим ва ажралмас қисмига айланиб қолган маросимлар, анъаналар, урф-одатларга, шу жумладан, бой маданий ва маънавий тарихимизга бир назар солмоғимиз зарурдир.

Инсонлар минг йиллар давомида табиат инжиқликларига, турли бало-офатларга бардош бериш учун ўзларини ҳам руҳан, ҳам жисмонан чиниқтириш мақсадида турли маросимлар ўтказиб келганлар. Йиллар ўтиб бу маросимлар урф-одат тусини олган. Бугунги кунга келиб эса анънага айланиб, қадрият сифатида қадрланиб келмоқда. Замонлар оша сайқал топган ва нафис бир кўринишга эга бўлган анъана ва маросимларимизни ёш авлод онгига чуқурроқ сингдириш, уларни ўзгартиришларсиз, қай ҳолатда етиб келган бўлса, шу ҳолича сақлаш ва тарғиб қилиш лозимдир.

Президентимиз таъкидлаб ўтган бугунги кунда фарзандларимизнинг маънавий оламини юксалтириш, уларни миллий ва умуминсоний қадриятлар ру-

ҳида тарбиялаш масаласи биз учун энг долзарб мавзу бўлиб қолмоқда.

Атрофимизга бир назар соладиган бўлсак, ғарбона кийиниш шакллари, ёшларимиз тилидаги жаргонлар, беадаб сўзлар билан мулоқот қилишлари бизнинг она тилимизга ва миллий маданиятимизга бўлган ҳурматнинг пасайиб кетаётганини англатмайдими? “Тилга ихтиёрсиз – элга эътиборсиз” деб, ғазал мулкининг султони Алишер Навоий бежизга айтмаган.

Улуғ ва ҳамиша навқирон бўлган юртимиздан чиққан буюк алломаю мутаффакирлар шу замин, жумладан, ўзбек халқининг маданияти, унинг не чоғлик бой тили, тарихий урф-одатлари учун жонларини тикиб, шарқона миллий қадриятни яратиб кетганлар. Собиқ шўролар даврида бу қадриятларимиз топталиб оёқ ости қилинди. Умумхалқ байрамларимиз унутилиш бўсағасига келиб қолди. Мафкура ва тафаккур учун йўл ёпиқ эди. Бизга мажбурий тазйиқ остида ўзга тил, ўзга маданиятни, ҳатто яшаш тарзларини киритишга уриндилар. Халқимизнинг эзгу орзу-умидлари мамлакатимиз раҳбарининг ташаббуслари туфайли бугун рўёбга чиқди.

Кўр-кўрона ғарбга тақлид эшигини ёпиб, шарқнинг зиё эшикларини очиб, ёшларимизни мўътабар ва муқаддас заминнинг миллий ва умуминсоний қадриятларига, урф-одатларга ҳурмат руҳида тарбиялашимиз лозим.

Ойдина МУМТӨЗ

Сиз юрган йўллардан келмоқда ўтгим

КУЗ

Ланг очиб эшикни хазон ойига,
Хайрга қўл чўзар қизарган Август.
Туфлисин ботириб ёмғир лойига,
Қўлида соябон, шошиб келар куз.
Ёмғир мудроқ йўлнинг юзини ювар,
Дарахтлар бағрига босар япроқни.
Булутлар осмонда қора – изқувар,
Календар йиртади ёзги варақни...
Куз...

Заминнинг кўйлагин ювади узоқ,
Октябр фалакдан қидирар юлдуз.
Дарахтлар кўйлагин ечди ниҳоят,
Сап-сарик рўмолин қуритмагач куз.
Ноябр пальтосин кияди эрта,
Қишга бериб қўяр уйнинг тўрини.
Ва ўзи йўл олар мозий қатига,
Аёзга қолдириб ёзги сўрини...

ДАРАХТЛАР

Деворга чўкиб борар тобора сурат,
Нигоҳин яшириб кўзгудан – мендан.
Яна бўй чўзишга уринар журъат,
Яна югурмоқда ўтмиш изимдан.
Хонада ҳайқирар хотира дафтар,
Қуриган гулларга қабристон – гулдон.
Кўнгилда мавж уриб маҳзун мисралар,
Сенинг гул исмингни такрорлар, ишон.
Нечун унутмайди
Мени согинчлар?
Шивирлар кечаги кунлар ёдимда.

Ўша бир суратни чизар ўтинчлар,
Сен пайдо бўласан яна олдимда.
Мени шигол қилар
йиллар чангида,
Мудом бу йўллардан бахт кутган хатлар.
Ҳовлида
жон ҳовучлар иккимиз эккан,
Кесилиб кетмай деб кекса дарахтлар...

* * *

Ё Тангрим...
Яримта кўксим ҳам бўлиниб кетди,
Нотинч бекатларда кечмоқда умрим.
Ғамлар кўзларимда саргайиб битди,
Энди бу хазонлар – туғишган синглим...
Дардлар томчиланиб кузни йиғлатар,
Юлдуздан милтиллаб сизмоқда кўз ёш.
Тўртбурчак дунёдан овозим қайтиб,
Юрагим ўймоқда безовта наққош.
Билмайман, ҳали ҳам теграмда нелар,
Билганим...

кўксимда қадимий бир шам.
Ёниб,
ёндирмогим,
ёнмогим келар...
Мен ёнсам, оловлар бўлишар мулзам.
Мени қийнайверар ўша сирли ғам,
Сиз юрган йўллардан келмоқда ўтгим.
Кўзимга қарайсиз,
байтларингиз нам,
Нечун йиғлаяпсиз, Нодирабегим?

Хусния ПАРДАЕВА

ИККИ ҲИКОЯ

БУРГУТНИНГ СЎНГГИ ПАРВОЗИ

Тонг ёришиб, қуёш ҳимматини кўрсатиб улгурмасидан, Сардор Чўнқай чўққи тепасида пайдо бўлди. Мук тушиб ўтирганча олисларга тикилди. Увада булутлар бир муддат болакайни кузатиб туриб, сафарга отлангандек, секин-аста силжишди. Сардор излаганини булутлар орасидан ҳам тополмай, оғир хўрсинди.

– Ҳа, шоввоз, каллаи саҳардан бу ерда нима қилиб ўтирибсан? Ҳалиям ўша дарбадар бургутингнинг йўлига кўз тикипсанми? – деб сўради пастдан таёғига суяниб чиқиб келаётган чўпон.

Сардор бош ирғади. Чўпоннинг гапи унинг юрагига оғир ботди.

– Менимча, энди бургутинг бу ерларга қайтмайди. Ўзиям тоғда ёлғиз яшаб, зериккан-да, – деди чўпон боланинг ёнига чўккалаб.

Сардор яна кўзини олисларга тикди.

– Келдиёр тоғанг бургутингни олиб келганига ҳам ўн йилча бўп қолди-ёв, – деди чўпон боланинг диққатини ўзига қаратиш учун.

Сардор яна бошини силкиди-ю, гапирмади.

– Менга қара, ўша бургутинг қайтса шу пайтгача қайтарди, энди кутишнинг фойдаси йўқ. Битта-яримта овчи отиб қўйганми десам, бу яқин орада тоғда ўқ овозини ҳам эшитмадим. Ўлиб-нетиб қолмаганмикин, ишқилиб? Тош-пошларнинг орасига қараб кўрмадингми?

– Кўрдим, ҳеч қаерда йўқ, – деди бола бўғилиб.

– Ундай бўлса, билмадим. Лекин сор деганлари бир кетдими, қайтмайди, дейишади, тағинам, билмадим...

Чўпоннинг гапи Сардор учун янгилик бўлмаса-да, унга жавдираб тикилди. Унинг нигоҳида сўниб бораётган умид чўғи йилтирарди. Чўпон болага ачиниб кетди. У шу тобда болага таскин беришни истар, лекин бунинг фойдаси йўқлигини билиб, индамасди. Бир муддат ўтириб, таёғига суяниб ўрнидан қўзғалди. Унинг “чуҳ-чуҳ”лаган овози йироқлашиб борарди.

– У, барибир, қайтиб келади – деб пичирлади ўзича болакай.

Олислаб кетган чўпон унинг гапини эшитмади. Сардор пешингача шу аҳволда ўтирди. Узоқдан тоғаваччаси Асил чақирмаганида ҳали-бери ўрнидан турмасди.

– Шу пайтгача чўққида ўтирганмидинг? Қидиравериб эсим кетди-ку. Отам тагин шаҳарга кетиб қолган бўлса, деб хавотирланди, – деди Асил чопганидан нафаси бўғзига тикилиб.

Сардор у билан қишлоққа қайтди. Йўлда Асил мактабда ошналари билан бўлган муштлашувини зўр қизиқиш билан гапирди. Сардор ўзини эшитаётгандек тутса-да, хаёли олисда, бургути билан бирга эди. Унинг ҳозир қаердалиги, қандай аҳволдалигини ўйлаб, ташвишланарди.

– Шу пайтгача қаерда юрибсан? Бир оғиз айтиб кетгин-да. Мактабинга бормайсанми? – дея қарши олди тоғаси дарвоза олдида.

Сардор «Йўқ», деб бош чайқади. Тоғаси унга синчковлик билан разм солиб, давом этди:

– Менга қара, жиян, бургутинг кетган бўлса, бунга кўпам қайғураверма. Ҳадемай, шаҳарга кетасан. Тошкентдаги каттакон ҳайвонот боғига бор. Аянгга айтсанг, сени ўша ёққа оборади. У ерда истаганингча бургут топилади. Томоша қилиб, қайтаверасан.

– Менга бошқа бургут керакмас! Қайтмас, барибир, қайтади! – деди Сардор ўжарлик билан.

– Ўзи ўша бургутингнинг отини бекор Қайтмас, деб қўйгансан-да, – дея илжайди тоғаси, – Мана, кетди-ю, қайтмади. Қайтанга Қайтар деб қўйганингда шунча куттирмасмиди?

Сардор тоғасининг ҳазилини тушунмасдан, йиғлаб юборгудек бўлиб, ичкарига кирди. Унга Асил ҳам эргашди. Иккови сўридаги дастурхонга ўтириб, косадаги қаймоққа нонни тўғраб, чой ичишди.

– Бугун тепаликда эшак кўпқари бор, борасанми? – сўради Асил.

– Йўқ, бормайман! – деди Сардор кескин.

У кетиб қолса, Қайтмас келиб, уни тополмай, яна учиб кетадигандек эди.

– Юр, бирга борайлик, – дея қистади Асил, – эшакниям оламиз. Майли, кўпқарида эшакни сен чопасан. Бугун тепагузарликлар ҳам келишади. Ўзиям роса мақтанчоқ, қасанғилар. Қўрамиз, ким совринни кўп айиради?

Сардор эшак кўпқарини яхши кўрарди. Айниқса, ўзи кўпқарида чопиб, совринни қўлга киритса, қувончи ичига сиғмай кетарди. Шунинг учун ҳам Асилни кўп ялтирмасдан рози бўлди. Икковлон апил-тапил ноушта қилиб, эшакни миниб, йўлга отланишди.

Бугунги эшак кўпқарига учта қишлоқнинг болалари келишди. Сардор эшакни миниб, кўпқари чопди. Унинг омади келиб, бир неча совринни ютиб олди. Бундан чеккадаги томошабинлар орасида ўтирган Асилнинг севинчи ичига сиғмай, ирғишларди.

Шомга яқин узоқ-яқиндан қўй-қўзиларнинг овози эшитилгач, кўпқари тарқади. Асил олдинда, Сардор орқада эшакка миниб, қишлоққа қайтишди. Чўнқай чўққининг ёнидан ўтишаётганда йўллари чўпон билан тўқнашди.

– Ҳа, шоввозлар, кеч бўлганда қаердан келяпсизлар? – сўради чўпон.

– Эшак кўпқаридан. Ўзиям ҳамма совринни менинг эшагим ютиб олди, – деди Асил мақтаниб.

Чўпон қўзиларнинг маърашидан унинг гапини эшитмай, бошини силкиб қўйди. Асил эшакка хала

бериб, унинг юришини тезлатди. Шу пайт орқадан чўпоннинг бақиргани эшитилди:

– Менга қара, боя сенга айтаман деб, ёдимдан кўтарилибди, – дея ҳаллослаб ортидан етиб келди чўпон.

– Нимани?

– Қани, аввал суюнчини чўз-чи.

– Нима, Қайтмас топилдимми?! – деди Асил қулоқларига ишонмай.

Сардорнинг эса юраги қинидан чиққудек дукурларди.

– Айтдим-ку сенга, бургутинг ёлғизликдан зерикиб кетган, деб. Унинг жуда олчоқ чиқиб қолди-ку. Катта қишлоқлик чўпон ўғлига мода бургут олиб келган экан. Бургутинг унинг дарагини билган чоғи, олдига борибди. Ўн кундан бери унинг бургутиям йўқ эмиш. Ўғли бургутимни топинглар, деб йиғлайвериб, шишиб кетганмиш, бояқиш. Менимча, ошиқ-маъшуқлар эгаларидан қочиб кетишган, чоғи... – дея хохолаб кулди чўпон.

Сардор унинг гапига ишонишни ҳам, ишонмасликни ҳам билолмай, донг қотиб турарди.

– Ана, кўрдингми, бургутинг уйланибди. Энди сени эсламайди, – деди Асил ҳам кулгига қўшилиб.

Сардорнинг йиғлагиси келди. Назарида энди бургути бир умр ўша мода бургутнинг ёнида қоладигандек туюлди. Онаси ҳам худди шундай қилиб, уни ташлаб кетганди...

Сардор эндигина уч ёшга тўлганида онаси билан дадаси ажрашишганди. Энасининг айтишича, Сардорнинг отаси шаҳарлик бир аёлга илакишиб қолганмиш. Бунга чидаёлмаган Шоҳиста Сардорни етаклаган-у, онасиникига қайтиб келган. Онаси сабр-қаноатли бўлганида отаси, албатта, кун келиб қайтармиди, балки? Шунда Сардор ҳам отасиз ўсмасмиди?

«От айланиб қозиғини топади. Қайтмай қаёққа ҳам борарди? Боласи борми, эркак киши, барибир, бир куни уйига қайтади», дерди онаси хўрсиниб.

Қайтиб келганига бир йил ҳам тўлмай, Шоҳистага Каттақишлоқдан совчи келди. Энасига қолса, куёвининг қайтишини, ёмон бўлсаям, қизининг эри билан ярашиб кетишини, истарди. Лекин Шоҳиста совчилар шаҳарда ишлайдиган, хотини ўлган каттақишлоқлик кишидан эканлигини айтиши билан «Шунга тегаман», деб туриб олди. Энасининг ҳай-ҳайлашига ҳам, «Бо-лангни бировнинг қўлига қаратма, отаси келсин», дейишига ҳам қулоқ тутмади. Кейин ўйласа, қизи собиқ эри шаҳарликка илакишганига алам қилиб, атайин ўшанга теккан экан. Буларнинг барини Сардорга онаси гапириб берарди. Онаси эрга тегиб, шаҳарга кетганидан бери Сардор онаси ва тоғаси билан яшайди. Дарвоқе, онасидан айрилиб, йиғлоқига айланган кезлари тоғаси унга бургут олиб келганди. Шу билан овунса, онасини эсламайди, деб ўйлаганди. Ўн йил ичида Сардор ҳам, бургути ҳам улғайди. Унга Қайтмас деб тоғаси исм қўйган. «Одатда, бургутлар мард, жасур бўлишади. Улар ўз мақсадидан сира чекинишмайди, қайтишмайди. Шунинг учун ҳам унинг отини Қайтмас деб қўямиз», деганди ўшанда тоғаси.

То мактабга боргунигача Сардор кунини Қайтмас билан ўтказарди. Кейин мактабга борди. Сардорнинг дарси тугагунча Қайтмас мактаб ҳовлисидаги устун тепасида уни кутиб турарди. Дарс тугаши билан шодон қийқирган болалар уйига ошиққанида Қайтмас бирдан пайдо бўлиб, Сардорга яқинлашарди. Шу тариқа улар

биргаликда уйга қайтишарди. Сардор шундай улкан, ажойиб қуши борлиги учун тенгдошлари унга ҳавас қилишидан ўзича фахрланарди.

Йиллар ўтди. Сардор ўн учга тўлганида энаси касал бўлиб, ётиб қолди. Бир-икки кун Файзи дўхтир укол қилиб юрди. Жума куни тонгда Сардорни тоғаси уйғотиб, белига белбоғ боғлаб қўйди.

– Энам-ов, деб йиғла, тушундингми? Энди энанг йўқ, – деди тоғаси қизарган кўзини ундан яшириб, – Энанг сени ҳаммадан кўпроқ яхши кўрарди...

Сардор энасининг йўқлигини эшитиб, сесканиб кетди. Ўзини бутунлай ёлғизланиб қолгандек ҳис қилди. Таъзияга онаси ҳам келди. Унинг Сардордан ташқари, яна икки ўғли бор эди. Ушанда Сардор илк марта укаларини, уларнинг отасини кўрди.

– Ишонганим, посбонимдан айрилдим-ов! Энди сизсиз ҳолим нима кечади, эна?! Боламини сизга қолдириб, кўнглим тўқ эди-ку, эна!.. – дея онаси ўртаниб йиғлади.

Сардор йилда бир келадиган онасини унчалик яхши кўрмасди. Унга энаси билан бургути омон бўлса, бўлди эди. Лекин бугун энаси уни ташлаб кетди...

Етти кун ўтиб, онаси шаҳарга қайтадиган бўлди. Кетар чоғида Сардорни ҳам ўзи билан олиб кетишини айтди.

– Мен кетмайман, шу ерда қоламан, – деди Сардор қайсарлик билан.

– Ундай дема, болам. Энди энам йўқ, сени қандай ташлаб кетаман? Икки хаёлим шу ерда қоладими? Юр, бирга кетамиз, укаларинг билан юрасан, – деди онаси уни кўндиришга уриниб.

– Сардор энди катта йигит. Биз билан шаҳарга боради, у ердаги мактабда ўқийди, – деди онасининг эри салмоқланиб.

Тоғаси ҳам Сардорни шаҳарга боришга ундади. Барчанинг қистови билан Сардор ноилож йўлга отланди. Лекин кетишаётганда бургути анча олисгача машина ортидан учиб борди. Уни кўриб, Сардор кўз ёшини тиёлмади.

– Шаҳарда бургут асраб бўлмайди. Уйимиз тор, бу каттакон қушинг сиғмайди, – деди онасининг эри Сардорга машина ойнасидан қараб.

– Йиғлама, ўғлим, бургутинг тоғанникида яшаб туради. Келиб кўриб кетасан, – деди онаси уни пешонасидан ўпиб.

Укалари эса акалик бўлишганидан севиниб, ирғишлаб, тўполон қилишарди.

Шаҳар Сардорга жуда ғалати кўринди. Ҳар томонга ғизиллаб ошиқаётган машиналарга қараб, кўзи тиниб кетарди. Одамлар ҳам жуда кўп, тиним билишмайди. Қишлоқдаги мактабда нари борса, элликтача ўқувчи ўқирди. Бу ердаги ўқувчиларнинг саноксиз эканлигини кўриб, Сардор ҳайратини яширолмади. Сардор шаҳар мактабига боришидан аввал онаси бозорга олиб тушиб, унга бош-оёқ кийим олиб берди. Эртасига эса ясантириб, мактабга олиб борди. Янги кийимда, нотаниш ўқувчилар ёнида Сардор ўзини ёлғиз ҳис қилар, юрагидаги қишлоқ соғинчи борган сари катталашиб борарди.

Бир ҳафта ўтди. Сардор кетаманга тушди. У қишлоғи, бургутини соғинганини айтиб йиғларди. Онаси унинг кетишига йўл қўймай, энди шу ерга кўникиши кераклигини айтди.

– Онаси, сен болангни тушунмаяпсан. У тасодифан ўсиб-улғайган муҳитдан бутунлай бошқасига ту-

шиб қолди. Шунинг учун кўникиши оғир кечяпти. Уни бирданига кўниктириш мажбурлашдек гап. Болани эса мажбурлаб ўргатиб бўлмайди. Яхшиси, бир оз муддат қишлоқда, бир оз шаҳарда яшатиб, кўниктирсак, қандоқ бўларкин?... – деди ўғай ота ўйчанлик билан.

Онаси Сардорни кетказмаслигини айтиб, йиғлаб-сиқтади. Лекин икки кун ўтгач, Сардор кетиш қарорига қатъий турганини кўриб, ноилож розилик билдирди. Яқшанба куни эрталаб онаси уни эри билан жўнатиб юборди. Машина ўрнидан қўзғалганида эса онаси деразадан қараб: «Яна қайтиб келасан-а?!» деб қайта-қайта сўради. Онасининг кўзи ёшланиб, зорланганини кўриб, Сардор яна қайтишини айтди.

Пешинга яқин тоққа кўтарилиб келишди. Тоғасининг уйи орқасида машина тўхташи билан Сардор ўқдек учиб пастга тушди. У аввал осмонга тикилди, кейин ичкаридаги бургутининг инини кўрди. Қайтмасни тополмагач, аламдан йиғлаб юборай, деди.

– Хафа бўлма, бургутинг ҳозир кеп қолади. Сен кетганингдан бери сал дайдироқ бўлиб қолган. Йўқолиб, яна қайтиб келаверади. Ҳозир ҳам узоққа кетиб қолмаган, – деди тоғаси уни юпатиб.

Орадан бир неча соат ўтиб, ҳовлида бургут пайдо бўлди. Сардор уни кўриб, маҳкам бағрига босди. Қайтмас қанотларини кенг ёзиб, Сардорнинг елкасига шапатилади.

– Сардор бир-икки кун қишлоқда қолсин, бургути билан тўйиб ўйнасин. Кейин онаси билан маъракага келиб олиб кетамиз, – деди ўғай отаси кетишга чоғланиб.

Тоғаси ҳам унинг қолишига рози бўлди-ю, бироқ поччаси кетгач, «Нега шаҳарда қолмадинг? Ахир ҳамма имкониятлар шаҳарда-ку», деб Сардорни койиб берди. Сардор тоғасига шаҳарда зерикканини, у ерда бургути, тенгдошлари йўқлигини айтиб, тўнғиллади.

– Балки, опангизнинг ўзи ўғлини жўнатиб юборгандир. Ахир унинг отаси бошқа бўлса, эри бировнинг боласини сиғдирармиди? Ана энди ўзимизнинг тўртта боламиз етмагандек, Сардоргаям қарашимиз қолувди... Энди энангизнинг нафақаси йўқ, буни қандай боқамиз? – деди янгаси чимирилиб.

Тоғаси хотинига «Бас қил», дегандек қовоғини уйди.

– Сардор, энди энанг йўқ! Бу уйда қолсанг, менинг бошимни оғритасан. Яхшиси, шаҳарга, онангнинг уйига қайт, тушундингми? – деди янгаси Сардорни холи чақириб.

Сардор янгасининг гапига бош силкиди. У эрта-индин онаси келса, албатта, шаҳарга қайтишини биларди. Лекин бу қишлоқни, тоғларни, бургутини сира ташлаб кетишни истамасди. У бугун энасини бу ҳовлида яшолмаслигини тушунди. Бир пайтлар онаси, гўдаклигидаёқ ундан воз кечган отасини соғинганида кўнгли ёлғизликни кўмсаб, Чўнқай чўққига йўл оларди. Баландга чиқиб, атрофни кузатганида соғинчи бир оз унутиларди. Қайтмас эса осмонда парвоз қилиб, ўз сарҳадларини кузатарди. Бу тоғдаги майда қушларни айтмас, Қайтмасдан бўлак сарлочин йўқ. Шу боис у – бу тоғларнинг яккаш ҳукмрони. Унга Сардорнинг чўққига келиб ўтириши ёқади, ўзи эса қанотларини ёзиб, атрофни кузатади.

– Мени яна шаҳарга жўнатишмоқчи. Лекин у жойлар қанчалик зерикарлилигини билмайсан-да, – дея Сардор Қайтмас билан дардлашади. – Сенга маза, истаган жойингда яшайсан, осмонда учасан. Ҳеч ким сени бу ерда яша, бу ерда яшама, деб мажбурламайди.

Қайтмас эгасининг гапине тушунгандек, ўткир кўзини унга тикди.

– Қайтмас, сенинг ота-онанг қаерда яшаркин-а? Нега улар сени соғинишмайди, олиб кетамиз, дейишмайди? Сен ҳам уларни соғинасанми? – деди болакай маҳзун.

Бургут қанотларини ёзиб, само узра қулоч ёйди.

– Гапимдан жаҳлинг чиқдимми?! – дея бақирди бола бургутга қараб.

Қайтмас янада баландроққа кўтарилди. Шу тобда Сардор ҳам бургутга айланиб қолишни, ҳеч кимга қарам бўлмасликни истарди. Шунда ўзи истаган жойда, бировларнинг хоҳиш-истагисиз яшарди.

Қайтмас оқ булутларга кўмилиб, кўздан ғойиб бўлди. Сардор аввал ҳам бургутни бундай қилиши, орадан бир неча соат ўтиб, қайтишини жуда яхши биларди. Шунинг учун бир оз чўққида ўтириб, уни кутди. Қорни очқаб, уйга қайтди. Қайтмас унинг ортидан етиб олишига умид қилди.

Ўша куни Қайтмас қайтмади. Сардор ўшандан бери чўққида келиб, уни кутади. Анави булутлар уни ямлаб – ютиб юборгандек уларга термилади, тополмайди.

Бугун чўпон унинг мода бургут ортидан кетганини айтиб келди. Аввал отаси, кейин онаси, сўнг энаси, энди эса бургутининг ташлаб кетиши Сардорга жуда оғир ботди. Кечаси билан ухлаёлмади. Юрагини «Айбим нима, нега мени барча яқинларим ташлаб кетаверади? Мен шунчалик ёмонманми?» деган аламли ўй ўртарди. Тонг ёришмасидан яна оёқ учида юриб, ҳовлига чиқди. Ҳеч кимга сездирмай, дарвозани очиб, чўққи томон юрди. Куни бўйи Чўнқайдан тушмай, бир нуктага тикилиб ўтираверди. Асилнинг: «Отам чақиряпти, юр», деб келиши ҳам уни пастга туширолмади. Шом қоронғиси бу кенгликларни забт этишга уринган бир пайтда тоғаси чўққида чиқиб келди.

– Бу нима ўтириш, жиян? Кеча чўпон айтибди-ку, бургутинг модаси билан кетган, деб. Хоҳ бандаси, хоҳ жонивор бўлсин, ёлғиз яшолмайди. Бежизга барча мавжудотни жуфти билан яратилган, дейишмайди. Қайтмасинг ҳам жуфтини топганга ўхшайди. Энди у қайтмайди, умидингни уз, – деди тоғаси унинг ёнига чўккалаб.

Сардорнинг кўнгли бузилди. Кўзига қалққан ёшни кўрсатмаслик учун бошини эгиб олди. Тоғаси билан яна бир оз ўтириб, қишлоққа қайтишди. Сардорнинг томоғидан овқат ўтмади. Чарчаганини айтиб, уйкуга ётди.

– Сардор, уйғон! Қайтмас келибди. Ёнида бегона бургут ҳам бор!.. – дея Асилнинг ҳовлиқиб турткилашидан уйғониб кетган Сардор уйқутираб, аввалига нима бўлганига тушунолмади турди.

Асил Қайтмаснинг қайтганини айтавергач, дик этиб ўрнидан турди. Ҳовлидаги устунда Қайтмас мунғайиб турар, тоғаси унинг қанотини дока билан боғлашга уринарди.

– У келдимми? – дея ҳовлиқиб бургутга яқинлашди Сардор ва қушнинг қанотидаги қотган қон доғини кўриб, жойида тўхтади.

– Яраланганга ўхшайди. Бу бир-икки кун олдин яраланган. Тағинам тирик юрганини-чи... – деди тоғаси койиниб.

Сардор Қайтмасни бағрига босди. Бургут ҳам сукут сақлаб, унинг елкасига бошини ишқади. Шу пайт

осмондан бургутнинг чинқириви эшитилди. Қайтмас ўткир кўзини самога тикди. Нотаниш бургут осмонда чарх уриб учарди. Қайтмас қанотларини кенг ёзиб, учишга чоғланди. Икки марта қанот қоқди-ю, тап этиб ерга қулади.

– Қайтмас! Тоға, у ўлиб қоладими?! – дея йиғлаб юборди Сардор.

Самодаги бургут яна чинқирди. Кейин эса учиб кетди. Қайтмаснинг осмонга, бургутнинг ортидан тикилишга ҳоли етмади. Бошини ерга қўйиб, чуқур-чуқур нафас оларди.

– Асил, бор, Файзи дўхтирни чақир. У одамларни даволагани билан, жониворларнинг касалиниям тушунади, – дея тоғаси ўғлини қишлоқ шифокориникига юборди.

Сардор Қайтмаснинг тепасида йиғлагудек бўлиб ўтирарди. Тоғаси ишга шошилаётганини айтиб, мактабга отланди. Жиянига мактабга бор, дейишга тили бормади.

Бир оздан кейин Асил Файзи дўхтир шаҳарга кетганини айтиб келди. Сардор Қайтмасга сув, дон тутди. Бургут уларга қайрилиб ҳам қарамади. Сардорнинг бургутига раҳми келиб, бўғзини йиғи куйдириб ўтди. Ҳиқиллаб йиғлаб юборди.

Пешиндан кейин мактабдан қайтган тоғаси Сардорнинг ҳалиям бургутни тепасида ўтирганини кўриб, уришиб берди.

– Кўпам қайғураверма! Энди бургутинг соғаймайди. Дарбадарга ўхшаб, кетиб қолмаганида бу кўйга тушмасди. Сен бунга ичкикиб, ўзингни қийнама! Бу бор-ўйғи бир қуш бўлса...

– Балки, анави бургутни кетказмаслик керакми-ди?.. – деди Сардор ҳиқиллаб. – Ҳеч бўлмаса, Қайтмас соғайгунча...

– Э, қизиқ гапларни гапирасан-а, – деди тоғаси бошини чайқаб. – Сенинг бургутинг шу тоғларни ватан деб билди. Кўрдингми, бошқа жойга сиғмай, қайтиб келди. У мода бургут ҳам бегона жойга сиғмайди. Шунинг учун ҳам ўзининг маконига кетди. Қайтмас озодликда парвоз қилиш қандайлигини кўрди. Айниқса, анави бургут билан бирга учди. Энди у тутқунликда, ёлғиз яшолмайди. Ё бу ерларни бутунлай ташлаб кетади, ё нобуд бўлади!

Тоғаси бургутнинг қанотини ечиб, мўмиё билан яна қайтадан боғлади. Сардор Қайтмаснинг бошини силаб ўтирди. Янгаси кечки овқатни сузаётганини айтиб, дастурхонга чақирди. Сардорнинг иштаҳаси бўлмаса ҳам, тоғасининг қистови билан сўрига ўтирди.

Овқатланиб, яна бургутининг ёнига қайтган Сардор унинг қотиб қолганини кўриб, қичқириб юборди. Унинг ёнига болалар, сўнг тоғаси етиб келди.

– У ўлиб қопти!.. – деди йиғлаб Сардор.

– Айтдим-ку, энди сенинг Қайтмасинг тутқунликда, ёлғиз яшолмайди, деб... – деди тоғаси афсус билан.

Тоғаси уни кўмиб келишини айтиб, бургутни олиб кетди. Сардор сўрида ўтириб, унсиз йиғларди. Бир оздан кейин кўлида белкурак билан қайтган тоғасини кўриб, Сардор ўпкасини босолмади:

– Тоға, мени эртага шаҳарга обориб қўйинг. Энди бу қишлоқда яшамайман. Онам ва укаларимнинг ёнида яшайман!

Тоғаси жиянини бағрига босиб, чуқур хўрсинди.

ГУНАФША

Тушлиқдан кейин чақчақлашиб ўтиргандик, бир маҳал эшик очилиб, хонага бошлиқ нотаниш бир қизни эргаштириб кириб келди.

– Иш пайти гурунг? – деди бошлиқ қалин қошлари тагидан ёвқараш қилиб... Мулзам бўлиб қолганимизни кўргач, мамнун илжайди.

– Танишинглар, бу қизимиз янги ходима, бугундан бошлаб сизлар билан ишлайди. Исмингиз? – у нота-ниш қизга савол назари билан қаради.

– Гунафша, – деди қиз паст овозда уялинқираб. Кейин бизнинг нигоҳларимизга дош беролмади шекилли, бошини қуйи эгди.

Бошлиқ чиқиб кетди.

– Ўтиринг, чарчаб кетгандирсиз, – деди Зилола кинояли оҳангда.

Гунафша ялт этиб унга қаради. Одмигина кийинган, текис таралган сочлари белигача тушган. Икки ёноғидаги сепкиллари, катта-катта тиниқ кўзлари қизнинг соддалигини кўрсатиб турарди. Биз ўлжани куршаган йиртқичлардек унга тикилиб турардик.

– Шундай қилиб ишга кирдим денг, Гунафшахон, – дея ёши улугимиз Меҳрибон опа кулимсиради.

У бош ирғаб тасдиқлади.

Гунафша Зилоланинг ёнидаги ўриндиққа бориб ўтирди.

– Бирор институтни битирганмисиз? – сўради Зилола қошларини чимириб.

Унинг овозидаги бепишандликни сезиб, Меҳрибон опа огоҳлантиргандек йўталиб қўйди.

– Ҳа, филологияни битирдим, – деди қиз кўзларини пирпиратиб.

Унинг беғуборлигим, соддалигим, бизнинг қизиқишимизни орттираётганди. Куни бўйи Зилола илмоқли гаплари билан Гунафшани сийлаб турди.

Эртасига эрталаб ишхонага келсам, Гунафша хонада ёзиб ўтирибди.

– Шунақа кеч келасизларми? – сўради Гунафша ўзи эрта келганидан хижолат тортгандек.

– Ҳали турмушга чиқмагансиз-да, ўзингиздан бошқа ташвишингиз йўқ. Бизга ўхшаб, ҳам оилани, ҳам ишни эплаганингизда бундай гапирмасдингиз. Ўзи ёшингиз нечада?

– Йигирма бешга чиқдим, – деди Гунафша.

– Нега шу пайтгача турмушга чиқмай юрибсиз? Ахир, вақти-соати етибди-ку. Севган йигитингиз борми? – дея уни саволга тутдим.

– Мен севгига ишонмайман!.. – деди қиз қуруққина қилиб.

Мен унинг жавобидан ўзимча хулоса чиқардим:

Ҳа, йигитларнинг назарига тушмагани учун ҳам ўзига қарамас экан-да!

Гунафша аста-секин ишхонага, бизга кўника бошлади. Гурунглашиб қолгудек бўлсак, кўзларини катта-катта очганча бизга ҳайратланиб тикилиб турар, ҳазил аралаш гапларни ҳам рўйи рост қабул қилганидан, уни алдаш жуда осон эди. Айниқса, севги-муҳаббатдан гап кетса, китобларда ўқиганларидан мисоллар келтириб, тўлиб-тошиб гапирарди. Шундай пайтда:

– Ахир, сиз севгига ишонмайсиз-ку... – дейман атайин қитиқ патига тегиб.

– Мен... мен севгига ишонаман, лекин ҳозирги йигитларнинг ўлдим-куйдим дейишига ишонмайман-да. Ҳаммаси алдоқчи, қиз болани қўғирчоқ, деб ўйлашади.

Жаҳли чиққанда Гунафша очилиб кетар, қалдирғоч қанотидек ингичка қошлари чимирилиб, сепкилли юзи жуда маъноли, чиройли кўринарди. Бўй етган қизнинг ёш боладек аразлаганидан менинг завқим келади. Тўғриси, шаҳарда бунчалик беғубор, ишонувчан қизни топиш дарёдан қуруқ тош қидиргандек гап. У ўзига оро бериб, бошқаларга чиройли кўринишга уринмас, бироқ соддадиллиги, очиклиги билан бизни мафтун этиб қўйганди.

Бир куни Зилола унга, сизни бир йигит билан таништирмакчиман, деди. Гунафша ишонқирамай, лабларини чўччайтирди. Орадан ярим соатча ўтгач, шивирлаб Зилоладан сўради:

– Уям бошқа йигитлардек қасамхўр бўлса-чи?

– Қасамхўр деганингиз нимаси? – Зилола ўзини тутолмай кулиб юборди, – антиқа гапларни гапирасиз-а?

– Ваъда бериб, ваъдасининг устидан чиқмайдиган йигитларни қасамхўр дейишади-да, – деди Гунафша астойдил оғриниб. Кейин ёноқлари қизариб: – Ишқилиб бояги айтган йигитингиз ҳам ўшанақалардан эмасми?

– Йўғ-е, жуда виждонли йигит. Менга ақлли, ўқиган бир қиз топиб беринг, деб юради.

– Мен... билмасам... – елкасини қисди Гунафша, бизлар бир-биримизга маъноли қараб олдик.

Ўшанда бу гап шунчаки ҳазилга айтилди, деб ўйлагандик. Бироқ икки кун ўтиб, Зилола қизга йигитнинг телефон рақамини ёзиб берди, биз ҳайрон қолдик.

– Мен телефон қилишим керакми унга? – деди Гунафша кўзларини катта-катта очганча.

– Йўқ, сиз телефон қилмайсиз, унинг ўзи кўнғироқ қилади. Фақат сиз шу номерни эслаб қолинг.

Зилоланинг гапидан Гунафша мийиғида кулиб қўйди.

Тушдан сўнг Гунафшанинг қўл телефони жиринглади.

– Куёв болами? Гўшакни кўтармайсизми? – деди тажанглик билан Зилола.

Гунафша бир муддат иккиланиб қолди. Гўшакни кўтаргиси келаётгани кўзларидан сезилиб турарди. Ниҳоят, Зилоланинг асабий имосидан кейин қимтинибгина “алло”, деб жавоб берди, юзи дув қизарди ва бизнинг тикилиб турганимизни кўриб ўрнидан турди-да, ташқарига чиқди. Унинг ҳаяллаб қолганини розилигига йўйдик.

– Ҳа, келин бола, тўй қачон энди? – эшиқдан кирган Гунафшага сўз қотди Зилола.

– Тўй... Ким айтди сизга тўй бўлади деб?

– Йигит, гаплашиб кўрай, кейин тўйни бошлаб юбораман, деганди.

– Қайдам?! – деди Гунафша бошини солинтирганча қимтиниб.

Кейин нимадир эсига тушгандек Зилолага қаради: – Кўриниши қандай? Чиройлими ўзи? Овози ёқимли экан!

– Вой, манави қизни қаранглар! Сизга унинг чиройи керакми? Йигит кишининг кўриниши маймундан

сал фарқ қилса бўлди-да. Асосийси, ақли ва оилапарварлиги. Жамшид чиройли, ақлли йигит. Муҳими, сизнинг унга ёқишингиз...

– Мен... тўғри, мен хунукман!

Гунафшанинг юзида ҳаяжондан асар ҳам қолмади. Кўзларига соя солган маъюсликни кўриб, барчамиз лаб-лунжимизни йиғиштирдик.

– Вой, қиз боланинг хунуги бўлмайти, оппоқ қиз. Фақат сиз озроқ ўзингизга қарасангиз, бас! Маликага айланасиз-қоласиз! Учрашувни қачонга белгиладинглар?

Гунафша бу саволдан доврираб қолди, бироз саросималаниб минғирлади:

– Эртага учрашайлик, деб айтди.

Эртасига Гунафша ҳар кунгидек вақтли келганди. Соч турмақлари ўзгариб, эскироқ бўлса-да, хушбичимгина кўйлак кийибди. Ичимда кулиб кўйдим.

– Опа, кўринишим қандай? – сўради у қимтинибгина.

– Ҳа, учрашувга тайёргарликми?!

– Опа, ишқилиб, унга ёқармикинан? – унинг ўзига ишонқирамай айтган гапи баттар кулгимни қистатди.

Ўша куни Зилола ишга келмади. Гунафшанинг эса кўзи эшикка қадалган. У сездирмай, телефонига қараб кўяр, йигит учрашувга чақириб қоладигандек ойначасига тез-тез кўз ташлаб оларди.

Кечга бориб Гунафшанинг ғамгинлашиб қолганини кўриб, бирортамиз унга ҳазил қилишга ботинолмадик.

Икки кун ўтиб, Зилола ишга чиқди-ю, Жамшид Гунафша билан учраштинг деб мени ҳоли-жонимга кўймапти деб, қизнинг юрагига чўғ ташлади.

– Ростданми?! Алдамаяписизми? – Гунафшанинг нигоҳларида ўт чақнади.

– Алдаб ўлибманми? Телефон номерингизни йўқотиб кўйибди, шунга... – шундай деб Зилола сумкасида пардоз қутисини олиб, Гунафшанинг юзига оро берди.

Ишга шўнғиб кетган эканмиз, тушликка яқин у олдимга келиб, секингина шивирлади:

– Опа, кеча бир шоирнинг шеърини ўқиб қолдим. Сиз ҳам эшитиб кўринг. Гунафша берилиб шеър ўқий бошлади:

*Соғиндим тонларни шамол эсганда,
Соғиндим боғларни ёлғиз кезганда.
Соғиндим, соғинчим юрак эзганда
Соғиндим ўзимни ёлғиз сезганда!*

– Оббо, сиз-ей, бирпасда соғиниб қолдингизми?! – деган гапимдан Гунафша дув қизарди.

Кейин ён-атрофга бир қараб олди-ю, ҳеч ким эътибор бермаётганига ишонч ҳосил қилгач, шивирлади:

– Соғинмадим-у, лекин унинг қандайлигини ўйлаб, оқшом ухлаёлмадим. Кўзимни очсам ҳам, юмсам ҳам гаплари қулоғим остида эшитилаверади!

– Ие, соғинмадим дейсиз-у, лекин уни ўйлаганингизнинг ўзи соғинч эмасми? Соғинч ахир муҳаббат-ку!

– Опа, сиз жуда чиройли гапирасиз-да?! Кўринишингиз ҳам гўзал! Қанийди, мен ҳам сиздек бўлсам, чиройли гапларни гапирсам...

У гапларимдан завқланиб, мени маҳкам кучоқлаб олди. Тавба, унинг бу қилиғи гўдакни эслатарди.

Эртасига Гунафша ишга кеч келди. Хавотир олиб тургандик, бир маҳал эшик очилиб кириб келди.

– Вой, манави қизнинг очилиб кетганини! – Зилола қичқириб юборди.

Эшик олдида турган Гунафшани таниб бўлмасди: қоматига лойиқ тикилган адрас кўйлаги, елкасини тўлдириб турган сочлари, юзидаги пардозни уни очилаётган ғунчадай қилиб кўрсатарди.

Гунафша бугун учрашувга чақириб қолишса, шошилиб қолмай деб каллаи саҳардан холасиникига бориб, холаваччасининг кўйлагини бир кунга сўраб олганини, кейин “гўзаллик салони”га борганини тўлқинланиб гапириб берди. Унинг кўзларидаги қувончни шу кунгача кўрмагандим.

Орадан чорак соат ўтар-ўтмас, Гунафшанинг телефони жиринглади. Ҳаммамизнинг қулоғимиз динг.

– Анави киши телефон қияпти! Нима дей?! – Гунафшанинг аҳволига қараб, кулгидан ўзимизни зўрға тийдик.

– Ўша киши билан гаплашинг-да, – деди Зилола.

Гунафша гўшакни кўтарди. Зилола “ташқарига чиқиб, холи гаплашинг”, дегандек имо қилди.

Бир маҳал Гунафша ҳаяжонланиб кириб келди, кўзларида аллақандай хавотир бор эди.

– Ҳа, учрашувни белгиладингларми? – сўради Муниса.

Гунафша бошини силкиганча жойига бориб ўтирди.

– Йўқ, у киши иш билан узоққа кетиб қолибди. Борганимдан кейин учрашамиз дедилар.

– Вой, шунақа дедими? Кўрмасам, ўлиб қоламан деб оҳ-воҳ қилаётганди-ку. Ўзингизни кўрмаган бўлсаям овозингизни, гапларингизни ёқтириб қолибди, Жамшид тушмагур, – деди Зилола.

Гунафша Зилолага бир муддат тикилиб турди-ю, йиғлаб юборди. Нега йиғлаяпсан, деб қанча сўрамайлик, Гунафша ўпкасини босолмади, бирон сўз демади.

Орадан кунларни қувиб кунлар ўтди. Гунафша яна одми, содда қизга айланганди. Унинг хайрат тўла кўзлари энди аввалгидек чақнамас, ғамгин, ўйчан эди. Бир куни у олдимга келиб, энгашиб, шеър ўқий бошлади.

*Юрагим айтади севармикан, деб,
Кўзларим кутади келармикан, деб,
Хаёлим тинч кўймас эслармикан, деб,
Бир умр ёнимда қолармикан деб?*

– Шоира бўп кетинг-э! – дедим унга синчковлик билан тикилиб.

– Опа, тўғриси айтсам, юрагим бошқача бўлиб қолгандек. Севги нималигини ҳали билмайман-у, лекин...

– Яхши қиз, ана шу юрагингизни бошқача қилиб юборган нарса севги, дейилади. Сиз ҳақиқатан ҳам Лайлига айланибсиз, фақат Мажнунингиз олдингизга келса бўлди, – дедим. Гапимдан Гунафшанинг энтиканини кўриб, ҳазилдан ўзимизни тиёлмадик.

Гунафшанинг кўнгли тоғдек кўтарилди, ҳазилларимизга аччиқланмади, аксинча, бизга қўшилиб, мириқиб куларди.

Меҳрибон опанинг танбеҳидан сўнг у яна сочларини елкасига ташлаб, ўзига оро бериб келадиган бўлди. Шундай қилса, гўё йигит келиб қоладигандек, учрашувга чақирадигандек, мудом эшикка қараб жавдирайди.

Бир куни пешинда Гунафша белини ушлаб чинкириб қолди. Ранги гезариб кетган, кўзларидан тиркираб ёш оқарди. “Тез ёрдам”ни чақирдик.

– Буйраги хуруж қилиб қолганга ўхшайди. Авваллариям шундай санчиб турармиди, – сўради шифокор текширувдан кейин.

– Баъзи-баъзида симиллаб оғрирди. Лекин... – Гунафша йиғлаб юбормаслик учун лабларини қимтиди.

“Тез ёрдам” шифокори Гунафшани касалхонага олиб кетмоқчи бўлди, бироқ қиз унамади. Шифокор муолажани қилиб, оғриқнинг қолишини бироз кутди-да, жўнаб кетди.

– Сиз соғлигингизга безътибор бўлманг-да! Қиз бола, бировнинг хасми, бегона хонадонга борасиз. Шу бугундан қолдирмай, касалхонага боринг, даволанинг! – Меҳрибон опанинг гапидан кейин Гунафша ўзини йиғидан тутиб туролмади.

– Мен... мен боролмайман! Ўзи ўтиб кетади!

– Ҳечам-да, даволанмасангиз, касал тузалмайди. Ёки ўзимиз бориб, онангизга айтилишми?

– Менинг онам йўқ! Отам бошқа аёлга уйланган! Мен тоғамникида яшайман! Улар касалимни билмаслиги керак!..

Шу кунгача биз соддадил деб устидан кулиб юрган қизнинг юрагидаги дардни эшитиб, кўзларимизга ёш қалқди. Уни уринтириб қўймаслик учун ортиқ гапга тутмадик.

Бироз ўтиб, ҳеч нарса бўлмагандек яна ишига берилиб кетди.

Душанба куни эрталаб ишда Гунафшани кўриб, кўрқиб кетдим.

– Сизга нима бўлди? Яна мазангиз қочмадимми?

– Йўқ, мен яхшиман! Шунчаки... – деди Гунафша ҳорғинлик билан.

Унинг ранги заҳиллашиб, қовоқлари шишиб кетганди. Бошқа ходимлар ҳам унинг кўриниши яхши эмаслигини айтиб, шифокор ҳузурига боришга ундашди. Бизнинг жон куйдиришимизга жавобан Гунафша маънос кулимсираб қўйди.

Уч кун ўтиб, у ишга келмади. Касалхонага тушибди.

Жума куни тушлиқда Меҳрибон опани олиб, уч киши Гунафшадан хабар олгани бордик. Ҳамшира унинг олдига кириш мумкин эмаслигини айтиб қолди.

– Биз ишхонасидан келдик, бирровга бўлсаям кириб кўриб чиқайлик, – деб ялиниб-ёлворганимиздан кейин у рози бўлди.

Гунафша бир хонали палатада ётарди. Эшиқдан киришимиз билан у бошини илкис бурди-ю, кўзларига ишонқирамай тикилиб қолди.

Гунафшанинг юзи сўлиб, кўзлари чўкиб қолгандек эди. Озиб кетганидан ёноқлари бўртиб чиққан, сочлари болиш узра паришон ёйилиб ётарди. Бизни кўриб, у ўрнидан туришга уринди.

– Тузук бўлиб қолдингизми, чиройли қиз? – деди Меҳрибон опа юзидан авайлабгина чимдилаб.

– Яхши... Мени кўргани келдингизларми-ей!.. – деди хануз ишонқирамай.

– Кўринишингиз яхши. Дам олиш сизга ёқибди. Атайлабдан касалхонага ётиб олгансиз, шундайми?! – Гарчи ҳазил қилаётган бўлсам-да, йиғлаб юборишдан ўзимни зўрға тийиб турардим.

– Дўхтирлар буйрагингни операция қилиш керак, дейишди. Билмасам, қачон қилишаркин... Айтгандай,

Зилола опа, анави киши сизга телефон қилмадимми? – хиёл уялиб сўради Гунафша.

– Мен... Билмасам... Жамшидми, кеча кўнғироқ қилувди, сизни сўради... – тутила-тутила жавоб қайтарди Зилола.

– Ҳа. Нимагадир менга кўнғироқ қилмай қўйганлар. Кўнғиллари қолмаганмикин, ишқилиб?

– Йўғ-е, у келади, албатта келади!.. – деди Зилола Гунафшанинг қўлини маҳкам сиқиб.

Гунафшанинг ёш тўла кўзлари миннатдор бўлиб тикилди. Бироз ўтиргач, ҳамширанинг қистови билан кетишга чоғландик.

– Опа, сизда гапим бориди, – деди Гунафша менга илинж билан қараб. Мен хонада қолдим.

Қанийди юрагим тошга айланса

Ва қайсар хотирам қолсайди музлаб.

Жонсиздек туюлса – жамики нарса,

Балки йиғламасдим мен сизни эслаб,

Балки кўникардим ўша ҳаётга.

У шеърни ўқиб бўлиб, кўзларига қуйилиб келган ёшни кўрсатмаслик учун юзини деворга ўгириб олди.

– Бунчалик тушқунликка тушманг! Мана кўрасиз, соғайиб кетишингиз билан Жамшид келади, учрашасиз, тўй қиласизлар! – дедим уни қандай юпатишни билмасдан.

– Ўша кунлар келармикин?! – дея оғир хўрсинди.

Бир муддат менга тикилиб қолди-да, давом этди: – опа, тагин ҳеч кимга айтманг-у, менинг икки буйрагим ҳам ишдан чиққанмиш. Дўхтирлар тоғамга “донорликка бошқа буйрак топсангиз, жиянингиз яшаб кетади” деганини ўз қулоғим билан эшитдим. Ким ҳам менга буйрагини берарди?.. Энди ўламан!

– Ундай деманг, дардини берган шифосиниям беради. Ҳали кўрмагандек бўлиб кетасиз!.. – деганча унинг олдидан қандай чиққанимни ўзим билмайман.

Ишхонага келиб ҳам ҳушимни йиғиб ололмадим. Йиғлаб туриб бор гапни ҳамкасбларга айтиб бердим.

– Анави Жамшид деганинг Гунафшанинг олдига бир марта келмадиям-а?! Ҳеч бўлмаганда қиз бечоранинг кўнгли кўтарилармиди, дарди енгиллашармиди, – деди Меҳрибон опа Зилолага тик қараб.

– Ҳеч қандай Жамшид йўқ, кўнғироқ қилган мактабда ўқийдиган укам эди. Гунафшанинг соддалигини кўриб, бир қитмирлигим тутувди-да. Энди бор гапни айтмоқчи бўлиб юрувдим, қиз бечора касалхонага тушиб қолди, – деди Зилола афсус билан бош чайқаб.

Биз уни ёзғира кетдик.

Ўша куни Зилолага Гунафша соғайиб, касалхонадан чиққунигача укаси Жамшид бўлиб, телефон қилиб туришини тайинладик. Бу орада ишхонадагилар касалхонага бориб, Гунафшадан хабар олиб келишди. Аҳволи яхшиланаётганмиш...

Жума куни эрталаб ишхонага келдим-у, маънос-ланиб ўтирган Меҳрибон опанинг гапидан донг қотиб қолдим:

– Гунафша кеча тунда оламдан ўтибди. Пешинга чиқаришармиш...

Кўз олдимга одмигина кийинган, беғубор кўзлари ҳайрат билан боқувчи Гунафша келди-ю, юрагим аламга тўлди.

Дилдора ТУРДИЕВА

ЛОТИН АМЕРИКАСИ ДАҲОСИ

2007 йилда у 80 ёшга тўлди. Ўша йили Лотин Америкаси ва Испанияда «Маркес йили» деб эълон қилинди. «Ёлғизликнинг юз йили» романининг юбилей нашри эса 500 минг нусхада босилиб чиқди. Ҳаммаси бўлиб китоб 30 миллион нусхада чоп этилган.

2008 йилда унинг асари асосида яратилган «Ўлат пайтидаги севги» фильми намойиш этилди. Лотин Америкаси даҳосининг энг оптимистик романи экранлаштирилди. Унинг рафиқасига бағишланган роман. Буюк муҳаббат ҳақида сўйлагувчи роман.

Бундан тўққиз йил аввал шифокорлар унга ҳукм чиқаришганди. Унинг ҳамон биз билан эканлиги мўъжизанинг ўзгинаси. Бу унинг ғалати, мистикага йўрилган ҳаётининг бир парчаси, холос.

Барча яхши нарсалар тўсатдан пайдо бўлади.

Ҳаёт ҳақидаги 12 ҳикмат ёзувчи бўлишни орзу ҳам қилмаган Габриэль Гарсиа Маркес қаламига мансуб.

"Мен сени сенлигинг учун севмайман, балки сен билан қандай инсон бўлганлигим учун ҳам мен ўзимни севаман.

Ҳеч бир инсон сенинг кўз ёшларингга арзимайдми, ёш тўкишингга муносиб бўлган киши ҳеч қачон сени йиғлатмайди.

Сен хоҳлагандек севишмаса, бу сени бутун қалби билан севишмайди дегани эмас.

Ҳақиқий дўст – бу сенинг қўлингдан ушлаб, юрагингни ҳис этадиган киши.

Биров ҳақида қайғуришнинг энг ёмон усули бу – унинг ёнида бўлиб, ҳеч қачон сеники бўлполмаслигини англаш.

Ҳеч қачон табассум қилишдан тўхтама, гарчи сенга жуда оғир бўлса ҳам. Чунки сенинг табассумингга ошиқ бўлишлари мумкин.

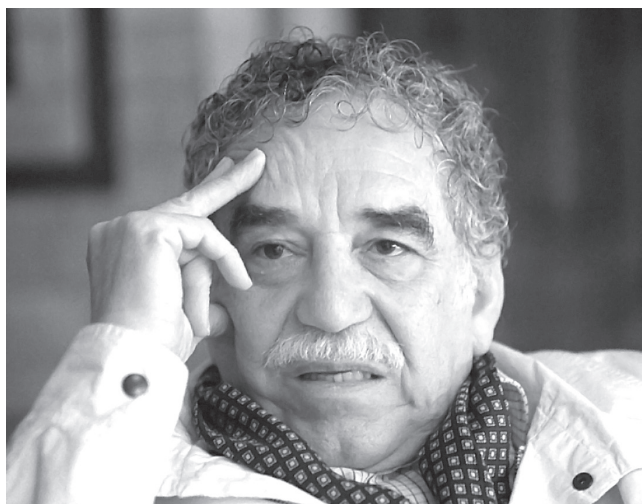
Эҳтимол, бу дунёда оддий инсондирсан, лекин биров учун сен бутун бир борлиқсан.

Сендан вақтини қизғанадиган одамга сен ҳам вақт сарфлама.

Эҳтимол, Тангри ўша ягона инсонни учратмагунимизча йўлимизда ҳар хил кишиларни дуч қилаверса керак.

Ўша сиз орзу қилган ишнинг охир-оқибат амалга ошиши учун ҳам биз миннатдор бўлишимиз лозим.

Ҳеч қачон йиғлама, чунки бу ўтиб кетди. Ҳар доим табассум қил, чунки бу бўлиб ўтди.

Сенинг дилингни оғритадиган инсонлар ҳар доим топилади.

Одамларга ишонишда давом этинг. Фақат эҳтиёткорроқ бўлинг.

Ўзинг ҳам яхши бўлишга ҳаракат қил, сени биров тушунишини хоҳласанг, ўзинг кимлигингни англа.

Ўзингни ҳадеб ўққа-чўққа ураверма, барибир, энг яхши нарсалар тўсатдан содир бўлади".

Энг сўнги ҳикматни муаллиф ўзи ҳақида ёзган. Шон-шухрат ҳам унга тасодифан келди. Чунки у ҳаётда нимагаки эришган бўлса, ҳаммасига қийинчилик билан етишган.

ФУСУНКОР РЕАЛИЗМ ЧАШМАСИДА

Габриэль Гарсиа Маркес Магдалена дарёси соҳилидаги кичкина Аракатака шаҳарчасида таваллуд топди. Атлантика океани баҳайбат тўлқинларининг ваҳимаги товуши билан биргаликда шамол уммоннинг заррин сувларини сочувчи ёқимли шабадани Аракатака кўчаларига ҳам олиб киради. Габриэлнинг отаси телеграфчи бўлиб ишлар, оиласини боқиш учун икки сменада ишлашга мажбур эди. Шу боисдан у уйда жуда кам бўларди. Габриэль онасини жону дили билан яхши кў-

рарди. Бироқ ундан ташқари яна ўнта фарзанди бўлган бечора онанинг ўглини эркалашга вақти йўқ эди. Тақдир тақозоси билан у бобоси ва бувисининг тарбиясига топширилади. Айнан мана шу инсонлар унда юксак маънавийнинг шаклланишига салмоқли ҳисса қўшишган.

Бувиси Транкилина ғурурли, ахлоқан соф ва жуда ҳам доно аёл эди. Кейинчалик бувиси унинг кўпгина романларида бир авлод бошида турувчи оналар образида намоён бўлади. Бобоси полковник, 1899-1903 йиллардаги миллий-озодлик уруши қатнашчиси бўлган. Габриэль бобосини ҳам қаттиқ яхши кўрарди. Лекин у 8 ёшга тўлганида бобоси дунёдан кўз юмади. Севимли бобоси Габриэлни ҳар бир асаридида қайта тирилди. Эҳтимол, у шу тариқа унга умрини бахшида этган инсонлар руҳини шод айлагандир. Бундан ташқари, болакайга уларнинг арвоқлар дайдиб юрадиган ғалати уйлари ҳам қаттиқ таъсир ўтказганди. Унинг болалик дунёсида сеҳргарлик ва рўё туташиб кетгандики, бу унинг кейинги ижодида ҳам ўз аксини топади. Габриэль улғайгач, янги адабий жанр – фусункор реализмга асос солади. Макондо мамлакати у Аракатанинг тор кўчаларида ўйнаб юрган кезларидаёқ хаёлида барпо этганди.

Габриэль Сапакири шаҳарчасидаги мактаб-интернатда ўқийди. Худди шу ерда у биринчи адабий «тажрибалари»ни амалга оширади. Бунга келажакда ёзувчи бўлиш учун эмас, балки ҳуқуқшунослик касбини эгаллаш учун қилганди. 1946 йилда У Богота университетига ўқишга киради. Габриэлни романтик шеърларидан кўпчилик ҳайратга тушарди. 1947 йилда унинг биринчи ҳикояси чоп этилади. Бироқ Маркес фақатгина ҳуқуқшунослик карьераси томон олға интилаётганди. Чунки Габриэлга танлаган қизига уйланиши учун пул керак эди. Ўшанда у 19, танлагани 13 ёшда эди...

ПЕНЕЛОПА ҲАМОН КУТМОҚДА

Габриэль Гарсиа Маркес астрологияга жуда ишонади. У 1927 йил 6 март куни Балиқ буржи остида туғилган. Шунинг учун ҳам 1932 йил 6 ноябрь куни Чаён буржи остида туғилган қиз унинг ягона муҳаббати, рафиқаси, дўсти ва бир умрга йўлдош бўлиши лозим деб ҳисобларди.

Мерседес Барчани у 1945 йилда Сукре шаҳарчасига ёзги таътилга келган пайтида учратди. Уларнинг ота-оналари бир-бирларини яхши танишарди. Танишиш навбати энди уларнинг фарзандларига келганди. Бесўнақай Габо чарос кўзли нозиккина қизалоқ Меченинг қўлини жентельменларга хос ўпди. Ўпди-ю, бир қарашдаёқ ва бир умрга севиб қолди. «Мен ҳозиргина шуни тушундимки, шу пайтгача ёзган шеърларимнинг барчаси сизга бағишланган экан, – деди Габо Меченинг қўлини қўйиб юбормасдан. – Менга турмушга чиқинг!».

Жульетта ҳам худди шу ёшда эди. Бироқ XX асрда ҳатто, Колумбияда ҳам бу ёш севи ва никоҳ учун таъқиқланганди. Кейинчалик унинг романларида мана шу мавзу жуда кўп бора кўтарилади. 1945 йилда Мече Барча Габо Маркеснинг кўзларига боқиб шундай деди: «Мен рози. Фақат мактабни тамомлаб олишимга рухсат беринг...»

Севишганлар жуда кўп кутишди. Йўқ, Маркеснинг «Ўлат пайтидаги севи» романидагидек эмас, албатта. Асардаги бош қаҳрамон Флорентино Ариза севилиси

Фермина Дазега абадий севилисини изҳор қилгач, эллик уч йил, етти ой ва ўн бир кундан кейин уйланади...

Мече Габосини ўн уч йил кутди. У севилисининг дастлаб юриспруденция, сўнгра журналистика соҳасида муваффақиятли карьера яшашини сабр ила кутди. Неча йиллар орзиқиб кутилган кун етиб келганида Габриэль 31, Мерседес эса 25 ёшда эди. Бу пайтга келиб, Мерседеснинг орқасидан «қари қиз», «Пенелопа» деб атайдиган бўлишди. Чунки у ҳам ўз «Одиссей»ини сабр-тоқат билан кутганди. Лекин уларнинг фарқи шунда эдики, Пенелопа Одиссейнинг қонуний рафиқаси бўлган, Мерседес билан Габриэль эса ҳатто, унаштирилмаган ҳам эдилар.

«Биз шунчаки тақдиримизда борини сабр-тоқат ва қаноат билан кутдик, – дея хотирлайди кейинчалик Маркес. – Турмушимиз давомида биз бирор марта ҳам жиддий гап талашмаганмиз. Эҳтимол, бунга биз ҳамма нарсага никоҳдан олдинги нигоҳ билан қараганимиздир. Оилавий ҳаёт – ҳар куни бошидан бошланадиган жуда машаққатли иш. Шу тариқа умр ўтади. Доимий зўриқиш остида яшаймиз, баъзида бундан чарчаб, зерикамиз... Шундай бўлса-да, ҳаёт, яшаш бунга арзийди!»

Мерседес иккита фарзандини дунёга келтириб, уларни ўраб турган ночорликни ҳам сабр-бардош билан енгарди. Айнан мана шу қадди-қомати келишган, гўзал табассумли аёл туфайли Маркес буюк ёзувчи бўлди.

80 ПЕСО ЭВАЗИГА АДАБИЙ ИНҚИЛОБ

Габриэль Гарсиа Маркесни бутун дунёга танитган «Ёлғизликнинг юз йили» романининг пайдо бўлишида айнан Мерседеснинг хизмати юксак бўлди. Маркес негадир, 40 ёшида буюк асар яратиб, дунёга танилишига ишонарди. У машинасини сотиб, ўн саккиз ойга иш кабинетига қамалиб олди. У ҳатто, оиласи билан ҳам мулоқот қилмади. У буткул Макондо мамлакатига кўчиб ўтганди... Бу вақт мобайнида Мерседес дуч келган ишни бажариб, оила боқувчисига айланди.

Қўлёмани Буэнос-Айресдаги нашриётга юбориш вақти келганида, Мерседес қалин ва оғир папкани кўтариб, почтага ўзи равона бўлди. Бандероль 80 песо турарди. Аммо Мерседесда атиги 40 песо бор эди. У қўлёмаларнинг ярмини юбориб, уйга қайтиб келди. Электроиситгич, фен ва миксерни гаровга қўйиб, қўлёмаларнинг қолганини ҳам жўнатиб юборди.

Мерседес Габриэль билан ночорликда ҳам, азоб-уқубатда ҳам бирга бўлди. Гениал асар муваффақиятидан кейинги шон-шуҳратни ҳам у билан бирга муносиб қарши олди. 1967 йилда дунё юзини кўрган «Ёлғизликнинг юз йили» романи адабиётда «адабий тўнтариш»ни юзага келтирди ва Габриэль Гарсиа Маркесни тирик классика афсонасига айлантирди. Асар миллионлаб нусхада чоп этилар, дунёнинг 35 тилига таржима қилинганди. 1970 йилда романнинг рус тилидаги нашри чоп этилди. Ҳозирда «Ёлғизликнинг юз йили» жаҳон дурдона асарлари йигирматалигига киритилган.

Шундан кейин омад Маркес билан ёнма-ён юрди. Унинг ҳар бир романи, қиссаси, ҳикояси ва эсселари мухлислар ва танқидчилар томонидан катта хурсандчилик билан кутиб олинарди. Маркес зришган барча ютуқлари рафиқасига тегишли эканлигини тушунарди. «Ўлат пайтидаги севи» романини у «Албатта,

Мерседесга бағишланади. Бу жойлар ўзининг тождор қироличасини топди...» дегувчи сўз боши билан бошланади. Бу жойлар унинг тасаввури маҳсулидир. Макондо дунёси. Афсунгарлик ва реализм уйғунлашган мамлакат. Унинг қахрамонлари навниҳол қизларга ошиқ бўлишади. Улар ҳам тўй кунларини ўн йиллаб кутишади. Маркес ҳам гўёки айнан мана шу мамлакатдан ҳаётга келиб қолгандек эди. Мерседес ҳам доимо унинг ёнида. 1972 йилда Ромуло Гальегос номидаги халқаро мукофотни қўлга киритди. Ўн йилдан сўнг ёзувчи Нобель мукофотида сазовор бўлди.

КЎЧИРИБ ОЛИНГАН ФИНАЛ

1999 йилда шифокорлар Маркесга даҳшатли ташхис қўйишди: лимфатик тизим саратони. «Дунёвий ишлари»ни тугатиб олиши учун унга бир неча ой, эҳтимол, бир йил муҳлат беришди. Лекин Габриэль ва Мерседес таслим бўлишмади. Ёзувчининг омади бор экан. Ёши катта одамларда касаллик унчалик тез ривожланмас экан.

Маркес умуман ёзмасликка сўз берганди. Бироқ 2004 йилда «Мен билган ойимчаларнинг хотиралари» («Маъюс хонимчаларнинг хотиралари») романи чоп этилди. Асар бош қахрамони умрида бирор марта ҳам севмаган, фақатгина енгилтабиат аёллар «хизмати»дан фойдаланган кишидир. Лекин у тўқсон ёшида 14 яшар қизалоқни севиб қолади. Яна ўша севги қиссаси... У сўнгги деб ўйлаган китоб мисраларида буюк муҳаббатини яна бир бор тилга олади.

Роман чоп этилишига бир ой қолганида қўлёмзани нашриётдан ўғирлаб кетишади ва асар ақл бовар қилмайдиган нусхада чоп этилади. Маркес ҳеч ким кутмаган жавоб юришини қилди. У романнинг якуний қисмини кўчириб олиб, китоб қилиб чиқарди. Расмий сотувга чиққан роман буткул бошқача якунга эга эди. Бу асар ҳам тез фурсатда миллионлаб нусхада чоп этилди. «Хотиралар»дан сўнг Габриэль Маркес бошқа ёзмаслигини таъкидлади. Бу сафар у сўзида турди. 2006 йилда берган интервьюсида у шундай деганди: «Ўтган йили умримда биринчи марта бир мисра ҳам ёзмадим. Мендаги тажриба билан яна битта роман ёзишнинг ҳеч бир қийин жойи йўқ. Лекин мухлисларим унга юрагимни, қалбимни бахшида этмаганлигимни дарҳол пайқашарди...».

Бироқ Габриэль Маркес мухлислари ундан ҳамон ажойиб асарлар, ҳеч бўлмаганда ўша ваъда қилинган мемуарларни кутиб қолишади. Шундан сўнг ёзувчи «Ҳаётни сўйлаш учун яшаш» хотиралар китобини ёзиб тугатди.

СЎНГГИ МИСТИФИКАЦИЯ ЁХУД ЁЗУВЧИНИНГ СЎНГГИ МАКТУБИ

2000 йилда, касаллиги авж олган паллада Маркес инсониятга атаб ёзган сўнгги мактубини қоғозга туширди. Мактуб «Мен кетаяпман...» деб бошланарди.

«Агарда Тангри менга яна озроқ умр берганида эди, мен ҳаёлимга келган ҳар бир сўзни айтмаган бўлардим, эҳтимол, мен гапиришдан олдин кўпроқ ўйлаб кўрардим.

Мен ҳар бир нарсага унинг қийматига қараб эмас, балки аҳамиятига қараб баҳо берган бўлардим.

Кам ухлаб, кўпроқ орзу қилардим, юмук кўзларнинг ҳар бир дақиқаси олтимиш сонияли ёруғ дунёдан маҳрум бўлиш демақдир.

Бошқалар тик турганда, мен юрардим, бошқалар ухлаганда, мен уйғонардим, бошқалар гапираётганда мен тинглардим.

Шоколадли музқаймоқдан тўйиб-тўйиб еган бўлардим.

Тангри менга яна озгина умр берганида, мен оддийгина кийинардим, қуёшнинг илк нуридан уйғонардим, танамни, қалбимни офтобга берардим.

Ё, Танграм, қанийди яна озгина вақтим бўлганида эди, мен нафратимни музга айлантириб, қуёш чиқшини кутардим.

Мен Ван Гог каби юлдузлар шуъласида сурат чизардим, Бенедетти шеърларини ўқиб, орзу қилардим.

Мен атиргул тикани оғриғидан ғунчаларини кўз ёшларим билан ювардим, гул баргларида бўса олардим.

Ё, Танграм, менинг умримни озгина узайтирганингда, сеvimли кишиларимга уларни яхши кўришимни айтиш учун бирор кунни ҳам ўтказмаган бўлардим. Мен қариганда одамлар севишдан тўхтади, деган гапларнинг ёлғонлигини исботлаб берардим. Аксинча, одамлар севишдан тўхтаса, қарий бошлайди.

Болага қанот инъом этган бўлардим, ўзим унга парвоз қилишни ўргатардим.

Қарияларга ўлим қарилиқдан эмас, унутилиб юборилишдан келишини тушунтирардим.

Ахир, мен ҳам кўп нарсани сизлардан ўргандим.

Ҳар бир киши тоғ чўққисидан бўлишини, лекин ҳақиқий бахт уни қияликда кутиб туришини тушундим.

Янги туғилган чақалоқ жажжи қўлчалари билан ота бармоғини ушлаганида, уни бир умрга тутиб қолади.

Ҳар бир киши бошқага, тепадан пастга томон қарашга ҳақли, чунки оёққа туришида унинг ёрдами тегиши мумкин.

Мен сизлардан жуда кўп нарсани ўргандим. Тўғриси айтсам, бундан не наф, билимларим сандигини тўлдириб, ўзим кетаяпман...»

Лотин Америкаси даҳосининг сўнгги мактуби Колумбия, Аргентина, Перу нашриётларига тарқатилди. Бир зумда бутун дунё тилларига таржима қилинди. Унинг ижодига ошиқ мухлислар кўзига ёш қалқди. У кетаяпти, у биз билан хайрлашяпти! Бу орада Маркеснинг аҳволи яхшиланди. Шунда ўзининг ҳассослигидан уялиб, бу сўзлар муаллифлигидан бош тортди: «Мен уят ва аламда қолдим. Чунки мени сидқидилдан яхши кўриб, эъзозловчи мухлисларим бундай «бемаза иншо»ни менинг асарим деб ўйлашса-я! Айнан мана шу бемаза иншо депрессия ва тушкунлик ҳолатида бўлган кишиларни ҳаётга бошқача нигоҳ билан қарашга мажбур этган. Бундай хайрлашув мактубини Габриэль Маркес номли даҳодан бошқа ҳеч ким ёзолмас эди. Бироқ адабиёт аҳли ўртасида ҳануз баҳс, тортишувлар бўлади. Сўнгги мактубнинг ҳақиқий муаллифи ким экан аслида? Маркес ижоди билан шуғулланувчи мутахассислар, мактубни унинг ўзи ёзган, дейишади. Фақат Маркес буни тан олишни истамайди. Чунки мурожаат жуда содда, самимий, мулоим тилда ёзилганди. Ҳозирда Габриэль Маркес мактубни Аргентинанинг Перудаги элчиси ёзган деб таъкидламоқда. Элчи қўрқувдан титраб, у ёзувчи эмаслигини, бундай жумлалар тузолмаслигини қайта-қайта такрорларди. Шусиз ҳам ҳаммаси аён эди. Бу даҳонинг сўнгги афсонаси бўлса-чи? Эҳтимол, сўнггиси эмасдир. Ҳа, у кетаяпти. Лекин у ҳали тирик. Инсон тирик экан, у ҳали яратишга қодир бўлади. Ҳолбуки, бу инсоннинг номи Габриэль Гарсиа Маркес!

Муҳаббат ҲАМИДОВА

ҲИКОЯЛАР

БУВИНИНГ ИШ ҚУРОЛИ

Шерзод билан Шаҳзод бувижониси билан боғчага кетаётганди. Қаршиларидан оппоқ ятакли, қўлида қайчига ўхшаган нимадир ушлаган амаки чиқиб қолди.

Болалар бувиларига кўшилиб амакига салом беришди.

– Бувижон, амакининг қўлидаги нима? – сўради Шаҳзод, амаки узоқлашгач.

– Шуниям билмайсанми, тоққайчи-ку, – билағонлик қилди Шерзод.

– Вуй, тоғқайчи дейсанми? Нима, амаки унда тоғни қирқадими? – ҳайратланди Шаҳзод.

– Тоғқайчи эмас, тоққайчи. Тоққайчида токни хомток қилишади, дарахтлар, буталарнинг ортиқча шохларини кесишади. Амаки боғбон. Тоққайчи боғбонларнинг иш қуроли, – тушунтирди Мавжуда буви.

– Вой, боғча опамиз, милтиқ, танк, автомат, пулемётни қурол, деганлар-ку.

– Боғча опанг ҳарбий қуроллар ҳақида гапирган. Мен иш қуроли ҳақида гапиряпман. Ҳар бир касб эгасининг ишлатадиган махсус асбоблари бўлади. Ана шулар иш қуроли дейилади. Масалан, менинг иш қуролим – игна билан ип. Негаки, мен тикувчиман.

– Адамнинг иш қуроли-чи?

– Адагнинг иш қуроли – автобус. Чунки у ҳайдовчи, автобус ҳайдайди.

– Вой, бувижон, автобус жуда катта-ку, уям иш қуроли бўладими?

– Бўлади.

– Шунинг учун уни қўлларидида кўтариб юролмас эканлар-да, – қиқирлади Шаҳзод.

– Автобус иш қуроли бўлгани билан уни кўтариб юриб бўлмайди. Уни ҳайдаб бўлгач, машиналар турадиган уйга қўйиб келадилар, – тушунтирди Шерзод, – тўғрими, бувижон?

– Тўғри, ақллиганим!

– Ойимнинг иш қуроли-чи?

– Ойинг ўқитувчи, унинг иш қуроли дафтар, қалам, доска, бўр.

– Билмадиз, ойимни иш қуроли-чи, бувижон, қозон, чўмич. Қозон, чўмич бўлмаса, ойим бизга овқат пишириб беролмайдилар, – ўзининг гапини маъқуллади

Шаҳзод.

– Бу гапинг ҳам тўғри, ошхона бекасининг иш қуроли қозон, товоқ, чўмич, – кулди Мавжуда буви.

– Бувижонларнинг ҳам иш қуроли борми?

– Бувиларда иш қуроли йўқ, болам. Буви, бу – касб ёки ҳунар эмас-ку, – ўйланиб қолди Мавжуда буви.

– Йўқ, мен биламан: бувиларнинг иш қуроли бор, – Шерзод бувисини қучоқлади.

– Хўш, билағоним, қани айт-чи, бувиларнинг иш қуроли нима экан?

– Бувиларнинг иш қуроли, бу сиз айтиб берадиган қизиқ-қизиқ эртақлар, топишмоқлар.

– Буни қара, шуни ўйлаб кўрмаган эканман. Жуда тўғри топдинг. Бувиларнинг иш қуроли сизни ақлли, одобли бўлишга ундовчи ҳикматли сўзлар, топишмоқ ва эртақлар, – Мавжуда буви набираларини меҳр билан қучоқлади.

ТОПҚИРТОЙ

Иззат ҳақида сенга айтгандим-а? Ҳа, ўша қақажон болакай. Ҳозир у катта бўлиб қолди. Яқинда беш ёшга тўлади. Уйда ҳалиям ўзидан бошқа бола йўқ. Шундан жуда эркатой. Бобоси, бувиси, адасию ойиси уни еру кўкка ишонишмайди. Сал кўришмаса соғиниб қолишади. Буям етмагандек уни тез-тез “дом” бувиси (ойисининг ойиси) ҳам йўқлаб туради. Кутилмаганда тоғаси машинасида ғиз этиб келадию, “дом”га олиб кетади. Бу пайтда катта бувиси уйда бўлмагани учун ҳеч ким қаршилиқ қилолмайди. Тўғриси, “дом” Иззатга ёқмайди. Негаки бу ерда ёш бола йўқ. Тоғаси ҳали уйланмаган. Буваси телевизордан бўшамайди, бувиси билан ўйнашни эса ўзи хоҳламайди. Шунинг учун дарров уйга кетаман, деб хархашага тушади. Намунча, ўша қишлоғингни яхши кўрасан, кечгача кўчада юриб офтобда қорайиб кетганингни қара, – койийди “дом” бувиси. – Тоғанга айтаман, эртага “Ҳайвонот боғи”га олиб боради. Айиқполвонни кўрасан.

– Керакмас, айиқполвонни яқинда циркда кўрганман, велосипед миниб юрибди. Уйимизга кетаман. Беҳзодни мапедига минамиз, – бидирлади Иззат.

– Беҳзод ким бўлди? – кўзойнагини олиб неварасига жиддий қараб қолди буваси.

– Қўшниси Саломатнинг невараси, – жавоб берди бувиси. – Тенги-да, тил топишволган.

– Беҳзод биздан ҳам яхшими? – сўрайди буваси Иззатни тиззасига ўтқазволиб.

– Мана, мен ҳозир сенга эртак айтиб бераман. Беҳзод ҳам эртак айтадимми?

– Эртак айтишни билмайди. Уларнинг ҳовлисида-чи, буважон, ариқ оқиб ўтган. Ариқ бўйидаги отқулоқларда кўм-кўк, чиройли ниначилар учади. Биз уларни ушлаймиз. Бир марта Журъат ниначи тутаман, деганда у учиб кетган. Журъат бўлса сувга тушиб кетган.

– Вой шўрим, бувиси қаёққа қаради, тутволишди-ми ишқилиб? – Ҳовлиқиб қолди бувиси.

– Э, нега кўрқасиз, ариқча катта эмас, мени бу еримдан келади, – белини кўрсатди Иззат. – Бувиси катта бувим билан гаплашиб ўтирганди. Журъат кўрқанидан йиғлаворди. Мен билан Беҳзод кўлидан тортиб, сувдан чиқариб олдик. Тутган ниначимни унга бердим.

– Ҳо катта йигит-ей, сираям ариқни ёнига борма, Худо кўрсатмасин, оқиб-поқиб кетсанг... – уни бошини силади бувиси.

– Оқиб-поқиб кетсам ҳам кўрқманг, кўприкчаси бор, чиқволаман. Кўприкни тагида-чи бувижон, ғиж-ғиж балиқлар бор. Биз тутиб бутилкага солганмиз.

– Вой шўрим, кўлинг билан-а?

– Йўқ, Беҳзоднинг тўри бор, ўша тўрри иккаламиз аста судраб борганмиз-да, шаппа кўтарганмиз. Қарасак лиқ тўла балиқлар.

– Ўхў, шунча балиқни нима қилдинг?

– Беҳзодди товукларига бердик. Лиқ-лиқ қилиб, талашиб еб қўйишди, – қиқрлади Иззат.

– Ёқмай кетсин, ҳамма ёғинни сув қилиб балиқ тутасану, нега энди бировнинг товугига берасан?

– Биззи товугимиз йўқ-да. Биззи бузоғимизга-чи, бувижон, Журъатнинг ойиси челақ-челақ пўчоқ олиб чиқиб беради. Бувижон, тоғамга телефон қилиб чақиринг, тезроқ уйимизга обориб қўйсинлар.

– Дарров-а, шошма, овқатим пишсин, кейин кетарсан.

– Катта бувим соғиниб қоладилар-да.

– Катта бувинг ҳали ишда, соғинишга вақти ҳам йўқ. Бир мактаб бола билан овора, – энсаси қотди “дом” бувининг.

Иззат ҳушёр бола, бувисининг жаҳли чиққанини сезиб гапни бурди.

– Буви, тоғамнинг балиқларига дон берайми?

– Қўй тегма, қайси донни беришни билмайсан, тагин тоғангдан балога қолмайлик.

– Шунақасан-да, кампир, болани ўз ҳолига қўймайсан. Кейин кетаман, дейди-да. Юр, тойчоғим, иккаламиз балиқларга қараймиз, – неварасини балконга бошлади буваси.

Иззат чопқиллаб бориб балкондаги тахта каравотга чиқди-да, деразадан кўчага қаради.

– Бува, қаранг, анави бола Беҳзодга ўшаркан. Беҳзод келган бўлса-я, чақирайми? – суюниб кетди у.

– Беҳзод бу ерга келмайди, бузоғига қарайди, – гапга қўшилди орқаларидан кириб келган бувиси.

– Алдаманг, бузоққа акаси қарайди, – ишонмади Иззат, – акасини дала бувиси, зерикиб кетдик, деб уйи-

га олиб кетган. Биз ҳам зериканимиздан сени олиб келдик-да, болам. Тоғанг ҳам уйлана қолмади, беминнатгина неварамиз бўларди.

Иззат бирдан жимиб қолди, кейин мунчоқ кўзлари чақнаб “дом” бувисига тикилди.

– Бувижон, оймга айтинг, менга ҳам ука олиб келсин. Ана шунда укам сизлар билан ўйнардик, зерикмасдинглар.

Бувиси Иззатнинг топқирлигидан кулиб юборди.

АДАШГАН ҚҲНҒИЗЧА

Рустамжон чиройли ниначи ва капалакларни жуда-жуда яхши кўради. Уларнинг гулзорда гуллар билан ўйнаб, бир-бирлари билан қувалашиб юганини кўрса, ўзида йўқ қувониб кетади.

Гулзордаги гулхайри ҳамма гуллардан эрта очилди. Унинг қип-қизил гулкосачалари атрофида хол-хол кўйлакли капалакчалар ҳам, шоша-пиша бол тўплаган хипчабел асалари ҳам, кончиларга ўхшаб пешонасига чироқ ўрнатиб олган ниначилар ҳам парвона бўлишарди. Рустамжон ҳар кеч пақирчасида гулхайрининг тагига сув қуйиб турарди. Ўша дамларда гулхайри япроқларини силкитиб, Рустамжоннинг юзларини силаб, гўё раҳмат болакай, деб қўярди.

Рустамжон одатдагидай кечки пайт гулхайрини суғораётганди, гулкосачада бепарвогина шарбат эмаётган тиллақўнғизчани кўриб қолди. Атрофга эса қоронғулик чўкаётганди.

– Вой бечора, кечикиб қолибсан-ку. Энди уйингга қандай кетасан? Овоздан чўчиган қўнғизча безовталанди.

– Кетмоқчи бўлаяпсанми? Бугун бизникида қолақол. Тагин йўлда очофат чумчуқ тутиб олмасин. Бир пас кутиб тур. Мен ҳозир келаман. – Рустамжон чопқиллаганча уйга кириб кетди. Зум ўтмай ойисининг тилла узуги турадиган қутичани кўтариб чиқди. – Мана, тилла қўнғизчага тилла уйча, – у шундай деб қўнғизчани гулдан олиб қутичага солди, кейин қўшиб қўйди, – кўрқма, бу ер тинч, иссиқ. Эрталаб офтоб чиқиши биланоқ учириб юбораман. Хўпми, қўнғизвой...

Рустам одатдагидай эрта уйғонди. Қўнғизчадан хабар олғач, ташқарига чиқди. Қуёш эндигина тоғ пасидан кўтарилаётган экан. Ойиси ҳовлига сув сепаётган, енгилгина эсаётган шабадада гулхайри чиройли тебраниб ашула айтаётган экан. Рустамжон оёғига шиппакчасини илди-ю гулга яқинлашди. Қараса, гулкоса атрофида каттакон тиллақўнғиз учиб юрибди.

– Ойи, қўнғизчамнинг ойиси ўғлини қидириб келибди, – севиниб кетди Рустам. Қўнғиз хола, ўғлингизни қидиряпсизми, ҳозир олиб чиқаман. Фақат илтимос, уни уришманг, қоронғига қолиб кетгани учун мен меҳмон қилиб олиб қолдим. – Рустам ичкаридан қутичани олиб чиқиб, аста қопқоғини кўтарди. Қуёш нуруни сезган қўнғизча ғимирлаб қолди. Сўнг қанотларини пирпиратганча “виз” этиб гулга кўнди. Унинг кетидан ўша гулга катта тиллақўнғиз яқинлашди-да, узун оёқлари билан ўғилчасини бир-икки туртиб қўйди. Қўнғизча хурсандлигидан қанотларини кенг ёзди-ю, ойисидан ҳам баландга парвоз қилди. Қутилмаганда она-бола тиллақўнғизлар ортларига қайтишиб, Рустамжоннинг боши устида айланиб хайрлашгач бежирим қанотларини қуёшда товлантириб учиб кетишди.

Мунаввара ҚУРБОНБОЕВА

Соғинч - поёни йўқ, долғали уммон

СОҒИНЧ

Соғинч узун йўлдир, ниҳояси йўқ,
Йўловчиси – шошган, куйган юрагим.
Фурсат учиб борар, у отилган ўқ,
Соғинганман, йўқми сенга керагим?

Соғинч – тубсиз жарлик, кўнглим – парлари
Тўзгиган, кўйингда афтода, беҳуш,
Патларим қоплайди соғинч жарларин,
Соғиндим, керакми қаноти йўқ қуш?

Соғинч – поёни йўқ, долғали уммон,
Қумуш елканларим кетар ярақлаб.
Мен сени излайман, излайман ҳамон,
Елканимни бир бор ўпгин чарақлаб.

Соғиниб кетаман, юрак учади
Бепоён йўлларда, денгиз, жарларда.
Хаёлим дунёни зумда қучади,
Югурар ёзларда, кузда, қорларда.

Сен-чи, қаердасан, баҳордамисан,
Бошқа ҳамма жойни чиққанман кезиб.
Ўша ерда кутгин, етиб бораман,
Совуқлардан мен ҳам кетдим-ку безиб...

* * *

Хаёлимнинг маҳзун титроқларида,
Киприкларим васл, фироқларида,
Орзуимнинг зойиб нигоҳларида

Фақат ўзинг борсан, ўзинг, азизим,
Умиднинг ноумид сўроқларида...

Чил-чил синди ақлу-хушим кўзгуси,
Кўзим қамаштириб гаминг ёғдуси,
Куй чалиб юборди қалбим чолгуси.
Юрган эканман-да дард чекдим дея,
Эндиги дард менинг жоним олгуси...

Кўнглим ярасига лабинг босдинг – чўғ,
Бу азоб, бу роҳат бу дунёда йўқ.
Рухим боғларига нурларингни тўк!
Кўёшим ҳам ўзинг, осмоним ўзинг,
Қалбим камалакдек юксалтирган кўк.

Вақт бедов, азизим, учиб борамиз,
Ёлғизликни маҳкам қучиб борамиз –
Наҳот бахтимиздан чўчиб борамиз?
Мен кўнглингдадурман, сен кўнглимдасан,
Кўнглидан ҳам яқин қолди орамиз!...

БИР КУН

Кун бўйи хаёлинг билан юриб мен,
Ўзга оламларда яшаб келаман.
У гаройиб юртнинг подиосисан сен,
Шамол бўлиб унда хушбўй еламан.
Сен мени излатиб тўртта томонга,
Чопарлар жўнатиб довул қоқасан.
“Мўъжиза келтиринг!”, – деб оломонга
Ҳадялар улашиб, тилло тақасан.

*Мўъжизалар оқар юртингга шунда:
Патлари ёқут, дур, лаъл анқо қуши,
Олтин балиқ, сеҳрли чироқ ҳам бунда,
Сим-сим хазинаси, парилар туши.*

*Учар гилам билан қанотли тулпор,
Ойнаижаҳону, қайнар хумча ҳам.
Сен учун қилинар тилсимлар бисёр,
Сеҳрлар тўхтамас юртингда бир дам.*

*Барчасин кўрасан, ҳаловатингдан
Ажраб тилсимларга тугал етасан.
Мени излаб олтин, олмос юртингдан,
Бир кун дарвеш бўлиб чиқиб кетасан!*

*Вақтнинг тезкорлиги сизмагай онга,
Айланар теграмда йиллар сурони.
Қунларимни тунга, тунимни тонга
Уламоқ – зарраси каби бир оннинг.*

*Соат юриб кетди, тўхтади юрак,
Сени кутмай қўйган дақиқамданоқ.
Атрофимда гувлаб чарх урар фалак,
Умрим мазмунига етолмас бироқ...*

*Муҳаббатим менинг, бахтимдан дарак,
Сени яна кутгум, ўзинг бер нажот!
Соат тўхтаб, ура бошлади юрак,
Сени кутиши – ёниши, яшаш ва ҳаёт!*

СЕНИ КУТГАНИМДА

*Сени кутиши – кўниши, яшамай туриши –
Дақиқалар чексиз коинот қадар.
Нафас олмай турар теграмда турмуш,
Вақтнинг оёғи шол, қулоқлари кар.*

*Соатга айланиб қолар юрагим,
Жим-жит, гўё жонсиз тўхтаб қолади.
Наҳот бу бозорда йўқдир керагим,
Бемор юрагимни ким ҳам олади?*

*Бу ҳолатда қолмоқ – ўлим, ҳалокат,
Сени кутмасликка аҳд қилдим буткул.
Ўчим сенга айтмоқ қанчалик роҳат,
Ўйласам юрагим ҳапқирар нуқул!*

*Ҳа, тамом, кутмайман, ўйламайман ҳам,
Хаёлим фазодан йиғиб оламан.
Шўхчан қўшиқларим куйламайман ҳам,
Маҳзун куйлардан ҳам бешиб толаман.*

*Гулларнинг жилоси, ифориға ҳам
Совуқман, бефарқман, гўёки карахт.
Булбулнинг навоси бемазмун, бешаън,
Кутганимдек қалбим тўлдирмади бахт.*

* * *

*Тобора чуқурроқ юрак яраси,
Тобора теранроқ соғинч ва алам.
Муҳаббат, нафратнинг қанча ораси,
Уларга бормикан бир одил ҳакам?*

*Гоҳида учаман ўз-ўзимдан шод,
Аздарилар гоҳи ичимда недир.
Кўз ўнгимда дунё бўлади барбод,
Кўз ўнгимда дунё қуёшга тенгдир.*

*Умримдан бир мазмун излайман ёниб,
Қунлардан ҳаётим қуриб оламан.
Тақдирдан қочиб ё бўлгайми тониб –
Тонгларда аксингни кўриб қоламан.*

*Хаёлинг дунёмни олади босиб,
Жанг-жадал, қиргинсиз, шовқин-суронсиз.
Шууримни дорға қўясан осиб,
Соғинч лашкарларинг дилсиз, омонсиз.*

*Соғинчинг тобора айлади маҳкум,
Соғинчинг тобора айлади адо.
Наҳот ёлғизликка қиласан ҳукм,
Билгинки, ёлғизнинг ёридир Худо!...*

*Муборак РУСТАМОВА,
ЖИДУ қошидаги академик
лицей ўқувчиси*

ЭҲ... БОЛАЛИК

Ҳикоялар

Бугун адабиётимиз бўсағасидан бўйлаётган жажжи ижодкорларимизнинг саъй-ҳаракатларини кўриб завқланамиз. Улардаги дадиллик, адабиётга ошуфталик ўзига хос тарзда намоён бўлаяпти. Муборак Рустомова ана шундай умидли қаламкашлардан биридир. Биз унинг туркум ҳикоялари билан табишар эканмиз, кўнглимизда хайрихоҳ туйғулар кечди. Муборак Рустомова сунъийликдан қочади. Унинг битиклари табиий. Кўрган-кечирганлари ҳақида, тенг-тўшлари ҳақида самимий, содда ҳикоя қилади. Муборак Рустомованинг ижодида ҳарорат бор, тафт бор. Бу илиқлиқ юракларни иситади. Муборак янги шаклий, услубий йўллар топиш йўлида жиддий изланишлар олиб бораёпти. Зеро, бу устозлар назарида энг эътиборга, таҳсинга лойиқ жиҳатидир. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки ўз устида ишлаётган, ижодий янгиликлар ахтараётган навқирон қалам соҳибидан келажакда умидли ижодкор чиқиши ҳақиқатга яқиндир.

Таҳририят

БИРОВНИНГ ЮКИ

Автобусда одам сийрак эди. Фақат ўриндиқларгина банд. Унда-мунда тик турган йўловчилар ўз хаёллари оғушида паришон кетишарди. Лекин Олмоснинг жағи-жағига тегмайди: ўтган кунги мусобақа ҳақида дўсти Азизбекка тўлиб-тошиб гапириб берарди.

Ҳа, рост. Олмоснинг омади чопди. Кураш бўйича туманда ғолибликни қўлга киритиб, шаҳар босқичида куч синашадиган бўлди. Унинг бу ютуғидан мактабдаги устозлари, синфдошлари хурсанд. Бири қўйиб, бири олиб Олмос Қодировни қутлашади. Оғизларидан бол томиб уни мақташади. Айниқса, Азизбек дўстининг ғалабасидан беҳад севинди. Чунки иккови уч йилдан бери кураш билан шуғулланишади. Арзимас бир сабабга кўра тиззаси лат еганлиги учун Азизбек тумандаги мусобақага қатнаша олмай қолди. Лекин Олмоснинг ютуғини ўз ютуғидай билди.

Мана, бугун улар дарсдан сўнг галдаги машғулотга отланишди.

Автобус бир маромда имиллаб борарди. Баланд-паст иморатлар, гавжум кўчалар, автолар, одамлар оқими дераза ортидан лип-лип ўтиб турарди. Қай куни кузнинг илк ёмғири ёғиб ўтгани учунми, ҳарнечук, ҳаво анча салқин.

– Рақибимнинг қўли жуда қаттиқ экан, – дея ҳануз жўшиб ҳикоя қиларди Олмос, – билагимни омбурдай

қисди. Лекин жуда эҳтиётсиз ҳаракат қиларкан. Анча пайт пойлаб турдим.

Дўстининг ҳаяжони Азизбекка ҳам юққанди. Олмоснинг ҳар бир сўзини диққат билан тинглаб, кураш манзараларини кўз олдида жонлантириб борарди. Баъзан беихтиёр беллашувга монанд ҳаракатлар қилиб кўярди.

– Энди шаҳар босқичига яхши тайёрланишинг керак, – деди у қўлларини маҳкам мушт қилиб.

– Тўғри, қаттиқ шуғулланишим шарт, – деди Олмос кўзлари чақнаб, сўнг афсусланганнамо бош чайқади, – сенинг қатнаша олмаганинг чакки бўлди-да.

Азизбек хомуш бош эгди.

– Биласан-ку, тиззам панд берди.

– Айб ўзингда. Доим бирор ишқалга аралашиб юрасан.

– Тўғри...

Рост, Азизбек доим ўзини ўтга-чўққа уриб юради.

Бир куни бозорда кичкина болани калтаклаётган уч-тўрт безори билан олишиб кетди. Уларни қочиб қолишга мажбур қилди, лекин ўзи ҳам бир-икки мушт еди. Бурни қонади, қовоғи кўкарди. Энг ёмони, ўша ерда юрган участка нозири уни тутиб кетди. Безориликда айблади. Дадасини чақиртирди. Азизбек тавба-тазарру қилиб зўрға қутулди.

Тагин бир куни ғалати воқеа бўлган. Ўшанда галдаги машғулотдан қайтишаётган эди. Кўчада бир одам йиқилиб ётган экан. Одамлар бепарво ўтишарди. Лекин Азизбек чўзилиб ётган кишининг бошига энгашди.

“Кўйсанг-чи, ғирт маст бу”, – деб кўлидан тортқилади Олмос.

“Мастмасман”, – деб жавоб берди шу пайт ўша киши, – юрагим санчиб қолди. Илтимос, ёрдам беринглар...”

Азизбек шоша-пиша бир йўловчи машинани тўхтатди. Сўнг дўстлар биргаллашиб ҳалиги беморни касалхонага етказишди. Жуда кечга қолиб кетишди. Уйдагилар роса хавотирланиб туришган экан. Бўлган воқеани эшитди-ю, Олмоснинг дадаси баттар тутоқди.

“Сен тирранчага ким кўйибди бировнинг ғамини ейишни, – деди у ўғлининг қулоғидан чўзиб, – ўзингни ўйласанг-чи...”

Ўша кеч дадаси Олмосга яна одатдагидек узундан-узоқ насиҳат қилди. Бўлажак чемпион ҳар нарсага чалғимай, фақат ўзини ўйлаб мақсад сари интилиши кераклигини бот-бот такрорлади.

“Ҳали зўр бўлиб кетганингдан сўнг бировларга яхшилиқ қиласан”, – деб кўшиб кўйди гап охирида.

Олмосга насиҳатлар бемаъни туюлди. Негадир Азизбекни ёмон кўриб кетди.

“Шуни деб роса таъзимимни едим”, – хаёлидан ўтди унинг.

Азизбек эса ҳануз ўша-ўша. Бировларга ёрдам бераман деб ҳамиша ўз бошига ташвиш орттириб юради. Ана, қайси кун мактабга анча эрта келиб фаррошга сув ташиб кўмаклашибди. Тўсатдан сирпанчиқ ерда сирғалиб кетиб, тиззаси лат еган. Шунинг оқибатида мусобақага боролмади.

– Кейинги мусобақада албатта қатнашаман, – деб кўйди Азизбек лабларини қимтиб.

Олмос ҳам бош ирғаб уни маъқуллади.

Шу орада улар манзилга етиб келишди. Автобус гавжум бекатда тўхтади.

– Илтимос, болаларим, бироз ёрдам берворинглар!

Ҳар иккиси овоз келган тарафга ялт этиб қарашди.

Ўриндиқдан аранг кўзгалаётган соч-соқоллари оппоқ, озғин бир кекса киши уларга жавдираб қараб турарди. Оёқлари остида алланималар солинган икки кути кўринарди.

– Нарсаларимни автобусдан тушириб беринглар, – деди қария ҳансираб.

Азизбек дарров ёрдамга шошилди. Олмос эса иккиланиб қолди. Сўнг ноилоҳ дўстига эргашиб, истар-истамас қутилардан бирига кўл чўзди.

Бекатда одам гавжум эди. Кимлардир туртиниб-суртиниб автобусдан тушар, кимлардир чиқишга уринарди.

– Баракалла, азаматлар, – дея алқади қария болаларни, улар қутиларни олиб тушиб бир чеккага кўйгач, – кўп яшанглар!

Азизбек бир чолга, бир атрофга кўз югуртди.

– Бу ёғига қандай олиб кетасиз, ота. Уйингиз қарда?

– Ҳув муюлишдаги кўчада, – деб ишора қилди қария, – қани... ўзим бир амаллаб олиб кетарман.

– Қўяверинг, биз ёрдам берамиз, – деди Азизбек яна кути томон интилиб.

Олмос унинг биқинига туртиб ўқрайди, сўнг қарияга юзланди.

– Ёрдам берардик-а, лекин машғулотга шошиляп-миз.

– Хўп, болам, хўп... Раҳмат сизларга, бораверинглар.

Аммо Азизбек аллақачон қутилардан бирини кўлтиқлаб олган эди. Олмос ҳам димоғида пўнғиллаганича иккинчи қутига кўл узатди.

Қария йўл бошлади.

Шаҳарга аста-секин кеч кириб келарди. Теваракка қандайдир кулранг бўёқ тўкилиб кетганга ўхшарди. Катта йўл бўйлаб автолар чинқириб чопишади. Ҳаммаёқ шошқин-тошқин.

Олмос умрида бундай оғир юк кўтармаган эди. Ҳаш-паш дегунча жиққа терга тушди. Кўлидаги кутини гоҳ у, гоҳ бу биқинига олади. Зимдан дўстига кўз ташлади. Азизбек эса мамнун бир қиёфада илдамгина борарди.

– Қанақа машғулотга боряпсизлар? – деб сўради қария тез-тез юрганидан ҳансираб.

– Кураш клубига қатнашамиз, – деб жавоб берди Азизбек.

– А-ҳа-а, полвонмисизлар?! Баракалла...

– Дўстим, – деб Олмосга ишора қилди Азизбек, – туманда қолиб бўлди. Зўр курашчи.

– Баракалла.

Улар қария кўрсатган кўча бўйлаб юриб, пастакки-на дарвоза ёнида тўхташди

– Шу ерга кўя қолинглар, – деди қария, сўнг Олмосга кулимсираб кўз ташлади, – ия, полвон болам роса терлаб кетибди-ку?

– Нарсангиз жуда оғир экан, – деб ғудранди Олмос, кутини дарвоза ёнига кўйиб.

– Тўғри, – деб бош чайқади қария, – бировнинг юкини елкангда кўтариш ҳамиша ҳам оғир. Бировнинг юкини қийналмай елкасига олган одамгина ҳақиқий полвон, болам.

Олмос хижолатланиб юзидаги терларини артди.

Қария табассум билан унинг елкасига қоқиб кўйди.

Шу пайт дарвоза очилиб кимнингдир қораси кўринди.

– Ия, отажон? – деди ажабланиб, қарияга ногоҳ кўзи тушиб. – Ассалому алайкум! Сиз қачон келдингиз? Нега бизга хабар қилмадингиз?

– Сизларни безовта қилмай дедим-да, болам.

Бу орада болалар ҳам хангу манг қотиб қолишган эди. Чунки қаршиларида туйқус пайдо бўлган одам уларнинг мураббийси эди.

– Ассалом, устоз! – дейишди болалар бараварига.

– Салом. Сизлар бу ерда нима қилиб турибсизлар?

– Улар нарсаларимни опкелишди, – дея гапга аралашди қария. – Жуда тарбияли болалар экан.

Мураббий виқор билан томоқ қириб кўйди.

– Булар менинг шогирдларим, ота. Жуда ақлли, мард болалар.

– Умрлари зиёда бўлсин.

Олмос худди елкасига оғир юк ортилгандай хижолатдан эгилиб-букилиб турарди.

Ота дуога кўл очди.

ЎҒРИЛИК

Бизнинг гуруҳда ўқийдиган Танзиланинг мобил телефони йўқолиб қолди. Сўнги русумдаги қимматбаҳо телефон. Бу воқеа бутун коллежимизда шов-шув бўлиб кетди.

– Кодини мелисага берсанг, дарров топиб беришади, – дея билағонлик қилди кимдир.

Тагин биров норизо пўнғиллади:

– Эҳтиёт қилолмасанг, нега кўтариб юрибсан унақа нарсани?

Хуллас, маслаҳат берувчилар, панд-насиҳат қилувчилар саноксиз эди. Аммо Танзила ўзини алланечук бепарво тутарди.

– Ман мелиса-пелисага айтиб юрмайман, – дерди у баҳузур сақич чайнаган кўйи, – уч кун муҳлат бераман, шу пайт ичида олган одам телефонимни қайтиб берсин, йўқса, бошқача гаплашаман.

Танзиланинг мардона гап-сўзлари кўпчиликни қойил қолдирди.

Ўғрилик ҳақида шивир-шивир бўларкан, ҳамма гуруҳимиздаги Неъмат исмли болага зимдан кўз ташларди. Чунки у безорилиги, такасалтанглиги билан анча машхур эди. Айтишларича, шаҳардаги аллақандай киссаурлар тўдасининг аъзоси эмиш.

Шубҳали қарашларни пайқаган, шекилли, Неъмат танаффус пайти ҳаммага эшиттириб қичқирди.

– Мендан кўряпсанларми?! Мен аллақандай телефон учун номусимни булғамайман. Керак бўлса, бошқа ерда, бошқа ишларга қўл ураман. Бошқа менга ўқрайганларингни кўрмайин.

Гуруҳдаги деярли барча болалар унга ишонишгандай бўлди. Аммо гуруҳимиз раҳбари – Гулюз Шаймановна яна оловга ёғ куйди.

– Телефон эгасига қайтсин, – деб ғазабини сочди у, – шов-шув директоргача бориб етди, мени ўқитувчилар олдида роса қизартирди. Мен... бундай шармандаликка чидай олмайман, телефонни тезроқ топинглар! Эрматов! Бу гап энг аввало сенга тегишли.

Неъмат ўз фамилиясини эшитиб аввалига ҳангу манг қотди. Атрофга, болаларга худди нажот сўрагандек жавдираб қаради. Лекин ҳеч ким уни оқламади, тарафини олмади. Неъмат аччиқ илжайган кўйи қарскурс қадам ташлаб, синфхонадан чиқиб кетди.

– Жаҳл қилганига ўлайми бунинг, – деди ижирғаниб Гулюз Шаймановна.

Болалар индамай ерга қарашди.

Телефон йўқолиб қолган, Неъмат алам билан чиқиб кетган куннинг эртаси эди. Мен иккинчи дарсга улгурмадим. Кўчанинг нариги бетидаги дўкондан дафтар сотиб олиш учун бордим у анча кечикиб қолдим. Машғулотга кирган устоз жуда қаттиққўл, талабчан эди. Дарсда қатнашмаган ўқувчиларни аяб ўтирмасди. Шунинг учун ҳам, кечикиб бўлса-да, синфхонага киришга қарор қилдим. Аммо... шоша-пиша коллеж дарвозасидан кирган пайтим қулоғимга жуда ғалати, жуда таниш мусиқа саси эшитилди! Танзиланинг йўқолган телефони жиринглаган пайт худди шундай антиқа мусиқа чалинарди!

Шоша-пиша атрофимга алангладим. Шунда... дарвозадан анча наридаги, қуюқ дарахтлар танасидаги ёғоч ўриндиқда ўтирган қиз ғира-шира кўринди. Бе-

ихтиёр унга яқинроқ бордим. Не кўз билан кўрайки, у ерда орқа ўгирган кўйи Танзила ўтирарди! Қўлида ўша маълуму машхур телефон! У аллақим билан шўхшаън гаплашарди.

– Ҳаммаси зўр бўлди... телефонимни излашяпти. Айтганинг тўғри экан, бир кунда ҳаммининг эътиборига тушдим. Устоз уйингдагиларга айтмай тур деб ялинди...

Мен беихтиёр орқага чекиндим. Юрагим қинидан чиққудек гурс-гурс урарди. Ҳовлиққанча ўқув биноси томон югурдим.

“Айтаман! Кўрган-билганларимни болаларга айтиб бераман! Ярамас қиз ҳаммамизни лақиллатди...”

Шундай хаёллар билан синфхонага қандай кириб борганимни, қачон ўз жойимга бориб ўтирганимни ҳам билмайман. Ранг-рўйим ўзгариб кетган бўлса керак, болалар менга ажабланиб кўз ташлашарди.

Мен дарсга ҳам тузукроқ қулоқ солмадим. Фикру зикрим Танзилани фош қилиш билан банд эди. Танаффус пайти айтар сўзларимни хаёлимда пишитардим. Негадир кўз олдим тиниб, бироз бошим айланарди. Ҳойнаҳой, ҳаяжондан бўлса керак.

Ниҳоят, танаффусга кўнғироқ чалинди. Ўқитувчимиз шоша-пиша чиқиб кетди. Синфхонада ғала-ғовур кўтарилди.

– Болалар! Зарур гап бор! – дедим мен доска ёнига ҳаяжон билан бориб.

Ҳеч ким менга деярли эътибор бермади. Шу пайт узун йўлақда аёл кишининг шанғиллагани, хўнграб йиғлагани эшитилди. Болалар жим бўлиб қолишди. Мен ҳам айтар сўзимни унутиб эшик томон қарадим. Бир пайт синфхонамизга ранг-рўйи бўздай оқарган Гулюз Шаймановна кириб келди.

– Болалар, – деди у ғамгин, бўғиқ бир товушда, – Неъмат ўз жонига қасд қилиб, сирка ичиб кўйибди. Ҳозир касалхонада экан. Ана, онаси тўполон кўтариб директорнинг олдига кириб кетди.

Биз лол қотиб қолган эдик. Шу орада Танзила ҳам сирғалиб кириб келди. Ҳамма унга ўқрайиб қаради. Сирни фош қилишнинг айни пайти эканини пайқаб, гапга оғиз жуфтладим. Бироқ туйқус миямга бир фикр урилди:

“Танзила маккор қиз. Телефон ҳозир унинг ёнида йўқ. Қаергадир яшириб келяпти. Агар кўрган-билганимни айтсам, гапимни исботлай олмай ўзим шарманда бўлиб қоламан. Яхшиси, кейинроқ...”

Ўша куни барчамиз Гулюз Шаймановна бошчилигида касалхонага, Неъматни кўргани бордик. Гуруҳдошимиз биз билан гаплашишни истамади. Гулюз Шаймановна ҳам хижолат бўлди. Сўнг барчамиз кечирим сўраб, узундан-узоқ хат ёзиб, келтирган озуқаларимиз билан палатага ҳамшира қиз орқали киргизиб юбордик...

Эртаси куни, ҳали биринчи дарс бошланмай туриб Танзила тилга кирди.

– Болалар, телефоним топилди! – деди у хотиржам, ғолибона бир товушда, – огоҳлантирганим учун ўғри ўзидан билиб, тагин сумкамга солиб кетибди. Мана, у!

Танзила қўлидаги ўша қимматбаҳо телефонни ба-

ланд кўтарди. Болалар таажжубланиб бир-бирига кўз ташлашди. Уларнинг нигоҳида “Ўғри ким экан?” деган савол кезиниб юрарди. Танзила гуруҳдошларининг саросимага тушиб қолганидан қувонгандай илжайиб жойига бориб ўтирди. Кўп ўтмай синфхонага ўқитувчи кириб келди.

Шу билан шов-шув, миш-мишга хотима ясалгандай бўлди. Аммо энг муҳим воқеа ҳали олдинда эди. Орадан бир кун ўтиб Танзиланинг ўша тантиқ телефони чинакамга йўқолиб қолди! Бироқ буни ҳеч ким билмади. Танзила тўрға тушган қуёндек типирчилар, гоҳ сумка-

сини, гоҳ синфхонани, танаффус пайтлари коллеж те-варагини жонсарақ кўздан кечирарди. Ранг-рўйи учиб, муштдеккина бўлиб қолди. Лекин дами ичида, телефони йўқолиб қолгани ҳақида ҳеч кимга ботиниб айта олмади. Айтган тақдирда ҳам ҳеч ким унга ишонмаслиги ойдаи равшан эди. Танзила ичкииб, ўз-ўзича телефони изларди. Лекин у ҳеч қачон топилмайди. Болаларга шунча ташвиш келтирган, бир бегуноҳни ўлим тўшагига ётқизган бу ярамас матоҳ аллақачон чил-чил синган, коллеж яқинидаги ахлат ўрага улоқтириб юборилган эди. Мен буни жуда яхши билардим.

БАХТ ҚУШИ

Нихоят, шаҳар ортда қолди. “Нексия” эгри-бугри, паст-баланд тоғ йўлига чиқиб олди. Машинанинг ярим очиқ олд ойнасида муздек шабада ёпирилиб кира бошлади. Йўлда қатнов сийрак. Яккам-дуккам автолар аҳён-аҳён физ-физ ўтиб қолади.

Сожида орқа ўриндикда хаёл суриб келарди. Гоҳо чапдастлик билан машина бошқариб бораётган дадасига юзланиб, мамнун жилмаяди. Дадаси ҳам пешойнадан тез-тез қизига қараб кўз қисиб қўяди.

– Қалай, қушчанг безовта бўлмайтими? – деб сўради олд ўриндикда ўтирган ойиси орқага ўгирилиб.

Сожида бош чайқади. Бежирим, ихчам тўр қафасдаги миттигина, қанотлари чип-чиройли қушчасига меҳр билан қаради.

Бу қушчани ўтган ҳафта, Сожиданинг ўн ёшга тўлиши муносабати билан дадаси совға қилди.

“Қара, қизим, сенга бахт қуши опкелдим!” – деди ўшанда у тантанавор.

Дадаси – Шавкат ака жуда яхши одам. Ёлғиз фарзанд бўлгани учунми, Сожидани еру кўкка ишонмайди. Ҳатто ойиси – Нодира опадан ҳам ортиқ эркалатади. Ҳар куни ишдан қайтар пайти қизига атаб нимадир олиб келади. Туғилган кунлари-ку, асти қўяверасиз, совға-саломга кўмиб ташлайди. Ҳар бир ҳадяси ғаройиб, ҳеч қутилмаган бўлади. Мана, бу гал ҳам...

Сожида миттигина, оёқлари нозиккина қушчани кўрдию, жуда-жуда севиниб кетди. Ахир кўпдан бери шунақасини орзу қилиб юрарди-да! Аммо ота-онасига айтишга ийманарди. Қаранг-а, дадаси қизининг кўнглидагини сезибди!

Нодир ака қафасдаги ҳадясини топширган пайт меҳмонхонада Сожиданинг синфдош дўст-дугоналари ўтиришарди. Улар қафасдаги қушча устига баб-баравар ёпирилишди.

“Ву-уй, чиройлилигини! Худди эртақдан чиқиб келганга ўхшайди!” – деб чинқириб юборди синф фаоли Ҳилола.

Азиза ҳам уни қўллаб-қувватлади.

“Ростдан ҳам бу бахт қуши!”

“Бунақаси фақат тропик мамлакатларда бўлади,” – дея ўз билимини намойиш этган бўлди Хайрулла. У яқинда жуғрофия фани бўйича шаҳарда ўтказилган мусобақада ғолиб бўлиб келган эди.

Мактабдан кўра бозорда ўтиришни афзал биладиган Даврон ҳам ўз ҳис-ҳаяжонини яшириб туролмади.

“Улай агар, бу камида беш юз доллар туради! Жуда ноёб парранда!”

Сожида дўстларининг ҳайратидан, таърифларидан ял-ял яшнади. Шундай антиқа совға келтирган дадасига ич-ичида миннатдорчилик билдирди.

У синфдошлари тарқалишгач, қафасни ўз ётоғига киргизиб олди. Чип-чиройли, кўзлари қаҳрабодай қушчанинг олдига дон-дун, сув қўйди. Аммо қушча жуда безовта эди. Гоҳ нолакор чирқиллар, гоҳ бир чеккада худди совуқда қолгандай қунишибгина турар эди. Сожиданинг эркалашларига парво ҳам қилмасди.

“Қўявер, ҳали янги жойга кўниккани йўқ”, – дея қизини овуларди ойиси.

Сожида қушчага боғланди-қолди. Эртаю кеч атрофида гирдикапалак. Ҳатто ҳар хил тақинчоқлар тақиб қафасни беади. Лекин қушча ҳануз ётсирар, алланечук маънос мўлтирар эди. Унинг аҳволини кўриб Сожида ҳам хафа бўлиб кетарди. Ҳатто бир-икки кўз ёши ҳам қилиб олди. Бир куни у ҳануз чиройи очилмаётган қушчасига термулиб ўтираркан, тўсатдан ўтган йили Фарангистонга боришгани хаёлидан ўтди.

Париж деганлари бир мўъжиза экан! Ҳамма ёқ озода, шинам ва жозибали! Бир-биридан гўзал, осмон-

ўпар биноларни айтмайсизми! Ана, Эйфел минораси – дунёдаги етти мўъжизанинг бири!

Сожида ота-онаси етовида ана шундай ажойиб-ботларни томоша қилиб, кечки пайт меҳмонхонага қайтишди. Меҳмонхонада ҳам улар учун ҳамма шарт-шароитлар муҳайё эди. Уларга ажратилган хоналар кенг, шинам ва ёруғ. Истаганча дам олиш, истироҳат қилиш мумкин. Аммо Сожида беихтиёр ўзини ёлғиз ва ғариб ҳис қила бошлади. Кўнглига қил ҳам сиғмасди. Шаҳарнинг барча гўзалликлари кўз ўнгида хира тортиб борарди.

“Қачон уйга қайтамиз?” – деб пичирлади у ойисининг кўйлагига суйкалиб.

Нодира опа қизига беадоқ таажжуб билан тикилди.

“Дарров зерикиб қолдингми? Қара, қанча томошага арзийдиган нарсалар бор!”

“Одамлар ўз шаҳридан бир қадам нарига чиқишга зор, бунинг эса...ҳатто Парижда ҳам тургиси келмаяпти,” – деди Шавкат ака хафа бўлган оҳангда.

Сожида ота-онасини ранжитиб кўйганидан хижолат чекди. Ўзини қўлга олишга, қувнаб юришга ҳаракат қилди. Бироқ барибир кўнглидаги маъюслиқдан халос бўла олмади. У шундагина ўз уйини, ўз шаҳрини кўмсаётганини, шўх-шаън дўстларини соғинаётганини англади. Беихтиёр маҳалласидаги болалар қийқириғи қулоқлари остида жаранглагандек туюлди. Кўчасидаги қатор дарахтларнинг, ҳовлисидаги райхонларнинг ифори димоғига урилгандай бўлди. Аввалгидан баттар бесаранжомлашди. Ҳатто овқатга ҳам иштаҳаси бўлмади. Ота-онаси ҳам ташвишланиб қолишди. Қизимиз бирор касалга чалинмадимикан, деган хаёлда бир-бирига безовта тикилишди. Оқибат шу бўлдики, улар сафар муддати тугагани ҳам кутмай, тагин Ўзбекистонга қайтишди.

Улар аэропортда она заминга оёқ босишар экан, Сожида беихтиёр қанот боғлаб учиб кетаётгандек, бўй-басти сарв қадар узайгандек туюлди. У бахтиёр қиёфада ота-онасига бир-бир кўз ташлади.

Сожида ғарибгина бўлиб турган қафасдаги қушчасига хомуш тикилиб тураркан, ўша сафар тафсилотлари шу тахлит хаёлидан бир-бир ўтди. Дадаси совға қилган қушчанинг, бахт қушининг аҳволини тушунгандай бўлди.

Кеча кечки овқат устида Шавкат ака гап бошлаб қолди.

“Эртага тоққа чиқамиз. Бир дўстим дачасига таклиф қилган”.

“Жуда яхши бўларди-да, – деди Нодира опа ҳам мамнун, – анчадан бери шаҳардан чиқмадик”.

Сожида ҳам қувончдан чапак чалиб юборди.

“Уре-е-е!”

Аммо тўсатдан хомуш бўлиб қолди.

“Ҳа, қизим, нега ўйланиб қолдинг?” – деб сўради ойиси.

“Ахир... бахт қушимга ким қараб туради. Уйда бошқа ҳеч ким йўқ-ку?”

“Қўявер, асал қизим, – деди дадаси чойдан ҳўплаб, – кечгача қайтиб келамиз, унгача бахт қушинг сени бироз соғиниб турар”.

Сожида индамай ерга қаради. Унинг қушчани сира ёлғиз қолдиргиси йўқ эди. Тун бўйи анча пайтгача нима қилиш кераклиги ҳақида ўйлаб, уйқуси қочди. Тўсатдан хаёлига ажойиб фикр келди. Ранг-рўйи ёришиб кетди.

“Албатта, шундай қиламан”, – жилмайиб пичирлади у кўзларини ширин уйқуга юмар экан.

Тонг отди. Оила йўлга отлана бошлади.

“Тезроқ бўл, қизим”, – дея Сожидани қистаб кўйди ойиси.

Дадаси машинани ўт олди. Ҳовли дарвозасини очди.

“Ойижон, бахт қушимни ҳам олиб кетаман”, – дея кўнглидаги ниятини айтди Сожида.

Нодира опа дарвоза томон савол назари билан қаради. Шавкат ака ҳам пича ўйланиб тургач, бош ирғади.

“Бўпти, ола қолсин”.

Сожида севинч билан ичкаридан қафасни олиб чиқди. Машинанинг орқа ўриндиғига кўйиб ёнига ўзи ўтирди. Қушча ҳам қувончдан қанотларини қоқиб, шўхчан чирқиллади.

Мана, улар йўлда.

Ўнгу сўлдан қир-тепаликлар, қуюқ дарахтзор боғлар лип-лип ўтарди. Ўз томорқаларида куймаланиб юрган одамлар, кенг майдонда футбол ўйнаётган болалар киши кўнглига аллақандай хотиржамлик, сурур бағишлайди. Осмон ҳозиргина артилган шишадай тип-тиниқ. Чўққиларини оппоқ қор қоплаган тоғлар, имлаб чақираётган донишманд, сервиқор боболарга ўхшайди. Беихтиёр ўша томонларга қийқириб чопгинг, мусаффо ҳаводан энтикиб-энтикиб нафас олгинг келади.

– Шу ерда бироз дам оламиз, – деди дадаси улкан чинор соясида машинани тўхтатиб.

Бу ер баланд тоғ этаги эди. Қоп-қора тасмадек ястанган автойўл қоялар орасига кириб кўздан пана бўлиб кетган. Сал нарида ёйилиб оқаётган сойнинг шовуллаши баралла эшитилади.

– Дўстингизни безовта қилмай, шу ерда дам олиб кўйсак-чи? – деди Нодира опа атрофга суқланиб тикилар экан, – қаранг, жуда хуш манзара жойлар экан.

Шавкат ака унга норизо кўз ташлаб кўйди.

– Дўстимнинг дачасига борсанг, бу ерлар сенга чўлдай туюлиб қолади.

Сожида ота-онасининг гап-сўзларига кўп ҳам эътибор бермас, ўз хаёлларидан ўзи ҳаяжонланиб турарди.

Улар машинадан тушишди. Сожида ерга оёқ босаркан, теваракка ўгринча аланглаб кўйди. Сўнг қафасни очди-да, қушчани авайлабгина кўлига олди.

– Нима қиляпсан? – деб ҳайрон сўради ойиси.

Дадаси ҳам қизига ажабсиниб қараб турарди.

– Бахт қушим қафасда бўлишини истамайман, – деди Сожида бироз ҳаяжонланиб, – осмонларда эркин учиб юришини хоҳлайман.

У момиқ патларга бир-бир лаб босди-да, қушчани ҳавога улоқтириб юборди. Ортидан қувонч билан ирғишлаб, чапак чалди.

– Об-бо-о, нодон қиз-ей, – деб бош чайқади Шавкат ака, – жуда қимматга сотиб олгандим-а...

Нодира опа лаб буриб, елка учирди.

– Кейин пушаймон бўласан.

Сожида гап-сўзларга эътибор бермас эди. У ҳануз ирғишлаб, чапак чалган кўйи тип-тиниқ осмонда парвоз қилаётган қушчадан кўз узмай турарди.

– Ойижон! Дадажон! – деди у қийқириб, – қаранг, менинг бахт қушим осмонга жуда ярашди.

Сожида севинчдан яшнаб онасининг бағрига отилди. Онаси унинг бошини силаган кўйи дадасига кўз ташлади. Уларнинг чеҳрасида ҳам табассум балқиб турарди.

Юлдуз ЗОИРОВА

Болалик - ҳаётни безар зар лавҳанг

ҲАЁТ

Кеча бахт аллалаб юрарди мени,
Йигласам, бошимни силарди осмон.
Еллар тебратарди беланчагимни,
Юлдузлар кўзмунчоқ тутади ҳамон.

Мажнунтол силарди майсадек сочим,
Хурлар қошларимга ўсма қўярди.
Тамшаниб кўксида уйқуга кетсам,
Ялтизлар ҳидидан меҳр туярдим.

Кийик сўқмоқларда югурар ҳамон,
Болалик – ҳаётни безар зар лавҳанг.
Ўқидим бобомнинг юзида бугун –
“Нуронийлик” дея қўйган сарлавҳанг.

Эй ҳаёт, ўйлама юраги бўш деб,
Кўнглим гул бўлса-да, иродам метин.
Ҳозирча синайвер, маррага етгач,
Ғолибликка имзо қўяман секин!

* * *

Ой нурларин ўғирлаган тун,
Ишқ сирларин ўғирлаган тун.
Кириб олиб юракка унсиз –
Согинчингиз чуғурлаган тун.
Меҳр истаб мунгайиб қолдим,
Сизни кўздан яратиб олдим.

Бахтни дилга кўчирган куним,
Армонларни ўчирган куним.
Дийдор тилаб тушган киприкни

Сиз томонга учирган куним,
Баҳорлардан бахт тилаб толдим –
Сизни кўздан яратиб олдим.

Ҳаётнинг бор болини тотиб,
Қисматнинг бор захридан қотиб.
Кириб борсам, кўнглингиз томон –
Энг покиза ҳислар уйғотиб,
Кўзингизга жойлашиб қолдим,
Сизни Сўздан яратиб олдим.

* * *

Вақт – нақдига ўйнайди ўйин,
Қарзга тилаб олинган орзу.
Юрагимга термулиб туриб,
Сирларимни сотиб қўйдинг-ку.

Ҳаёт ўзи моҳир қиморбоз,
Диёнатни унутар гоҳо.
Инсон умрин ўртага қўйиб,
Таваккалдан чекади имзо.

Икки бўлак кўрдим дунёни,
Бирида қувонч, бирида орзу.
Азоблардан зада муҳаббат,
Тухматлардан тўқилган туйғу.

Сохта кулгу ярашмас юзга,
Яширинар бир қатим кибр,
Ҳаётимни ўйин қилганча,
Гаров ўйнар мен билан тақдир!

Тургунной КАЗИЕВА

НОМ ҲАҚИДА ДОМОН

Нон барча замонларда ҳам байраму сайлларнинг, дастурхонларимизнинг кўрки, одамларнинг ҳақиқий мададкори ва қуввати бўлган. Нон тўкинлик, фаровонлик, аҳиллик, биродарлик, одамийлик, қадрқиммат, самимият ва дўстлик рамзидир. Нон ана шундай табаррук ва муқаддас неъматдир.

Ўзбек шеъриятида ўз ўрнига эга бўлган истеъдодли ва кўп қиррали шоир Сирожиддин Саййид ҳам бу қадимий ва бетакрор мавзуда жиддий дoston яратди ва уни “Нон ва ном” деб номлади.

Авалло шуни эътироф этиш керакки, халқ дostonи ва эртақларида, мақол ва маталларида одамийлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик каби фазилатлар улуғланади. С.Саййид ҳам фольклор аънаналаридан ижодий фойдаланган ҳолда дoston битган.

“Нон ва ном”нинг сюжети аънанавий, халқона сюжет асосига қурилган. Дoston қаҳрамони Омон полвон меҳнат кишиси. Дoston асосида меҳнатни улуғлаш мотивлари ётади.

Шоир дostonга бу халқона сюжетни шунчаки олиб қирмайди, балки унинг ҳар бир ҳалқасига маълум бир гоёвий-бадий вазифани юклайди. Муаллиф мустақиллик туфайли бахт-саодатга эришган, мустақиллик ғалабаларини ҳимоя қилиш учун ёниб яшаётган мамлакати фаровонлиги, дастурхонлар тўкин-сочинлиги йўлида фидоийларча қурашаётган инсон образини яратиб беришни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

“Нон ва ном” дostonида мамлакатимизнинг ғалла мустақиллиги, мамлакат тегирмонларига келтирилган донни унга айлантириш жараёни ҳақида ҳикоя қилинади. Асардаги Омон полвон ана шундай жараёнда фидоийлик кўрсатаётган инсонлардан. Шоир ўз қаҳрамони Омон полвонга нисбатан бўлган илиқ ва самимий муносабатларини “Омон ака зўр-да, укалар!”, “Эй, Омонбойга гап йўқ, қандини урсин” каби олқишлар орқали таърифлайди. Шоирнинг ютуғи шундаки, фольклор сюжетига ижодий ёндошиб, катта ижтимоий мазмунни истиқлол йиллари воқеалари,

шарт-шароитлари билан боғлаш орқали маҳоратли ифодалашга эришган.

“Бир пайтлар шўро даврида уфқлардан-уфқларга қадар фақат пахтазорлардан иборат бўлган Ўзбекистон мустақиллик замонида қисқа муддат ичида олтин буғдойзорлар мамлакатига ҳам айланди, – деб ёзади шоир, – Ўзбекистон ери ёлчиб буғдой кўрди, ёлчиб дон кўрди. Буғдойни-ку ким экишини биз яхши биламиз, унинг игнадай майсадан то бўлиқ бошоқлар ҳолатига келгунича чекиладиган меҳнату заҳмати кимнинг зиммасида экани ҳам яхши маълум. Буғдой ўрилиб, янчилиб, алал охир тегирмонга келади. Мамлакат тегирмонларига бу тегирмонлар бошида кимлар турибди, кимлар ишлаяпти, уларнинг ўй-хаёллари не, улар қандай кишилар, орзу-умидлари, ташвишлари қанақа – ҳикоямиз шу хусусда, яъни тегирмон бошида турганлардан бири, Шароф Рашидов номидаги Шўрчи дон маҳсулотлари комбинати ҳиссадорлик жамиятининг раҳбари Омон Бекназаров ҳақида”.

Шоир дostonда одамзотнинг азал-азалдан, неча минг йиллардан буён икки нарса – НОН ва НОМ таллашиши, курашиши, жон чекиб тер тўкиши, ранжу заҳмат тортишини ҳикоя қиларкан, қуйидагиларни ёзади.

“Агар одам бўлсанг яратгин ўзинга НОМ”, дейди чексиз буғдойзорлар диёрининг улуғ оқини.

“Йигит киши қирқ ёшгача ўзига НОМ чиқариши, обрў-эътибор қозониши керак, қирқ ёшдан кейин уни шу ном боқади”, деган ҳикматнамо гап ҳам юради элнинг орасида.

Бизнинг Ватанимиз улуғ НОМлар мамлакати, дунёда ўз улуғ фарзандлари номини бизчалик эъзозлайдиган бошқа диёр йўқ. Дунёда НОНни бизнинг элимиздай кўзга суриб қадрлайдиган бошқа бир халқ бўлмаса керак.

Бу диёр
Буғдой нон исли диёр

*Ширмон нон исли диёр
Гул, райҳон исли диёр
Осмонлар эркалаган,
Ой қуёш юзли диёр.*

Энди шоирнинг ўз қаҳрамони ҳақида айтган таърифига эътибор қаратайлик.

Бироз ғурур, бироз муболаға уйғунлашиб кетган таърифларда шоирнинг ўз қаҳрамонига бўлган меҳр-муҳаббати мужассам:

“Ҳар давру замоннинг эл-улус орасида номи чиққан, донғи кетган инсонлари бўлади. Бундай зотларнинг ўз файзи, ўз ўрни бор. Уларга ҳамма кўз тутуди, ҳамма ташвиши борми, дарду илинжи борми уларга айтади, бундай зотлар ҳамманинг мушқулини ҳал қилиш, ҳамманинг кўнглини кўтариш учун туғилгандай, уларсиз ўтадиган тўю маърака қандайдир тушкун, улар иштирокисиз кечадиган давра ё йиғин селсиз, тошқинсиз даралардай сокин ва бетароват. “Худо назар қилган одам”, деб ҳам сифат беради эди, “Қаҳрамон” дейиши мумкин, “жонкуяр, куйинчак” ёки “хақиқий тadbиркор, ишбилармон” деса ҳам тўғри келаверади, ёинки “эл дарди билан яшайди” дебон китобий ташбиҳлар ила чопон кийгизилса ҳам ярашиқли чиқади. Бу хислат, сифат, фазилат ва ҳоказоларнинг бари унда жамулжам эканини инкор қилмаган ҳолда мен дoston қилмоқчи бўлганим бу инсонга фақат биргина сўз лойиқ, муносиб: Полвон. Омон Полвон “Сурхону Қашқа воҳаларида овозаси кетган, ўспиринлик чоғларидаёқ курашга тушган, тўйлардан кейин номи ўсмир полвонлар орасида нақлу ривоятларга айланган, ҳаёти турфа хил саргузаштлари қизиқ-қизиқ ҳангомаларга тўлиқ бир ажиб-ажабтовур инсон эди. Келбати тоғдай, товадай панжалари мушт бўлиб тугилганда, темирчининг сандони дейсиз. Эғнидаги чопонига мендай озғин шоирларнинг бешови бемалол сиғиши мумкин. Худо кўнгилни ҳам гавдага, қадду-бастга қараб берса керакки, бағри кенг, қалби ёз осмонидай очиқ”.

Воҳадаги энг йирик саноат корхоналаридан бирини даврнинг талабу, эҳтиёжлари даражасига кўтариш, раvнақ топтириш, шунинг баробарида халқнинг эҳтиёжини ҳам ўз вақтида қондириш, бу ҳақда узлуксиз ўйлаш, йўл излаш, режа тузиш, баъзан ҳафталаб, ойлаб роҳат-ҳаловатнинг баҳридан кечиш, яна комбинатнинг эшигу дарвозаси, тўсиқларидан ўтиб қабулхонагача зорланиб келадиган эҳтиёжманд борми, бева-бечора борми, барчасининг ҳар куни неча мартаб дардини эшитиб, кўнглини кўтариш, ёрдам қўлини қўзиш буларнинг ҳамма-ҳаммаси Омон полвон қилган ва қилаётган ишлардан бир шингил холос.

Бугина эмас, Омон полвон давраларда кураш тушиб, ўз қишлоғининг, аждодларининг номларини улуғлайди. Курашганда ҳам ҳалол курашиб неча полвонларнинг курагини ерга теккизиб туради.

Омон полвоннинг фикрича “Юрт нима, Ватан нима дейди баъзилар. Мана шу бугдойзорлар, шу меҳнат, тандирдаги, дастурхондаги нон ҳам Ватан. Ана чангга беланиб ишлаётган ишчи бор-ку, шул ҳам Ватан. Ўз-ўзидан бўлмайди. Билган бор, билмаган бор буни”.

Омон полвоннинг одамларни қабул қилиши ҳам қизиқ. У қабулхонадаги барча одамларни бирданига қабул қилади. Улар билан гапни дангал ва лўнда қилиб гаплашади. Дастлаб момоларнинг дардини эшитади. Кимдир иш, кимдир маърака ўтказиш ва ҳоказо масалаларда Омон полвоннинг ҳузурига келган. Полвон уларни ноумид қайтармайди. Омон полвон рафиқаси касалхонада ётган ишчининг маошини ололмай қийналаётганлигини эшитиб, ҳисобчига унинг иш ҳақини дарҳол беришни буюради ва масъулиятсизлиги учун кассирни шу ернинг ўзида ишдан бўшатиб юборади. Бу Омон полвоннинг одамлар тақдирига бефарқ бўлган ходимларни кечирмаслигини кўрсатувчи ҳолатдир.

Омон полвон халқ мулкани кўз қорачиғидек эҳтиёт қилади. Корхонада талон-тарожликка йўл қўймайди. Шунинг учун ҳам Омон полвон номдор шоирдан ун бериб юбориш ҳақида хат олиб келган ҳофизга қарата “Биз шоирни ҳурмат қиламиз. Лекин биласизми, мен ҳар куни бундоқ хатлардан юзтасини оламан. Худога шукр, таниш-билиш кўп. Ҳар бирига бир қопдан ун бериб юборганда ҳам юз қоп бўлади. Уйим куяди-ку, ука! Айбга буюрмайсиз энди...” деб изза қилади.

Омон полвон халқимизнинг тарихини ҳурмат қилади. Азиз инсонларнинг қабрларини зиёрат қилиб туради. Омон полвон “Бўта бўзлар ота” зиёратгоҳини Оллоҳнинг йўлида хайр-эҳсон бўлсин деб ўзи тиклаганлиги ҳақидаги лавҳа бунинг исботидир. Хуллас, шоир ўз достонида истиқлол фидоийларидан бўлган юртдошларимизнинг образини реал ҳаётий лавҳалар орқали кўрсатиб беради. Худонинг барча бандалари қатори Полвонни ҳам кимлардир яхши кўради, кимларнингдир унга боқиб кўзлари куйгани куйган, дейди.

Халқона услубда ёзилган “Нон ва ном” достонидаги ҳар бир сўз, оҳанг ва шеърий парчалар баёнидаги ритм китобхонни воқеалар оқимига кучли жалб этади. Муаллиф ўз қаҳрамонини эртагу дostonлардаги қаҳрамонларга қиёслайди. Омади юришган, эл-юрт ташвишида ёниб яшаётган Омон полвон ҳамиша элнинг олқишини олиб яшайди. Эртақ ва дostonлардаги қаҳрамонлар бахтга сеҳрли буюмлар, парилар ёрдамида эришсалар. Омон полвон ўз бахтини ҳалол меҳнати орқали қўлга киритади. Бундай халқ қаҳрамонларини эса фақатгина халқнинг ўзи яратиши мумкин. Сирожиддин Саййиднинг “НОН ва НОМ” дostonи ўзбек дostonчилиги деган муаззам китобнинг ёрқин саҳифаларидан бири бўлиб қолиши шубҳасиз.

3у ВИНТЕР

БИРИНЧИ МУҲАББАТ

Ҳикоя

Бу воқеа содир бўлган пайтда, қизча эндигина ўн ёшга тўлган эди. Уша кезларда у мактаб ҳовлисида ва йўлакларда болалар орасида шодумон югуриб юрарди. Ёш болаларнинг шўхликларини бироз тартибга солиш учун ўқитувчилар юқори синф ўқувчиларидан навбатчилар тайинлайдиган бўлишди. Юқори синф ўқувчилари эса бу ишга чинакамига киришиб, қаттиқ назорат ўрнатишди. Кичиклар назарида навбатчилар қандайдир самовий қудратга эга эдилар. Болалар икки қатор бўлиб синфларга кўтарилаётганларида, улар зинанинг икки томонида туриб қузатишар, танаффус пайтларида эса йўлка бўйлаб юришар ва синфларни текширишарди. Кимдир югуришдан ўзини тўхтата олмаса ёки бирор ножўя иш қилаётганда қўлга тушиб қолса борми, унинг ҳолига вой – танаффуснинг қолган қисмини эшик ёнида тик туриб ўтказишга мажбур бўларди. Бола бола-да, шумтакалар аксига олиб, янгидан-янги бебошликлар билан назоратдагиларни алдаб, бегуноҳларни жазога гирифтор қилишарди. Қизча шунақа шумликка дучор бўлди. У эшик ёнида турганида ўғил болалардан бири келиб орқасидан шашт билан итариб юборди. Қизча эшикдан отилиб чиқиб, тартибни назорат қилиб юрган юқори синф ўқувчиларидан бирига бориб урилди. Йигит унинг қўлидан маҳкам ушлаб, эшик ёнига олиб келди:

– Шўхлик қилганинг учун мана шу ерда турасан!

Қиз бошини кўтариб йигитга қаради. Бу ишни унинг ўзи атайлаб қилмаганлигини, ўғил болалар итариб юборишганини айтмоқчи бўлди-ю айтолмади. Томоғига бир нарса тиқилиб, кўзларидан маржон-маржон ёш юмалаб туша бошлади. Йиғисини тиёлмаётган бўлса-да, жазолаётган йигит аҳён-аҳёнда унга қараб қўяётганини пайқади.

Қизча эшик ёнида қотиб турар, кўзларидан ҳамон ёш оқарди. Ниҳоят, йигит унинг ёнига келиб, чўнтагидан дастрўмол олганча, қизнинг кўзларини артиб қўйди. Нега бунақа қилганини эҳтимол ўзи

ҳам билмасди, балки шу тариқа қизга озгина ёрдам бермоқчи, кўнглини кўтармоқчи бўлгандир.

Қиз йигитга миннатдорчилик билан қараб қўйди, бир неча дақиқа уларнинг нигоҳлари тўқнашди. Йигит қиз ўйлаганчалик енгилтак ва тошбағир эмас, унинг кўзларида чуқур маъно, олижаноблик ва меҳр бор эди. Кейинги дарсларнинг қандай ўтганини қиз пайқамади. Йигитнинг нигоҳи қизнинг кўз ўнгидан кетмас, мурғак қалбида аллақандай мавҳум, туманли, аммо ширин туйғулар уйғонган эди...

Дарё тугаб, уйга қайтаётганда қиз: «Балки у орқамдан қараб тургандир», деган ўйда бошини мағрур кўтариб кетди. Бироқ бу пайтда орқада йигитнинг қораси ҳам кўринмасди. Кечкурун уйкуга ётаётганда яна ўзининг эшик ёнида тургани, йигит келиб чўнтагидан дастрўмол чиқарганча кўзларини артиб қўйгани қизнинг хаёлидан кетмади.

Эртасига у мактабга ўқдек учиб борди. Эҳтимол бугун ҳам улар учрашиб қолишар. Қизча бу учрашувдан қувонар, бирозгина кўрқарди ҳам. Катта танаффус пайтида у бир неча болалар билан қувлашиб, атайлаб йигитнинг атрофидан айланиб чопди, аммо йигит унга эътибор бермади. У тўполончи ўғил болани огоҳлантириб турган эди. Синфда ўтирганида, қиз: «Кейинги танаффус пайтида ўғил болалар билан жанжаллашаман, кейин у келиб мени эшик ёнига турғизиб қўяди, шунда яхшилаб кўриб оламан», деб кўнглига тугиб қўйди. Қизнинг бу режаси ҳам амалга ошмади, чунки кейинги танаффусда йигит йўлакда кўринмади.

Эртасига қиз зинадан кўтарилаётганда улар тасодифан юзма-юз келиб қолишди. Йигит қизнинг кўзларига термулиб қаради, қизча ҳам унга тикилдию, уялиб кетдими, дарров кўзларини олиб қочди. Нигоҳларнинг шу бир лаҳзалик учрашуви қизнинг бир неча ҳафталар давомида ширин-ширин тушлар кўриши учун етарли эди. У йигитга рўбарў келган кезлари завқ-шавққа тўлиб кетар, кўришмаган

пайтлари эса рутубатли куз кунларидек, зерикарли ва ғамгин ўтарди. Йигитни деб у бир марта тушлик овқатга кечикди, онасини анча куттириб, хавотирга солиб қўйди. Ўшанда юқори синф болалари мактаб ҳовлисида қўл тўпи ўйнаётган эдилар. Қиз жилдини деворга суяб қўйганича, йигитнинг қандай ўйнаётганини кузатиш учун томошабинлар орасидан жой олди. Ҳовли бурчагида жимгина ўтириб, унинг ҳар бир ҳаракатини зимдан кузата бошлади. Қизнинг шу ердалигини пайқаган йигит эса болаларнинг барчасидан яхшироқ ўйнади. Баъзан у рақиб дарвозаси ёнида тўпни қўлига олиб баландга сакраб ва бир лаҳза ҳавода гўёки муаллақ туриб қоларди. Дарвозабон унинг ҳаракатларидан алданиб ўзини бир тарафга олар, йигит эса тўпни иккинчи тарафга секингина ташлаб қўяр ва томошабинларнинг қийқирикларига сазовор бўларди. Қизча ўзининг шу ердалиги йигитга қанот бағишлаётганини ғира-шира ҳис этса-да, бунга ўзини ишонтиролмади. Йигит унинг назарида баланд бир чўққиди, ўзи эса... Одатда, ўнинчи синф болалари ёш қизчаларни унчалик писанд қилишмайди-да...

Ўқув йили тугади. Йигит мактабни битириб кетди. Қиз ғамгин бир ҳолга тушиб қолган, шу билан ҳаммаси тамом бўлди, деб ўйлар эди.

Таътил кунлари тугаб, янги ўқув йили бошланди. Йигитнинг ўрнида энди кичкинтойларни бошқа бир бола назорат қилар, бу эса қизчанинг мурғак қалбига битмас-туганмас жароҳатлар соларди. Бироқ йилларнинг ўтиши, ҳар куни янги-янги воқеалар юз бериб туриши натижасида қизнинг кўз ўнгида йигитнинг сурати аввалига хиралашиб, сўнгра ўчиб кетди. Вақт ҳар қандай дардни даволайди, деганлари рост экан. Қизнинг ғамлари бироз босилгандай бўлди. Сурати кўз ўнгидан кетган

бўлса-да, у йигитни бутунлай унутолмади. Йиллар ўтиб, бошқа бир йигит ундан илк бор бўса олганда ҳам, қиз буни биринчи муҳаббатим, деб атай олмади. Изҳор этилмаган биринчи муҳаббатини у юрагининг энг тўрида, энг махфий жойида, болалик дамларининг сеҳрли ва оҳанрабо эртаги сифатида авайлаб-асраб келарди...

Қиз турмушга чиқди. Фарзанд кўрди. Қизчаси икки ёшга тўлди. Сентябрь ойининг ўрталари эди. Касбдошлари уни зиёфатга таклиф этишди. Кимдир институтни сиртдан тамомлаган экан. Барча бир ресторанга йиғилишди. Аёл қувноқлар даврасида гул-гул очилиб ўтирар, қозонилган муваффақият шарафига атрофдагилар билан қадаҳ уриштирар эди. Бир вақт қўшни стол атрофида ўтирган йигитлардан бири ўрнидан туриб, унинг ёнига келди ва рақсга таклиф этди. Қиз ялт этиб қаради-ю, қалбининг тўрида яшириниб ётган туйғулар юзага чиқиб, бутун вужудини ёндириб юборгандай бўлди. Қалтираб кетди. Не кўз билан кўрсинки, бу ўша – мурғак қалбнинг шаффоф эҳтирослари ила севиб қолган, кўз ўнгидан сурати ҳеч қачон кетмаган йигит эди!

Улар рақсга туша бошладилар. Бир-бирини қўлларидадан тутиб айланишаркан, аёлнинг ўзига ҳам ҳозир кулгили бўлиб туюлаётган ўтмиш болалиги тўғрисида сўзлаб бериш истаги туғилди. Аммо у йигитнинг кўзларига тикилиб қарай олмади. Йигит эса уни оҳиста ўзига тортиб, юзини унинг жингала, кўнғир сочларига қўйганча, қулоғига шивирлади:

– Биласизми, эҳтимол сиз мени масхаралаб куларсиз, аммо бир вақтлар, мактабда ўқиб юрганимизда мен сизни жуда қаттиқ севиб қолган эдим.

**Немис тилидан Йўлдош ПАРДАЕВ
таржимаси**

Жуманазар БЕКНАЗАР

Умр сархадлари

I

Ҳаёт чигал, ҳаёт мураккаб,
Кимдир яшар кимнидир мақтаб,
Кимлар эса дунёни қаргаб,
Тақдир ҳукмида яшар одамлар.

Доноликнинг белгиси ёшмас,
Зукко одам синовдан қочмас,
Ўзин англаб ҳаддидан ошмас,
Тақдир ҳукмида яшар одамлар.

Ёнар экан толе юлдузинг,
Тиргак бўлса ўгилу қизинг,
Шулар сенинг ортингда изинг,
Тақдир ҳукмида яшар одамлар.

Ёниб турса қалбинг олови,
Ҳилтирайди умр ялови,
Топилади турмуш қалови,
Тақдир ҳукмида яшар одамлар.

Ҳаёт ўзи ҳикматларга кон,
Излаганга топилар имкон,
Нурли умр этар армузон,
Тақдир ҳукмида яшар одамлар.

II

Нима кўрдим дунёга келиб,
Нима топдим югуриб-елиб,
Ёнаяман бағримни тилиб,
Қайга кетдинг, жоним, онажсон?

Ноиложман, мен ҳам бандаман,
Лекин энди бурда-бурдаман,
Нима қилай сенсиз бунда ман?
Қайга кетдинг, жоним, онажсон?

Нега келдим, қайга кетурман?
Фигонларим кимга айтурман?
Наҳот энди гамда ўтурман,
Қайга кетдинг, жоним, онажсон?

Олис тунлар йиғлайди юрак,
Орзулар йўқ, йўқ дилда тилак,
Энди йўқдир ёнимда тиргак,
Қайга кетдинг, жоним, онажсон?

III

Мақсад сари ёгилди офтоб,
Ошно бўлди сеҳрли китоб,
Шу китобдан таралди хитоб:
“Тақдирингда не бор, билмайсан!”

Бўлди билим олмоққа хумор,
Бахтдан осиб бўйнига тўмор,
Ўқишдан сўнг хаёлга чўмар,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Хаёл шундоқ бўлганда эркисиз,
Қандай яхши яшамоқ кексиз,
Ниятлар оқ, орзулар чексиз,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Тинмай ўқир ой шуъласида,
Роман, достон, қисса, қасида,
Шеър ёдлашдан кўнгли осуда,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Ёмон ўйлар хаёлдан қочар,
Даитни кезиб, осмонни қучар,
Сирлар сирин тинмайин очар,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Орзуларга бўлганди асир,
Мўъжизали илмдан қаср,
Гўё эди унга мунтазир,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Ўйлар сурар тундан кундузга,
Шунда бирдан ўхшаб юлдузга,
Онажони қўринар кўзга,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Донишмандлик тожсини кийди,
Минбар кўрки бўлиб улгайди,
Аммо қолди биргина дарди,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Унинг қони Синого тортди,
Таклиф этди Океан орти,
Бундан унинг ғайрати ортди,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Минбарда у, ҳайратда барча,
Улкан замин гўёки шарча,
Шу шарчадан очди кенг дарча,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Танг қолдирди илмий кашфиёт,
Тиб илмида бу тараққиёт,
Қулиб боқди унга ҳур ҳаёт,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Беихтиёр қаради... алҳол,
Тикиларди мушфиқ бир аёл,

Юрак бўлди безовта, беҳол,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Хаёлотда хотир бўлиб жам,
Юрагида қолмайин чидам,
Аёл томон ташлади қадам,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Юрак саси аллага ўхшаб,
Ихтиёрсиз меҳрини тушаб
Қолди бирдан дийдаси юмшаб,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Диққат билан тикилди яна,
Аёл қарар қилгандай гина,
Бундан юрак урди тезгина,
Тақдирида не бор, билмасдан.

Кўзи тиниб, гувуллаб калла,
Нур кўринди-айнан шу палла,
Қулогига чалинди алла,
Тақдирида не бор, билмасдан.

VI

Изламадим илинж табибдан,
Нажот сўрдим, онам – ҳабибдан,
Юпатгандай бўлди зойибдан:
– Шукр қилиб яшагин, болам!

Гоҳ ёмонлик кулади хандон,
Аччиқ турмуш қилар имтиҳон,
Гоҳ қолурсан бунда беимкон,
Шукр қилиб яшагин, болам!

Қисматингга тополмай чора,
Аро йўлда қолсанг овора,
Шунда сен Унга минг бора,
Шукр қилиб яшагин, болам!

Хидоят ОЛИМОВА

ЭСКИРМАГАН ЭРТАКЛАР

ЧОЛ ВА ОЛТИН БАЛИҚ

Олтин балиқ тутиб эл оғзига тушган ўша чол яна балиқ овига отланибди. Бу гал чолга кампири ҳам ҳамроҳ бўлибди. Буни қарангки, кампирнинг пойқадами ёқиб чолнинг қармоғига яна олтин балиқ илиниб турганмиш.

Олтин балиқни кўрган кампирнинг боши кўкка етибди. Кампир: «Бу гал сени қўйиб юборадиган аҳмоқ йўқ» деб ўйлабди ичида. Чол: «Эҳ, олтин балиқ, энди сенинг шўринг қурийдиган бўлди. Кампиримдан осонликча қутилолмайсан» деб унга раҳми келибди.

– Тила тилагингни. Олтин десанг олтин, зар-кумуш десанг зар-кумуш бошингдан сочай. Фақат жонимни омон қолдир, – дебди олтин балиқ.

Чол нима дейсан деб кампирига қарабди. Кампир ихтиёр ўзига текканидан боши айланиб шундай дегани билмай қолибди.

– Чолимнинг қўлида тутган қармоғи олтин қармоққа айланиб қолсин.

– Тилагинг бажо, бегим. Сен айтгандек бўлади, – олтин балиқ шундай дегани заҳоти чолнинг қўлидаги қармоқ олтин қармоққа, унинг тўрлари зар ипларга айланиб қолибди.

Олтин балиқ эса кумуш тўлқинлар ичига кириб бир зумда ғойиб бўлибди.

Чол-кампир олтин қармоққа қараб ўзларида йўқ шод бўлишибди. Дарров биров кўриб қолмаслиги учун кампир бошидаги катта рўмолини ечиб олтин қармоқни ўраб-чирмаб олибди. Қармоқ олтинга айланганидан унинг вазни ҳам оғирлашиб қолибди. Улар олтин қармоқни бир амаллаб уйига олиб келибдилар.

– Энди бу олтин қармоқни нима қиламиз? – дебди чол кампирига ҳайрон боқиб.

– Нима ҳам қилардик, овсар чолгинам. Энди у билан балиқ овлармидингиз? Уни бўлақларга бўлиб берсангиз заргарга олиб бориб пуллаб келардим. Пулига эса истаган нарсамизни олишимиз мумкин.

Чол шунга ям ақли етмаганидан кампири олдида хижолат бўлибди.

Улар кампир айтганидек йўл тутишибди. Шу кундан бошлаб олтин балиқни ҳам унутиб ҳаётида камлик нималигини билмай яшай бошлабдилар.

Кунларнинг бирида чолнинг яна балиқ овига боргиси келиб қолибди. Кампирига: – Қўшнидан қармоғини сўраб чиқ. Жуда ов қилиш хумори тутаяпти, – дебди чол.

Кампир «Қўлимизда шунча бойлик бўла туриб балиқ овига чиқиб юрасизми?», – деса ҳам чол балиқ овига бораман деб туриб олибди.

Охири кампир қўшнисининг қармоғини келтириб чолининг қўлига тутибди. Чол қармоқни қўлига олиши билан у ўз-ўзидан олтин қармоққа айланибди. Чол кампирга, кампир эса чолга қараганча бу синоатдан лол қолишибди. Очкўз кампир бу ишдан қувонса, чол олтин қармоқ билан балиқ овлаб бўлмаслигидан қайғуга чўмибди.

Шу куни кампир уйи билан бозор ўртасида зир қатнаб тўртта оддий қармоқни олтин қармоққа айлан-тириб олибди.

– Чол, эртага яна бозорга бориб қармоқ олиб келаман. Сиз уларни ҳам олтин қармоққа айлантисиз. Энди биз подшоларда ҳам йўқ бойликларга эга бўламиз, – дебди кампир очкўзлиги ҳаддан ошиб.

Шу куни алламаҳалгача чол-у кампирнинг кўзига уйқу келмабди. Кампир бу олтин қармоқларни пуллаб, ундан тушадиган даромадга нима қилсак экан деб турли режалар тузибди.

Тонгга яқин чолнинг кўзи илиниб уйқуга кетиб, бир туш кўрибди.

Тушида уйи, ҳовлиси олтин қармоқларга тўлиб-тошиб кетганмиш. Ҳатто олтин қармоқларнинг кўплигидан юришга ҳам жой йўқ эмиш. Шунда ҳам кампир бир амаллаб бозорга бориб қармоқ келтирармиш. Бир пайт подшо аскарлари – олтин қармоқлардан хабар топиб чолнинг уйига қўшин тортиб келиб қолибди. Улар чол билан кампирнинг оёқ-қўлини занжирбанд қилишиб зиндонга ташлаб бойликларига эга чиқибди. Шунда зиндон туйнугидан уларга қараб турган олтин балиқ:

– Истасангиз олтин қармоғингизни оддий қармоқларга алмаштириб беришим мумкин, – дермиш.

Чол севинганидан уйқусидан уйғониб кетибди. Олтин балиқ бежиз тушимга кирмаган, бунда бир гап бор деб ўйлабди чол ва ёнида ётган кампирини уйғотиб юбормаслик учун оёқ учида кулбасидан чиқиб дарёга йўл олибди.

Қирғоқда уни офтобда ярақлаб олтин балиқ кутиб олибди.

– Жон олтин балиқ, олтин қармоғингни олгин-да ўзимнинг қармоғимни қайтариб бер.

Шундай қилгинки, бўлган барча воқеаларни гўё кампирим тушида кўрганман деб ўйласин. Бўлмаса яна сен билан мен кампиримдан балога қолишимиз тайин, – дебди чол олтин балиққа ялиниб.

– Тилагинг бажо, бобо, – олтин балиқ шундай дейиши билан қирғоқда унинг қадрдон қармоғи турганмиш. Олтин қармоқ эса ўз-ўзидан ғойиб бўлибди. Бобо қувониб қармоғини кўзларига суртибди. Сўнг яна олтин балиқни қирғоққа чақирибди.

– Яна нима бўлди, бобо. Ёки олтин қармоқларни қайтариб берганингдан афсусдамисан? – дебди олтин балиқ.

Шунда чол сўнгги тилагини баён қилибди.

– Жон олтин балиқ, энди мен қармоғим учига битта қизил ип боғлаб қўяман. Сен эса зинҳор учига қизил ип боғланган қармоққа яқин келма.

Шундай қилиб чол то кампирни қармоққа боғланган қизил ипнинг сирини билиб қолмагунча хуррамликда кун кечирибди. Сўнг эса ... буёғи бошқа эртак.

Тун салтанатининг подшоси бўлган Ой Қуёшга ҳавас қиларкан. Тун сукунати ва қоронғулиги унинг юрагини сиққанда, хаёлан Қуёшга ёлвориб бир кунгина уни ўзига ҳамроҳ қилишини ўтириб сўраркан.

Кунларнинг бирида мўъжиза юз берибди. Ой ўзини Қуёшнинг ёнида кўрибди. Ой дунёни кун ёруғида кузатар экан, унинг шунчалар гўзал эканини аввал билмаганидан афсус қилибди. Пурвиқор қорли тоғлар, тоғлардан қуолаётган биллур жилғалар, кўм-кўк баҳмал қир-адирлар, оқ, қизил, пушти – ранг-баранг гулларга бурканган гулзорлар барча-барчаси унинг кўзларини қамаштирибди. Ой янада пастлаб одамларни томоша қилгиси келибди. Ахир Ой одамларни фақат тун пардаси ортида, уйқу оғушида кўрган экан-да.

У қасрдек ҳашаматли бир ҳовли тепасига келиб астагина мўралабди. Бу қаср – уй унга аввалдан таниш экан. Ҳовлида яшайдиган ёш соҳибжамол аёл ва унинг навқирон эрини ётоғида кўп кўрган экан. Улар уйқуда шунчалар гўзал эди, уйғонганларида қандай экан, деган ўйда уларни кузата бошлабди.

– Ҳой, уйқучи хотин, ўрнингдан турсанг-чи! Ҳадемай ишчилар келади. Қара, қўшнининг уйи тобора қасрдек баландлаб бораяпти. Бизники ундан паст бўлиб қолмаслиги керак, – дебди эр қўшни томонга ҳасад ва ғазаб билан қараб.

– Икки қаватли уйимизнинг устига яна бир қават курсак, унинг “қасри” бизникининг олдида ҳеч гап бўлмай қолади, – дебди ёш бека эрига таскин бериб.

Уларни кузатиб турган Ойнинг кўзига эр-хотин шунчалар хунук кўриниб кетибди-ки, унинг тезроқ бу қасрдан нари кетгиси келиб қолибди. Аммо шу куни қаерга бормасан, одамларнинг ўзаро жанжал ва тортишувлари устидан чиқибди. Шунда у Қуёш кундан-кунга бунчалар оташ бўлиб ёниб қизиб бораётганининг сабабини тушунибди. Одамлардан ҳафсаласи пир бўлган Ой тезда кундузини тарк этиб тун қаърига қайтиб кетибди. Шу-шу Ой зинҳор Қуёшга ҳавас қилмайдиган бўлибди...

Мирза АХАД

ШИНГИЛ ТАБАССУМЛАР

Афтинг қийшиқ бўлса, ойнадан ўпкала.

Ақл билан бирни кўндирасан, бақир билан – минени.

Ақлинг бўлмаса, бир кун илғари ҳаракат қил.

Тарбиясиз хотин тешик тоғорага ўхшайди.

Хотинсиз ўтган кун – олтинга ҳам топилмайди.

Хотиннинг сояси ҳам калта бўлади.

Ақлли гап ташир, оқибатда бош қашир.

Озғин отнинг озиғи кўп.

Олдин бировни кузат, кейин ўзингни тузат.

От олсанг, кўриб ол, хотин олсанг, уриб ол.

Отнинг яхшиси – ола, хотиннинг яхшиси – бало.

Оч киши мой танлар, қари қиз бой танлар.

Оғзинг катта бўлса, қошиқдан ўпкала.

Оғриган бошимга олтин сирға.

Йигитга етмиш ҳунар кўп.

Йиғсанг – кетасан, совирсанг – етасан.

Йўлбарс тулки изидан юради.

Йўқолган бузоқнинг арқони бир пул.

Этигинг тор бўлса, дунё кенглигидан на фойда.

Ой ботмаса ҳам бой ётади.

Ола товуқ сомон сочмайди.

Олмайдиган мол олтин бўлиб кўринади.

Аёл ақлда эмас, ҳусну пардозда билинади.

Арқоғини кўриб бўзини олма, онасини кўриб – қизини.

Айбини яширган бой бўлади.

Айрилмаган йўлда қолади, бўлинмаган эса дўлда.

Андишанинг оти – ботир.

Кўрмаганнинг кўчаси оз.

Лўлининг эшагини суғормай, пулини ол.

Келмаганнинг кетидан бор.